Mevlânâ'nın
Peygamberlik Anlayışı

Mehmet Akif BİLİCİ

1968 yılında Samsun'un Merkez Karagöl Köyünde doğdu.İlkokulu burada okudu, ortaokul ve liseyi Samsun İmam-Hatip Lisesinde bitirdi. Yüksek öğrenimini Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde yaptı.

Daha sonra aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde Kelâm bilim dalında "Mevlânâ'da Nübüvvet Anlayışı" adını taşıyan teziyle yüksek lisansını tamamladı. Yurdun çeşitli yerlerinde imam-hatiplik, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenliği yaptı.

Halen İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Fransızca, Arapça ve Farsça bilmektedir.

Evli ve iki çocuk babasıdır.

Mevlânâ'nın Peygamberlik Anlayışı

Mehmet Akif BİLİCİ

MEVLÂNÂ'NIN PEYGAMBERLİK ANLAYIŞI

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-6079-87-4

Yayın Numara sı
77

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Ocak 2009

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

İkinci Bölüm

MEVLÂNÂ'DA NÜBÜVVET

KISALTMALAR

age. :	Adı geçen eser
b. :	Bin
bkz. :	Bakınız
böl. :	Bölümü
d. :	Doğum Yılı
DİA :	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hz :	Hazreti
haz. :	Hazırlayan
md :	Maddesi
MEB :	Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
ö. :	Ölüm tarihi
S.B.E.:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
s. :	Sayfa
şrh :	Şerh eden
TDK :	Türk Dil Kurumu
tah. :	Tahkik eden
trc. :	Tercüme
ts. :	Tarihsiz
vd. :	ve devamı
ved :	ve diğerleri
vr. :	Varak

TAKDİM

Hz. Mevlânâ, İslâm'ın yetiştirdiği, geniş kitleleri etkilemiş, tesiri günümüze kadar sürmüş ve gün geçtikçe de daha iyi tanınıp anlaşılmaya çalışılan bir Zattır. O, gerek hayatı, gerekse ortaya koyduğu eserleriyle bu ilgiyi hak etmiştir.

Bediüzzaman Hazretlerinin, 'O'nun zamanında olsaydım ben Mesnevî'yi yazardım; O da bugün olsaydı Risaleleri yazardı' diyerek sena ettiği gönüller Sultanı bir Zât'ı, demek ki, cevher-furuşân olan daha iyi anlıyormuş. Zira 'cevahir kadrin cevher-furuşân olur bilir.'

Günümüzde Mevlânâ'yı daha iyi tanıma adına yeni yeni eserler ortaya konmaktadır. Mevlana'nın müfessir yönüyle ilgili çalışma veya Prof. Dr. Ali Yardım tarafından hadisleri üzerine yapılan çalışmalardan sonra, son olarak da Dr. Safi Arpaguş, Mevlânâ'nın İslâm anlayışını eserlerinden yola çıkarak ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmıştır diyoruz; zira kendisini şu anda biz sadece eserleriyle tanıyoruz.

Hz. Mevlana, kim ne derse desin veya onu nasıl tanıtmak isterse istesin; önce bir İslâm âlimidir. Sohbet, yazı, şiir ve diğer faaliyetlerinde her zaman İslâm tebliğini düşünmüş ve ona öncelik vermiştir. Eseri okurken de göreceğiniz gibi, kendisini Peygamber Efendimizin bendesi olarak tanıtmış ve aksi ifadelerin onu bî-zâr edeceğini açıkca vurgulamıştır.

Bir medrese mezunu ve müderrislik yapmış bir zât olarak onun Peygamberleri tanıtma ve onlarla alakalı bilgiler, şiir veya nesirlerinde tabii yer alacaktır. Yazarımız, elinizdeki bu çalışmasıyla, Mevlânâ hazretlerinin

az bilinen bir yönüne temas etmekte, onun İslâm akaidine bakışını incelemekte, İslâm kelâm sisteminde peygamberlik müessesesini nasıl değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Yayınevi olarak, eserden istifade etmenizi ümit ediyoruz.

Saygılarımızla.

Yayınevi

ÖNSÖZ

Allah'a hamd, Resûlü'ne salât ve selâm olsun.

Vefatının üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen evrensel fikirleriyle yaşamaya devam eden Mevlânâ, tarihi süreç içerisinde Anadolu'nun yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden biridir. Hakkında bir çok eser yazılmasına ve sempozyum düzenlenmesine rağmen, onun kelâmî konulardaki görüşlerini ele alan geniş çaplı bir çalışmaya rastlayamadık. Tez konusu olarak Mevlânâ'nın kelâmî görüşlerini seçmeye karar verdik.

Gerçek şu ki, işin başında konuyla ilgili olarak Yüksek Lisans tezi hazırlayabilecek miktarda yeterli bilgiye ulaşabileceğimizden de emin değildik. Ancak Mevlânâ'nın eserlerini baştan sona ilk tarayışımızda tez formatını aşacak zenginlikte bilgilerle karşılaştık. Bu durumda tezimizi "Mevlânâ'nın Nübüvvet Anlayışı" ile sınırlandırdık.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Mevlânâ'nın hayatına, eserlerine, düşünce sistemine ve Mevlevîlik tarîkatına genel hatlarıyla temas ettik. Birinci bölümde nübüvvetle ilgili temel kavramlar, insanların peygamberlere olan ihtiyacı, peygamberlerin özellikleri, Hz. Peygamber'in son peygamber oluşu gibi konuların kelâm ilmi çerçevesinde nasıl ele alındığını inceledik. İkinci bölümde ise, birinci bölümde incelediğimiz insanların peygambere olan ihtiyacı, peygamberlerin özellikleri, Hz. Muhammed'in son peygamber oluşu gibi konuların Mevlânâ tarafından nasıl ele alındığını, Mevlânâ'nın bu konularla ilgili yaklaşımlarını ayrıntılı bir şekilde ele aldık. Ayrıca bu bölümde Mevlânâ'nın akıl-vahiy

karşılaştırması, mucize-keramet, mucize-tabiat kanunları ve nübüvvet-velâyet ilişkisi gibi konulardaki görüşlerini ele aldık.

Engin sabrı ve hoşgörüsüyle tezimin hazırlanmasında büyük emeği geçen ve ilmi araştırmanın elifbasını kendisinden öğrendiğim kıymetli hocam Prof. Dr. İlyas Çelebi Bey'e, tez konusu seçiminde ve çalışmaya başlayışımda bana çok emeği geçen kıymetli hocam Prof. Dr. Yusuf Şevki Yavuz Bey'e, yılgınlık anlarımda beni daima yüreklendiren arkadaşım Dr. Abdullah Emin Çimen Bey'e, yine bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Tahir Yaren Bey'e, tez çalışmalarım esnasında desteğini esirgemeyen eşime, ayrıca benden dualarını hiçbir zaman esirgemeyen anne ve babama, bize kütüphanesinde çalışma imkânı sunan İSAM yetkili ve çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet Akif BİLİCİ
Altunîzâde/Üsküdar

GİRİŞ

A- ÇALIŞMADA TAKİP EDİLEN YÖNTEM VE KULLANILAN KAYNAKLAR

Mevlânâ'da nübüvvet adlı bu tezimizi hazırlarken takip ettiğimiz yöntem ve istifade ettiğimiz kaynaklar hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

Mevlânâ'nın edebiyat ve tasavvuf tarihindeki etkilerini, hayatını ve düşünce sistemini konu edinen birçok eser mevcut olmakla birlikte, nübüvvet hususundaki görüşlerini ortaya koyan müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Taradığımız yüzlerce kitap, tebliğ ve makalelerin çoğunda konuya ya hiç değinilmemiş olduğunu ya da çok yüzeysel birkaç cümleyle konunun geçiştirildiğini gördük. Tezimizi hazırlarken en çok önem verdiğimiz husus; Mevlana'nın görüşlerini bizzat kendi eserlerine müracaat etmek suretiyle ortaya koyabilme çabası olmuştur. Mevlânâ hakkında yapılmış çalışmalara, ikincil kaynak olarak yer verdik. Bu gayemizi gerçekleştirebilmek için Mevlânâ'nın eserlerini birkaç kez dikkatlice okuduk. Bazen bir eserde değinilen bir konu için diğer eserleri defalarca yeniden gözden geçirmek durumunda kaldık. Bu bağlamda ilk olarak Mevlânâ'nın dinî konuları bir sohbet havası içinde işlediği *Fîh-i Mâfîh* adlı eserini inceledik ve çalışmamızda kullanabileceğimiz geniş bilgilere ulaştık. Akabinde *Mesnevî*'yi taradık. Taradığımız bu iki eseri ikinci kez gözden geçirdiğimizde tezimize kaynaklık edecek yeterli dokümana ulaşmış olduk. Elde

ettiğimiz bilgiler bir tez için yeterli olmakla birlikte farklı bilgilere ulaşmak ümidiyle *Mektûbât*, *Mecalis-i Seb'a* ve *Divân-ı Kebîr*'i baştan sona taradık. Mevlânâ'nın Peygamberlik ve peygamberlerle ilgili görüşlerini inceleyen rastlayabildiğimiz ve istifade ettiğimiz çalışma, Dilaver Gürer'in Tasavvuf Dergisi'nde yayınlamış olduğu makalesidir.

Çalışmamızda Mevlânâ'nın temas ettiği âyet ve hadislerin ayrıca tahricini yaptık. Âyetleri incelerken Fahreddîn er-Râzî, İbn Kesîr ve Taberî tefsirlerine, ayrıca tasavvufî yaklaşımı göz önünde bulundurmak maksadıyla el-Bursevî'nin Ruhu'l-Beyân Tefsirine de müracaat ettik. Hadislerin tahricinde ise Kütübü's-Sitte'ye ve orada bulamadığımız hadisler için el-Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ'sına müracaat ettik. Onun hadisler hakkında yapmış olduğu tenkitleri dipnota aldık. *Mesnevî*'de yer alan ve anlamakta zorlandığımız konularda, Tâhiru'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi* adlı hacimli eserine müracaat ettik.

Mevlânâ'nın katıldığımız görüşlerine herhangi bir yorum getirmemekle birlikte kullandığımız uslûp ile bu görüşlerine katıldığımızı hissettirmeye çalıştık. Katılmadığımız görüşleri, ise yeri geldikçe İslâm kelâmcılarının bu husustaki görüşlerini zikrederek bu görüşte olduğumuzu ifade etmeye çalıştık.

Araştırmamız esnasında Mevlânâ'nın hayatı, eserleri, düşünce sistemi ve Mevlevîlik ile ilgili bolca bilgiye ulaştık. Temel referans olarak kullandığımız eserlerden bazıları şunlardır: Meliha Ülker Anbarcıoğlu'nun *Fîh-i Mâfih* Tercümesi, Son Mevlevî şeyhlerinden Veled İzbudak'ın *Mesnevî* Tercümesi, Mevlânâ ile ilgili çalışmaları ve zaman zaman tenkit edilen birtakım görüşleriyle tanınmış Araştırmacı yazar Abdülbâki Gölpınarlı'nın *Mevlânâ Celâleddîn*, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik ve Dîvân-ı Kebîr'in* Tercümesinin içinde geniş açıklama bulunan birinci cildi, Mevlânâ ve eserleri üzerinde yaptığı titiz çalışmalarıyla bu sahada kendisinden sıkça söz ettiren araştırmacı yazar Bedîüzzaman Fürûzanfer'in, Feridun Nafiz Uzluk tarafından Türkçeye de çevrilmiş olan *Mevlânâ Celâleddîn* adlı eseri, Reşat Öngören'in T. D. V. İslâm Ansiklopedisinde (D.İ.A.) "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî" maddesi, Dilaver Gürer'in *Tasavvuf* Dergisinde yayımlanan "*Mesnevî'de peygamber kavramı ve peygamberler*" adlı makalesi.

B- MEVLÂNÂ'NIN HAYATI, ESERLERİ VE DÜŞÜNCE SİSTEMİ

1. Hayatı

Asıl adı, Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Ahmed el-Belhî el-Konevî er-Rûmî Celâleddîn'dir.[1] *Mesnevî*'nin girişinde Mevlânâ kendi adını Muhammed. b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olarak yazdırmıştır.[2] Yaşadığı XIII. asır geleneğinde âlim ve âriflere saygı için kullanılan unvanlardan biri de Mevlânâ ifadesiydi. Âlim ve âriflerin zirvesinde bir şahsiyet olarak kabul görmüş olduğundan olacak ki, Mevlânâ denilince, kendisinden sonra İslâm âleminde akla ilk gelen şahıs Celâleddîn Rûmî olmuştur.[3] Diğer bir unvanı da kendisine babası tarafından verilen ve Farsça'da sultan anlamına gelen Hüdâvendigâr'dır. Celâleddîn onun lakabıdır. Hayatını Anadolu'da geçirdiği için Rûmî, müderrislik yaptığından dolayı Molla Hünkâr ve Molla-yı Rûm unvanlarıyla da anılmıştır.[4]

Mevlânâ, Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Doğum tarihi hakkında kabul gören görüş, hicri 6 Rabîülevvel 604 tarihidir.[5] Diğer bir görüş ise Abdülbâki Gölpınarlı'nın (ö. 1982) ileri sürdüğü hicri 580 yılıdır.[6]

---

1 Ziriklî, Hayruddîn, *el-Âlâm Kâmûsu Terâcîm*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990, VII, 30.

2 Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, Ankara, 2004, 24, 441.

3 Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/13 Mesnevî-i Mânevî", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005, s. 670.

4 Öngören, *a.g.e.*, 441; Çelik, İsa, a.g.e, *Tasavvuf*, s. 662.

5 Öngören, *a.g.e.*, 441.

6 Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, 1-7, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, 1, XXXIX-XL; Gölpınarlı bu iddiasını delillendirmek için birkaç mesnet ileri sürmektedir. Bunlardan biri Mevlânâ'nın *Fîh-i Mâfîh*'te yer verdiği ve Semerkand'ın 609 yılında işgal edilmesi esnasında karşılaştığı bir hadiseyi detaylı denebilecek bir şekilde anlatmasıdır. Beş yaşındaki bir çocuk böylesi bir olayı bu denli detaylarıyla nasıl hatırlayıp eserinde anlatabilir ki? Diğeri 600 yılında gerçekleşen ve Gor hükümdarıyla Harezmliler arasındaki savaşa Mevlânâ'nın şahit olması hadisesidir. Dolayısıyla Mevlânâ bu tarihten önce doğmuş olmalıdır. Bir diğeri ise Mevlânâ'nın Dîvân'ındaki bir beyitte Şemseddîn-i Tebrîzî ile 62 yaşında karşılaştığını söylemiş olmasıdır. Şems, Konya'ya Cemaziyel-ahir 642 (26 Kasım 1244) tarihinde geldiğinden, Mevlânâ 580 yılında doğmuş olmalıdır. (Daha fazla bilgi için bkz. Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, XXXIX-XLI; Çağatay, Neşet, "Mevlânâ'nın Yazı Dili Niçin Farsça'dır", *Mevlânâ*, (haz. Halıcı, Feyzi), Ülkü Basımevi, Konya, 1983, s. 38).

Mevlânâ'nın babasının adı, Bahâeddîn Muhammed Veled b. Ahmed Hatibî b. Hüseyin Hatibî el-Belhî'dir. (ö. 628/1231) Bilginler padişahı anlamına gelen Sultanü'l-Ulemâ unvanıyla anılmıştır. Kaynaklarda babasının doğum tarihi olarak hicri 546, miladi 1151 veya 1152 yılı geçmektedir.[7]

Ferîdûn-i Sipehsâlâr'ın (ö. 712/1312) *Risale*sinde Mevlânâ'nın soyunun Hz. Ebû Bekir'e (ö. 13/634) dayandığı belirtilmektedir. Ayrıca Muhyiddîn Abdülkâdir el-Kureşî'nin (ö. 775/1373) *el-Cevâhirü'l-Mudıyye* adlı eserinde Hz. Ebû Bekir'e varan bir şecere bulunmaktadır. Abartı ve çelişkilerle dolu olduğu şeklinde eleştirilen Ahmed Eflâkî'nin (ö. 762/1360) *Menâkıbü'l-Ârifîn* adlı eserinde ise, annesinin soyunun Bahâeddin Veled'in bir sözüne istinaden Hz. Ali'ye (ö. 40/661) dayandığı ileri sürülmektedir.[8]

Diğer taraftan Gölpınarlı, Mevlânâ'nın soyunun Hz. Ebû Bekir'e dayandığı rivayetinin doğru olmadığını iddia etmektedir. Gölpınarlı'ya göre Mevlânâ'nın Hz. Ebû Bekir'in soyuna mensup olduğu fikri ilk olarak, kendisinin vefatından yüz on bir yıl sonra vefat eden ve Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin (ö. 719/1319) yerine geçen kardeşi Emir Âbid Çelebi (ö. 739/1338) zamanında düzenlenen *Risâle-i Sipehsâlâr*'da görülmüştür. Ulu Ârif Çelebi'nin müridlerinden biri olan Ahmed Eflâkî de, *Menâkıbu'l-'Ârifîn* adlı eserinde bu bilgiyi doğrulamış ve ondan sonra sorgulanmadan olduğu gibi kabul edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Gölpınarlı ayrıca şu bilgilere yer vermektedir: Ferîdûn-i Sipehsâlâr, Mevlânâ zamanında sağdır; ona ulaşmıştır; miladi 1312 sularında yani Mevlânâ'dan otuz dokuz yıl sonra vefat etmiştir; Sultanu'l-Ulemâ'nın yanında medfundur. Risaleyi o yazmış, oğlu bu risaleye Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in (ö. 712/1312) ve onun oğlu Ulu Ârif Çelebi ile onun yerine geçen kardeşi Emir Çelebi'nin ve bazı halifelerin hal tercümelerini de eklemiş ve şüphe yok ki bu risaleyi yeniden düzene sokmuş, risalede tashihlerde bulunmuş, kitaba ilave yapmıştır. Mevlânâ'ya atfedilen el-Bekrî nisbesi, Sipehsâlâr'ın oğlu tarafından eklenmiştir.[9]

---

7 Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, XXXIII.

8 Öngören, *a.g.e.*, 441.

9 Gölpınarlı, *a.g.e.*, XXXIV; Gölpınarlı ayrıca, Eflâkî'nin Mevlânâ'nın soy şeceresini kaydederken Sultanul Ulemâ ile Hz. Ebûbekir arasında sekiz kişi tespit ettiğini, farklı bir şecerede bu sayının altı kişiyle sınırlı olduğunu, Muhyiddin Abdülkâdir'in (ö. 775/1375) *el-Cevâhiru'l-Mudiyye* adlı eserindeki şecerede ise bu sayının yedi kişi olduğunu söylemektedir. Son iki

Mevlânâ'nın eserlerinin Farsça olması sebebiyle onu İran asıllı sayanlar çıkmıştır. Ancak o, Türk asıllı olduğunu, bir rubâîsinde şöyle belirtmektedir:

"Beni yabancı sanmayınız, ben bu mahalledenim.
Sizin mahallenizde evimi arıyorum.
Her ne kadar düşman görünüyorsam da düşman değilim.
Her ne kadar Hintçe söylüyorsam da aslım Türk'tür." [10]

Mevlânâ'nın eserlerini Türkçe yazmaması, Türk olmadığı iddiasına geçerli bir delil sayılamaz. Farsça yazmasının iki önemli sebebi vardır. Bunlardan birincisi, yaşadığı dönemde Anadolu'da edebiyatçıların, felsefecilerin, mutasavvıfların kullandıkları dilin, medreselerde verilen eğitim ve resmi yazışma dilinin Farsça olmasıdır. Diğer önemli neden ise, Mevlânâ'nın anadilinin Belh'te konuşulan Hâkâniye Türkçesi, Anadolu'da konuşulan dilin ise Oğuz lehçesi oluşudur. Bu iki lehçe arasında anlaşılmasında güçlük çekilecek kadar büyük bir fark bulunmaktadır. Bu iki sebepten Mevlânâ'nın eserlerini o dönemde geçerli ilim dili olan Fars diliyle yazmasından daha doğal bir şey olamaz.[11]

Kanaatimizce değişik milletlerin Mevlânâ gibi önemli bir şahsın kendi milletlerine ait olduğunu iddia etmeleri, normal karşılanabilecek bir durumdur.

Mevlânâ'nın babası Bahâeddîn Veled, Belh'e yerleşmiş bir ulemâ ailesinden, olup aynı zamanda Sipehsâlâr'a göre Kübreviyye tarikatının[12]

şecerenin birincisinde Sultânu'l-Ulemâ'nın dedesinin, ikincisinde ise babasının adları, kabir kitabelerine uymamaktadır. Aynı zamanda Sultânu'l-Ulemâ ile Hz. Ebûbekir arasında hicri tarihle altı yüz yılı aşan, miladi tarihe göre ise beşyüz doksanyedi yılı bulan bir zaman içinde yedi, sekiz kişinin bulunması akla sığacak bir şey değildir. Ayrıca Mevlânâ'nın sandukasındaki kitabede, ilmine, feyzine, babasına ve ne zaman vefat ettiği gibi birçok konuya atıfta bulunulduğu halde bu kadar önemli olan bir konuya atıfta bulunulmamış ve eserlerinde de bu hususta herhangi bir ima ve işarete dahi rastlanmamıştır. (bkz. Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr, 1*, XXXIV-XXXVI)

10 Öngören, *a.g.e.*, 441; Çelik, *a.g.e.*, *Tasavvuf*, s. 662.

11 Çağatay, *a.g.e. Mevlânâ*, s. 36-39.

12 Necmeddîn-i Kübrâ'nın kurmuş olduğu tarikattır. Kübrâ'ya göre şeriat gemiye, tarikat denize, hakikat de inciye benzer. İnsanı Allah'a ulaştıracak yolların sayısı çoktur. Ancak bu yollar, (tarikatlar) Kübrâ tarafından ibâdet ve hayır yapanların yolu olan tariku'l-ahyâr, mücahede ve

kurucusu olan Necmeddîn-i Kübrâ'nın (ö. 618/1221) mürididir. Eflâkî'ye göre Bahâeddîn Veled'in Belh'ten göç etme sebebi; vaazlarında Fahreddîn er-Râzî'yi (ö. 606/1209) ve onun görüşüne tâbi olan Hârizmşah Alâeddîn Muhammed'i (ö. 617/1220) eleştirmesi sonucu Hârizmşah'ın kendisinden ülkeyi terk etmesini istemesidir. Sultân Veled ise, Bahâeddîn Veled'in Belh halkına kalbinin kırıldığını ve aldığı manevî bir işaretle hacca gitmek üzere ailesi ve müridleriyle birlikte Belh'ten ayrıldığını söylemektedir. Mevlânâ bu esnada beş yaşındadır. Bahâeddîn Veled ve beraberindekiler, yol güzergahları üzerinde bulunan Nîsabur şehrinde Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221) ile görüşmüş, yol boyunca uğradıkları bazı şehirlerde bir süre konaklayarak Bağdat'a gelmişlerdir. Orada Şihâbeddîn es-Sühreverdî (ö. 632/1234) tarafından karşılanmışlardır. Bu sıralarda Moğolların Horasan şehirlerini işgal ettiği haberi Bağdat'a ulaşmıştır.[13] Daha sonra Kûfe yoluyla Mekke'ye giderek hac farizasını yerine getirmişler, oradan sırasıyla Medine'ye, Kudüs'e ve Şam'a geçmişlerdir. Şam'da görüştükleri Muhyiddin İbn Arabî, (ö. 638/1240) Mevlânâ ve babası yanından ayrılırken, "Sübhanellah! Bir okyanus bir denizin arkasından gidiyor." diyerek Mevlânâ'daki kabiliyete işaret etmiştir.[14]

Mevlânâ babasıyla birlikte Şam'dan yola çıkarak Malatya ve Sivas'a uğrayıp Erzincan'a ulaşmıştır. Babası, Erzincanda hüküm süren Behramşah'ın hanımı İsmetî Hatun'un (ö. 581/1186) bina ettirdiği İsmetiyye Medresesi'nde[15] bir süre hocalık yapmıştır. Oradan da dört yıl kaldıkları Akşehir'e, akabinde de Konya'ya bağlı Lârende'ye yani Karaman'a geçerek orada yedi yıl kalmışlardır. Bu süre içerisinde babasından aldığı derslerle eğitimini tamamlamıştır. Mevlânâ buluğ çağına burada ulaşmış ve Hoca Şerâfeddin Lâla Semerkandî'nin Gevher adındaki kızıyla evlenmiştir. İlk çocuğu Sultan Veled 623 tarihinde, daha sonra da diğer çocuğu Alaaddin burada dünyaya gelmiştir. Dönemin Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat'ın (ö. 634/1237)

---

riyazat yapanların yolu olan tariku'l-ebrar ve kendi seçmiş olduğu aşk, cezbe ve muhabbet yolu olan tariku'l-şuttar olmak üzere üç grupta özetlenmektedir. (*Anabritanica, 1-22,* Ana Yayıncılık, İstanbul, 2004, 14, 172).

13 Öngören, *a.g.e.*, 441; Çelik, *a.g.e.,Tasavvuf,* s. 663.

14 Çelik, *a.g.e.,Tasavvuf,* s. 663.

15 İsmetî Hatun tarafından (573/1177) yılında Şam'da inşa edilen, Hatuniyye ve Cevvâniyye Medresesi olarak da bilinen medresedir. Uzun yıllar Hanefi fakihlerinin ders verdiği bir ilim merkezi olarak hizmet etmiştir. (Görgün, Hilal, "İsmetî Hatun", *DİA,* Ankara, 2004, 23, 140).

babasını davet etmesi üzerine, onunla birlikte Konya'ya gelerek oraya yerleşmiştir. Mevlânâ, babasının 628/1231 yılında vefatından sonra onun yerine Altın-aba/Altunpâ Medresesi'nde[16] müderrislik yapmaya başlamıştır.[17]

Mevlânâ'nın ilk hocası babası Bahâeddîn Veled'dir. Onun vefatından sonra Mevlânâ, babasının halifesi Seyyid Burhâneddin Tirmîzî'ye (ö. 642/1244) intisab etmiş, dokuz yıl onun sohbetinde bulunmuş, tavsiyesi üzere Halep ve Şam'a giderek oralarda tahsil görmüştür. Hallâviye[18] Medresesi'nde Kemâleddîn İbnü'l-Adîm'den (ö. 660/1262) ders almıştır. Halep'te bir müddet ders gördükten sonra Şam'a geçip, oradaki Mukaddemiye medresesine[19] yerleşmiş, Arap dili ve edebiyatı, lügat, fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimler başta olmak üzere aklî ve naklî ilimlerden icazet almıştır. Şam'da bulunduğu süre içerisinde Muhyiddîn İbn Arabî, Sa'deddîn Hammûye, (ö. 650/1252) Evhadüddîn-i Kirmânî (ö. 635/1238) ve Sadreddîn Konevî (ö. 673/1274) ile sohbetlerde bulunmuştur. Mevlânâ, Şam'dan hocası Seyyid Burhaneddîn'in bulunduğu Kayseri'ye gelmiş, hocasının tavsiyesiyle halvete girip peş peşe üç erbaîn çıkarmıştır. Ardından hocasıyla birlikte Konya'ya gelerek irşad için kendisinden icazet almıştır. Seyyid Burhaneddîn daha sonra Kayseri'ye tekrar geri dönmüş ve orada vefat etmiştir. Vefatından sonra hocasının kabrini ziyaret eden Mevlânâ, Konya'ya geri dönmüştür.[20]

---

16 Sipehsâlâr Şemseddin Altınapa (Altunba) tarafından 1201 yılından sonra yaptırıldığı bilinen medresedir. İplikçi Medresesi olarak tanınmaktadır. Konya'da, Alaaddin Caddesi üzerinde, İplikçi Camiinin arkasındadır. (Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri,* 1-2, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1972, II, s. 104.)

17 Öngören, *a.g.e.*, 441-442; Çelik, *a.g.e.*, *Tasavvuf,* s. 663-664.

18 Halepte bulunan, Nureddin Medresesi olarak da bilinen, önceleri Hıristiyanlar tarafından Hz. İsa ve havarilerin içinde oturmuş olduğuna inanılan ve bundan dolayı saygı gösterilen bir kilise iken camiye çevrilmiş daha sonra da Melik Nureddin Mahmut (ö. 541/1146) tarafından bazı ilavelerle medreseye dönüştürülüp Hanefi mezhebi ulemâsına vakfedilmiştir. (Fürûzanfer, Bedîüzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn,* trc. Feridun Nafiz Uzluk (ö. 1394/1974, M.E.B. Ankara. 1986, *s. 54;* Bağdâdî, İsmail Paşa (ö. 1920/1339), *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn bi Zamîmeti Zeyli Keşfi'z-Zunûn, 1-6*, Maârif Vekaleti Matbaası, İstanbul, 1955, 6, s. 165)

19 Hanefî mezhebi ulemâsının Şam'daki mühim medreselerinden olup şehirde bu isimde iki medrese vardır. (Fürûzanfer, *a.g.e.*, s. 264.)

20 Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr, 1*, XL-XLI; Öngören, *a.g.e.*,442-443.

Oğlu Sultan Veled, Mevlânâ'nın, hocası Burhâneddin Tirmizî'nin vefatından dolayı büyük bir yalnızlık hissettiğini, bu yalnızlık nedeniyle "Allah'a yönelip yanıp yakılarak, dertlere düşerek beş yıl riyazet çektiğini, sayısız kerâmetlerinin zuhur ettiğini, bu arada irşad faaliyetinden de geri durmayıp halka vaaz vermeye, çoğu ulemâ ve yönetici kesiminden olan müridleriyle sohbet etmeyi sürdürdüğünü anlatır."[21] Mevlânâ, hocasının vefatından dört-beş yıl sonra Konya'ya gelen (642/1244) Şemseddin-i Tebrîzî (ö. 645/1247-8) ile karşılaşmış, onunla baş başa sohbetlerde bulunmuş, sohbet ve muhabbetleri onu medresedeki ders ve müridlerini irşad işinden alıkoymuştur. Bu durum müridlerin Şems'e karşı kin beslemelerine ve aleyhinde konuşmalarına sebep olmuş, bunu duyan Şems, bir sabah ansızın Konya'yı terk etmiştir. Bu durum Mevlânâ'yı ziyadesiyle üzmüş, Şam'da olduğunu öğrenince tekrar Konya'ya gelmesi için ona içli mektuplar yazmıştır. Son mektubunu oğlu Sultan Veled ile göndermiş, Şems, son mektuptaki ısrarlı daveti kabul etmiş ve birlikte Konya'ya dönmüşlerdir. Mevlânâ ile Şems, ikinci gelişinde altı ay müddetince mârifetullaha dair sohbetlerde bulunmuş, bu sohbetlerine Sultan Veled ve şeyh Selahaddîn-i Zerkûb'dan (ö. 658/1259) başkası kabul edilmemiştir. Müridler ve halk tekrar dedikodulara başlayınca Şems, Sultan Veled'e, müridlerin ve halkın kendisini Mevlânâ'dan ayırmak istediğini, bu defa kaybolduktan sonra kendisini kimsenin bulamayacağını söylemiş; buna paralel olarak, bir gün ansızın ortadan kaybolmuş,[22] ve bir daha kendisinden haber alınamamıştır.[23]

Mevlânâ'yı asıl Mevlânâ yapan kişi, ârif, fazıl ve hakkındaki bilgimiz pek az bir şahsiyet olan Şemseddin Tebrîzî'dir. Asıl adı, Şemseddin Muhammed b. Ali b. Melik Dâd et-Tebrîzî'dir.[24] İlk tahsilini Tebriz'de

---

[21] Öngören, *a.g.e.*, 442.

[22] Eflâkî'ye göre Şems, Mevlânâ ile sohbet ederken yedi kişilik bir grup hücrenin önüne gelmiş, içlerinden biri Şems'in dışarıya çıkmasını istemiş, Şems de Mevlânâ'ya "Beni öldürmek için çağırıyorlar." deyip çıkmış, o anda Şems'e bir bıçak saplanmış, Şems şiddetli bir nara atıp kaybolmuş, ardından birkaç damla kandan başka bir şey görülmemiştir. Şems, suikast sırasında öldürülüp cesedi bir kuyuya atılmıştır. Şems bir gece Sultan Veled'e rüyasında atıldığı kuyuyu bildirmiş, Sultan Veled de müridleriyle birlikte onu kuyudan çıkartıp Mevlânâ'nın medresesine, medresenin mimarı Emir Bedreddin'in yanına onu defnetmiştir. (*a.g.e.*, 444.)

[23] Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr, 1*, XL-XLI; Öngören, *a.g.e.*,442-443.

[24] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 2, 123-124; Şemseddin Sâmi, *Kâmusu'l-Âlâm*, 1-6, Maârif Nezareti, İstanbul, 1894, 4 s. 2872.

tamamlamış, orada Ebû Bekir Sellebâf-ı Tebrîzî'nin ve Baba Kemal Cündî'nin müridi olmuş, Şihabuddin Sühreverdî'nin elinden hırka giymiş, Kutb-i Zaman Rukneddin Secâsî'nin (ö. 606/1210) sohbetinde bulunmuş ve seyrü sulûkünü tamamlamıştır. Bir rivayete göre Şemseddîn Tebrîzî aldığı İlahi bir ilham ile Konya'ya gelmiştir.[25]

Sultan Veled, babası ile Şemseddin Tebrîzî arasındaki dostluğu, Hz. Mûsâ ile Hızır arasındaki arkadaşlığa benzetmiş; Hz. Mûsâ'nın peygamber olmasına rağmen, Cenâb-ı Hakk'ın emriyle Hızır'ı araması gibi, Mevlânâ'nın da ilimde devrinin en yüksek makamına ulaştığı halde Şems'i aradığını belirtmiştir.[26]

Şems'in ikinci kez kaybolmasının ardından Mevlânâ aşkla şiirler söylemeye ve gece gündüz ara vermeksizin semâ yapmaya başlamıştır. Bir müddet sonra da Şems'i bulmak ümidiyle Şam'a gitmiş, ancak bulamadan geri dönmüş, birkaç yıl sonra tekrar gitmiş, aylarca aradığı halde bulamamıştır. Mevlânâ'nın Şems'i bulmak için dört defa Şam'a gittiği rivayet edilmektedir. Üçüncü gidişinde müridlerle ilgilenmesi için yerine Hüsameddin Çelebi'yi (ö. 683/1284) bırakmış, orada bir yıl kalmıştır. Mevlânâ Konya'ya döndükten sonra, oğlu Sultan Veled'i çağırıp Selahaddin Zerkûb adındaki müridine tâbi olmalarını istemiştir. Selahaddin Zerkûb kuyumculukla meşgul olan, gençliğinde Seyyid Burhâneddin'e ardından Mevlânâ'ya intisap etmiş olan ve Şemseddin Tebrîzî'nin gelişinden sonra da onun sohbetlerine katılmış biridir. Selahaddin Zerkûb vefat edince Mevlânâ hilafet makamına İbn Ahî Türk diye de tanınan Urmiyeli Hüsameddin Çelebî'yi geçirmiştir.[27]

Mevlânâ'nın olgunluk devresinde ortaya çıkan eseri *Mesnevî*, Hüsameddin Çelebi'nin teşvikiyle meydana gelmiştir. Sultan Veled, babasının Şemseddin Tebrîzî'yi Güneş'e, Selahaddin Zerkûb'u Ay'a, Hüsameddin Çelebi'yi yıldıza benzettiğini söylemektedir. Hüsameddin Çelebi'nin hilafet makamına geçişinden on yıl sonra Mevlânâ rahatsızlanmış ve (5 Cemaziyelâhir 672 /17 Aralık 1273) tarihinde vefat etmiştir. Öldükten sonra ardından ağlanmamasını vasiyet etmesi ve ölüm gününü kavuşma vakti olarak tanımlaması nedeniyle Mevlânâ'nın ölüm gününe

[25] Çelik, *a.g.e.*,*Tasavvuf,* s. 665.
[26] Öngören, *a.g.e.*,444; Fürûzanfer, *a.g.e.*, s. 83.
[27] Öngören, *a.g.e.*, 444.

"Şeb-i Arûs" (Düğün Gecesi) adı verilmiş ve adına düzenlenen ölüm yıl dönümleri bu isimle anılagelmiştir.[28]

Mevlânâ'nın cenazesine büyük bir kalabalık katıldı. İnsanlar adeta yollara sığmaz oldu. Öyle ki görevliler kılıç ve sopalarla halkı zapt etmekte büyük zorluk çekmişti. Mevlânâ'nın cenazesine Müslümanların yanı sıra Hıristiyanlar, Hıristiyan papazları, Mûsevîler ve hahamlar da katılmıştır. Cenazeye katılan Hıristiyan ve Mûsevîleri bazıları cenaze alayından uzaklaştırmak istedi. Bunun üzerine Hıristiyanlar ve Mûsevîler feryat edip "O bizim Mesîhimizdi, Mûsâ'nın sırrını biz onda gördük. O güneşti. Güneş bir yeri değil bütün dünyayı aydınlatır." dediler. Bir papaz gözyaşlarını silerek "Mevlânâ ekmeğe benzer, ekmekten kaçan aç var mı?" diyerek ona olan sevgi ve saygısını ortaya koydu. Mevlânâ, cenaze namazını Sadreddin Konevî'nin kıldırmasını vasiyet etmişti. Ancak Sadreddin Konevî cenaze namazının ilk tekbirinden sonra fenalaşınca Kadı Siraceddin Mahmud (ö. 681/1283) ilerleyerek namazı o kıldırdı. Mevlânâ'nın naşı, babası Sultanu'l-Ulemâ'nın kabrinin ön kısmında açılan mezara gün batımında defnedildi.[29]

Mevlânâ, düğün gecesine benzettiği ölümünden önce vasiyetini şu beyitlerde dile getirmektedir:

> "Kardeş, mezarıma defsiz gelme; çünkü Allah meclîsinde gamlı durmak yaraşmaz.
> Hak Teâlâ beni aşk şarabından yaratmıştır. Ölsem, çürüsem bile ben yine o aşkım."[30]
> "Öldüğüm gün tabutum yürüyünce şu dünyanın derdi ile dertleniyorum sanma.
> Bana ağlama, yazık yazık deme.
> Şeytanın tuzağına düşersen, işte hayıflanmanın sırası o zamandır.
> Cenâzemi görünce ayrılık ayrılık deme.
> Buluşma, görüşme zamanım, o vakittir benim.
> Beni toprağa tapşırınca elvedâ elvedâ deme sakın;

[28] Öngören, *a.g.e.*, 445; bkz. Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, LVIII; Çelik, *a.g.e.*, *Tasavvuf*, s. 667-668.

[29] Gölpınarlı, *a.g.e.*, *1*, LIX-LX; Öngören, 445.

[30] Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Yayınları, 1953, s. 351-352.

Mezar, cennetler topluluğunun perdesidir.
Gurûbu gördün ya, tulûu da seyret.
Güneşle aya gurûbdan ne ziyan gelir ki?
Sana gurûb görünür amma tulûdur o.
Mezar, hapishane gibi görünür amma ruhun halâsıdır.
Hangi tohum yere ekildi de çıkmadı?
Hangi kova kuyuya sarkıtıldı da dolu çıkmadı?
Can Yûsuf'u neden kuyudan ziyan görsün, niçin feryat etsin?
Bu yanda ağzını yumdun mu o tarafta aç.
Artık senin hây-u hûyun mekânsızlık boşluğundadır." [31]

2. Eserleri

a) Mesnevî

Mevlânâ denildiğinde akla gelen ilk eser, *Mesnevî*'dir. "Fâilâtun fâilâtun fâilâtun fâilât" vezniyle ve *mesnevî* tarzında yazılmış olan[32] bu altı ciltlik eserde yer alan şiirlerin ilk on sekiz beyti bizzat Mevlânâ tarafından,[33] geri kalanları ise Hüsameddin Çelebi'ye söyleyip yazdırdığı[34] beyitlerden oluşmaktadır. Mevlânâ'nın çok sevdiği ikinci halifesi Hüsâmeddin Çelebi, böyle bir eser te'lîf etmesini Mevlânâ'dan istirham etmiş, Mevlânâ da "Ben sizin hatırınıza gelmeden evvel tasarlayıp biraz yazmıştım." diyerek, yazmış olduğu ilk beyitlerden birkaçını ona okumuştur. Bu olaydan sonra Mevlânâ beyitleri söylemiş, Hüsameddin Çelebi yazmış ve altı ciltten meydana gelen *Mesnevî*'nin te'lîfi bu minval üzere tamamlanmıştır.[35] Çeşitli dillere çevrilen ve birçok şerhi yapılan esere Mevlânâ tarafından özel bir isim verilmemiştir.[36] Mevlânâ kelimesi bir isim olmadığı, XIII. asırda âlim ve ârif anlamına gelen bir lakap olmasına rağmen nasıl ki Celâleddin Rûmî ile özdeşleşmiş hatta asıl isminden daha önce akla gelen ona has meşhur bir isim olmuşsa; buna benzer bir şekilde **mesnevî** kelimesi de, bir kitap adı olmadığı ve klasik İran ve Türk şiirinde bir tarz olmasına

31 Gölpınarlı, *a.g.e.*, 131
32 Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr, 1*, LXXXI.
33 Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr, 1*, IX.
34 Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB, İstanbul, 1987, 1, 314.
35 Çelik, *a.g.e.*, *Tasavvuf*, s. 667.
36 Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr, 1*, LXXXI.

rağmen Celâleddîn Rûmî'nin yazdığı eserin ismi olarak meşhur olmuştur. *Mesnevî*, Şemseddin Tebrîzî'nin vefatından sonra Mevlânâ'nın olgunluk devresi sayılan dönemde meydana getirdiği[37] ve en eski nüshasına göre yirmi beş bin altı yüz on sekiz beyitten oluşan[38] Şark-İslâm tasavvufi ve fikri edebiyatının eşsiz bir şaheseridir.[39]

Tasavvufi düşüncenin bütün konularını içeren ve İslâm kültürünün en önemli eserleri arasında sayılan Mevlânâ'ya ait *Mesnevî*, diğer mesnevîlerden ayırt edilebilmek için *Mesnevî-i Mevlevî*, *Mesnevî-i Mânevî* ve *Mesnevî-i Şerif* gibi isimlerle de anılmıştır.[40]

Günümüze kadar *Mesnevî'yi* övücü sayısız sözler söylenmiş ve söylenmeye devam edecektir. Biz bunlardan birini zikretmeyi uygun bulduk:

> "Mana âleminin müşiri olarak bilinen *Mesnevî* okunduğu zaman anlaşılır ki, birçok güzellikleri yanında o muazzam bir terbiye kitabıdır. İnsanlara kalıbından ziyade kalbinden haber verir. Hayat denilen bu sahneye nerden geldiğini, daha sonra nereye götürüleceğini anlatır. Hayatın asıl gayesinin neden ibaret olduğunu öğretir. İnsan denilen bu muazzam varlığın hayatta ayağının kayacağı yerlere işaret eder. Ruhen yükselmenin, kemâlâta doğru tekâmül etmenin metotlarını verir. Bu günün maârifinde verilen bilgilerin üstünde ve çok ötesinde irfâniyet kapılarını açar."[41]

İsmail Ankaravî'nin (ö. 1041/1631) bulmuş olduğu ve şerh ettiği yedi ciltlik bir *Mesnevî* nüshası, aslı altı cilt olarak bilinen *Mesnevî*'nin yedinci bir cildinin varlığı konusunu gündeme taşıyarak yeni bir tartışma başlatmıştır. Bu tartışmanın taraflarından biri olan İranlı araştırmacı yazar Bedîüzzaman Fürûzanfer (ö. 1390/1970) şöyle demektedir:

> "Fars dilinde azıcık zevke, biraz bilgiye sahip olan her kimse, nasıl bu kullanışı beğenmez, uygun bulmazsa öncekilerin divan ve eserlerinde yeter derecede inceleme, araştırma yapan zatın kendisi, bu dilin salahiyetli ustası Mevlânâ, bunları nasıl beğenir, nasıl uygun bulur?"[42]

---

37 Çelik, *a.g.e.*, *Tasavvuf*, s. 670.

38 Önder, Mehmet, *Mevlânâ Müzesi Rehberi*, Kültür Yayınları Serisi, No: 1, Ankara, ts, s. 17.

39 Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr, 1*, LXXXI.

40 Öngören, *a.g.e.*, 447.

41 Solak, Saffet, "Kültürümüzde Hz. Mevlânâ", *Mevlânâ Gül Destesi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Konya, 1993, s. 17.

42 Fürûzanfer, *a.g.e.*, s. 214.

Ayrıca Mevlânâ'nın, Fahreddîn er-Râzî hakkında pek de olumlu olmayan fikirlere sahip olmasına rağmen, bu yedinci ciltte onu öven ifadelere rastlanılmaktadır. Buna ilaveten Mevlânâ vefat ettikten sonra kullanılmaya başlanan Mevlânâ-yı Rûm ve Mevlevî gibi kelimelerin, diğer eserlerinde hiç kullanılmadığı halde bu yedinci ciltte kullanılmış olması da ilginçtir. Bu gibi nedenlerden ötürü Fürûzanfer, bu yedinci cildin Mevlânâ'ya ait *Mesnevî*'nin bir parçası olamayacağını söylemektedir.[43]

Mevlânâ ile ilgili yaptığı araştırmalarla tanınan William Chittick de, bu yedinci cildin Mevlânâ'ya ait olmadığı kanaatindedir. Ona göre yedinci cildi yazan şahıs, şeriat, ilahiyat, felsefe, tasavvuf, kozmoloji, psikoloji ve diğer ilimlerin sentezini başaran Muhyiddin Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem adlı eserindeki yüksek tasavvufi hakikatleri bir türlü kafasına sığdıramayan mutaassıp bir kişidir. Bu kişi, bu cildi *Mesnevî*'nin bir parçası olarak kabul ettirmek suretiyle, kendince Mevlânâ'nın ağzından Muhyiddin Arabî'yi tenkit etmeyi hedeflemiştir. Halbuki Mevlânâ *Mesnevî*'nin dördüncü cildinde Muhyiddin Arabî'yi açıkça öven[44] ifadeler kullanmaktadır. Bu da söz konusu yedinci cildin Mevlânâ'ya ait olmadığının açık bir delilidir.[45]

Aslı Farsça olan *Mesnevî*'nin günümüze ulaşmış en güzel yazma nüshası, Konya Mevlânâ Müzesi 51 numarada kayıtlı, hattat Muhammed b. Abdullah el-Konevî el-Veledî'nin 677/1278 yılında yazmış olduğu nüshadır.[46]

Mesnevî'nin çeşitli dillerde birçok tercüme, şerhi ve üzerinde yapılmış çok sayıda çalışmalar bulunmaktadır. Mevlânâ'nın ilk mütercimi olarak hicri 8. Yüzyıl başlarıyla 9. Yüzyıl başlarında Kırşehir'de yaşadığı tahmin edilen Gülşehrî (ö. 736/1335) kabul edilmektedir. Gülşehrî ilk olarak *Mesnevî*'den tercüme ettiği bazı hikâyelere önce *Feleknâme* (701/1301), daha sonra da *Mantıku't-Tayr* (717/1317) adlı eserinde yer vermiştir.[47]

---

43 Fürûzanfer, *a.g.e.*, s. 216.

44 bkz. Koner, M. Muhlis, *Mesnevî'nin Özü*, Kitap Basımevi, Konya, 1957, s. XVI-XVII.

45 Chittick, William, *Hayal Âlemleri İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*, (trc. Mehmet Demirkaya), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 11.

46 Çelik, *a.g.e.*, *Tasavvuf*, s. 672.

47 Cunbur, Müjgan, "Mevlânâ'nın İlk Mütercimi Gülşehrî", *Mevlânâ*, (haz. Halıcı, Feyzi), Ülkü Basımevi, Konya, 1983, s. 31-33.

Mesnevî üzerine yapılmış tercüme, şerh ve çalışmalardan bazıları şunlardır:[48]

1- Muîniddin b. Mustafa (trc. tarihi 840/1436), *Mesnevî-i Murâdîye* (hzl. Kemal Yavuz), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

2- Tâhiru'l-Mevlevî (ö. 1951), *Şerh-i Mesnevî*, 2. baskı, Selam Yayınları, İstanbul, 1971.

3- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Mesnevî ve Şerhi*, *1-6*, 2. baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

4- Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, 1-6, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997.

5- Çelebioğlu, Amil (ö. 1998), *Mesnevî-i Şerif* Manzum Nâhifî Tercümesi, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1967.

6- Rıfâî, Kenan, Şerh-i *Mesnevî-i Şerif*, Kubbealtı Neşriyat, İst., 2000.

7- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî*, *1-6*, Çeviren, Veled Çelebi İzbudak (ö. 1950/1370), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

8- Konuk, Ahmet Avni (ö. 1357/1938), *Mesnevî-i Şerif Şerhi* (Tercüme ve Şerh), 1-2, (Hzl Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004-2005

9- Redhouse, W. James (ö. 1309/1892), *The Mesnevî of Mevlânâ Jelalu'd-din er Rûmî*, London, 1881

10- Whinfield, E.H., *Masnevi-i Ma'navî*, *The Spiritual Couplets of Meulana Jelalud-din Muhammad-i Rûmî*, London, 1887.

11- Wilson, Edward Charles, *The Masnavi*, *1-2*, London, 1910.

12- Nicholson, Reynold Alleyne'ın (ö. 1364/1945)*The Mathnavi of Jalaluddin Rûmî*, London, 1926.

b) Dîvân-ı Kebîr

Mevlânâ'nın vecd içinde söylemiş olduğu şiirleri yazmayı, kendilerine görev edinen kâtibu'l-esrar denen kişiler tarafından yazılıp bahirler haline

[48] Bu tercüme ve şerhler için bkz. Tekin, Mustafa, "Mevlânâ Bibliyografyası", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005; Arpaguş, Sâfi, "Mesnevî-i Şerif Şerhi" *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005; Çelik, *a.g.e.*,*Tasavvuf*, s. 672-681.

getirilip alfabetik sıraya konarak[49] meydana gelen gazel ve rubâilerden müteşekkil eserdir. Çok geniş bir hacme sahip olduğu için *Dîvân-ı Kebîr*, Gazellerin bazılarının sonuna kendi mahlası yerine Tebrîzî'nin adını mahlas söylemiş olması sebebiyle Dîvân-ı Şems, *Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî* adıyla da anılmaktadır.[50] Gölpınarlı'ya göre eserdeki gazel sayısı 2073, beyit sayısı da 21366'dır.[51] Araştırmacıya göre *Mesnevî* ile *Dîvân* arasında sadece tarz ve vezîn farkı vardır.[52] Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr*'in en sağlam ve tam nüshasının Konya Mevlânâ Kütüphanesinde 68, 69 numaralarında kayıtlı olan 2 ciltlik Divan olduğunu belirtmektedir.[53] Mevlânâ'nın, bu eseri meydana getiren gazelleri söylemeye başlaması Şems-i Tebrîzî ile ilk karşılaştığı zamanlara rastlamaktadır. Şems'ten son ayrılışlarından sonra da vecd içinde gazel söylemeye devam etmiş, bu durum otuz yedi yaşlarından ellili yaşlarının ortalarına yani *Mesnevî*'yi yazmaya başlamasına kadar sürmüştür.[54]

Dîvan-ı Kebîr üzerine yapılmış başlıca tercüme ve şerh çalışmaları şunlardır:

1- Bedîüzzaman Fürûzanfer'in edisyon kritiğini yapmış olduğu 3229 gazelden meydana gelen *Dîvân-ı Kebîr*, Tahran, 1959. Eser 1957'den sonra yapılan çalışmalar sonunda tamamlanıp basılmış ve dünyaca kabul görmüş bir çalışmadır.

2- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Dîvân-ı Kebîr*, VII cilt (hzl. Abdülbâki Gölpınarlı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

3- Uzluk, Feridun Nafiz, *Dîvân-ı Sultan Veled*, Uzluk Basımevi, Ankara, 1941.

4- Nicholson, Reynold Alleyne'nin *Dîvân-ı Kebîr*'den kırk sekiz gazelin İngilizceye tercümesinden oluşan eser, Cambridge, 1898.

5- Arberry, Arthur John'un Nicholson'ın Tercüme ettiği kırk sekiz gazelden kırk birini tekrar İngilizceye çevirdiği ve Mevlânâ'ya ait olmadığı düşünülen yedi gazeli almadığı eser, Chikago, 1991.

---

[49] Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr, 1*, IX.
[50] Öngören, *a.g.e.*, 446.
[51] Çelik, *a.g.e.*,*Tasavvuf*, s. 668.
[52] Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr, 1*, X.
[53] Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, XV.
[54] Öngören, *a.g.e.*, 446.

6-.William C.Chittick'ın otuz bir gazelin tercümesinden oluşan eser, New York, 1983.[55]

c) Rubâîler

Melânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inde bulunan çoğu Farsça bir kısmı da Arapça olarak yazılmış 2000 civarında Rubâîsi Rubâîler adı altında ayrı bir kitap olarak derlenmiştir.[56] Bu eserin de araştırmacılar tarafından derlenip yayımlanmış tercüme ve şerhleri mevcuttur. Bazıları şunlardır:

1- Can, Şefik, *Hz. Mevlânâ'nın Rubâîleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

2- Gocul, Basri, *Rubâîler*, Özvar matbaası, Bursa, 1971.

3- Rûmî, Melânâ Celâleddîn, *Rubâîler*, Çeviren, Abdülbâkî Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1964.

4- Ulu Ârif Çelebi, *Ulu Ârif Çelebi'nin Rubâîleri*, Çeviren, F. Nafiz Uzluk, Kurtuluş Basımevi, İstanbul, 1949.

5- Gencosman, M. Nuri, *Mevlânâ'nın Rubâîleri*, 1-2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1994.

6- Arberry, Arthur John, *The Rubâîyat of Jalal al-Din Rûmî, (Translations from the Divan-i Shams-i Tabriz-i)*, London, E.Walker, 1949, (359 Rubâî'den oluşan tercüme).

d) Mektûbât

Mevlânâ'nın hayatı boyu çeşitli vesilelerle çevresindeki dost, mürîd ve yöneticilere yazdırıp göndermiş olduğu yüzelli kadar mektubun bir araya toplanmasıyla meydana gelen eserdir.[57] Eserin en çok kabul gören nüshası, Konya yazma nüshasını esas almak suretiyle Tevfik Sübhânî'nin yapmış olduğu çalışmadır.[58]

---

55 Arpaguş, Sâfi, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar", *Tasavvuf*, s. 794.

56 Çelik, *a.g.e.*, *Tasavvuf*, s. 668.; Öngören, *a.g.e.*,,447.

57 Çelik, *a.g.e.*, *Tasavvuf*, s. 669.

58 Arpaguş, Sâfi, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar", *Tasavvuf*, s. 791.

Eser, 1937 yılında Feridun Nâfiz Uzluk önsözü, Veled İzbudak mukaddimesi Ahmet Remzi Akyürek tercümesiyle Sebat basımevi tarafından İstanbul'da basılmış, daha sonra da Abdülbâkî Gölpınarlı tarafından tercüme edilip 1963 yılında ve daha sonra mükerreren yayımlanmıştır.

e) Mecâlis-i Seb'a

Eser, Mevlânâ'nın câmi ve sohbet meclislerinde yapmış olduğu sohbetlerin kaydedilmesiyle meydana gelmiş eserdir. Daha sonra düzenlenip kendisinin de kontrolü ile kitap haline getirilmiş olduğu tahmin edilmektedir.[59] Eser üzerinde yapılmış en başarılı çalışma Tevfik Sübhânî'nin 1986 tarihinde basılmış olan Farsça çalışmasıdır. Eserde 1352 tarihli Konya yazması kaynak alınmıştır.[60]

Eser, yine Feridun Nafiz Uzluk tarafından iki defa neşr edilmiş, ikinci neşrinde M. Hulusi Karadeniz'in Türkçe tercümesi ile İstanbul'da 1937 yılında yayımlanmış, Abdülbâkî Gölpınarlı tarafından da tercüme edilip 1965 yılında Konya Turizm Derneği tarafından basılmıştır. Ayrıca Rizeli Hasan Efendioğlu tarafından yapılmış Türkçe tercümesi de mevcuttur.[61]

f) Fîh-i Mâfîh

Bu eser Mevlânâ'nın çeşitli meclislerde yapmış olduğu sohbetlerin, sorulan sorulara verilen cevaplar ya da sorulabilecek sorulara verilecek cevap ve öğüt mahiyetinde yapılan hadis ve âyet şerh ve açıklamaların Sultan Veled veya bazı müridler tarafından yazılıp toplanmasıyla meydana gelmiştir. Birbirinden konu bakımından bağımsız 73 bölümdür.[62]

Bedîüzzaman Fürûzanfer tarafından 1951 yılında yayımlanmış edisyon kritiği, en kabul gören Farsça çalışmadır.

Eser üzerinde yapılmış olan Türkçe çalışmalardan bazıları şunlardır:

1- Konuk, Hüseyin Avni, *Fîhi Mâfîh*, (hzl. Selçuk Eraydın, İz Yayınları, İstanbul, 1994.

59 Çelik, *a.g.e.*, *Tasavvuf*, s. 669.
60 Arpaguş, *a.g.e.*, *Tasavvuf*, s. 791.
61 Öngören, *a.g.e.*, 447.
62 Çelik, *a.g.e.*,*Tasavvuf*, s. 669.

2- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Fîhi Mâfîh*, (trc.: Meliha Ülker Tarıkahya), Maârif Vekâleti, Ankara, 1954.

3- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Fîhi Mâfîh*, Remzi Kitabevi, İst., 1959.

4- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Fîhi Mâfîh ve Mecâlîs-i Seb'a'dan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1989.

3. Düşünce Sistemi

Mevlânâ, düşünce hayatıyla ilgili aşamaları "hamdım, piştim, yandım" diyerek üç devreye ayırmaktadır:

Bunlardan birincisi **hamlık** yani doğumundan hocası Seyyid Burhaneddîn ile karşılaşıncaya kadar olan devredir. Mevlânâ bu devrede ilk eğitimini babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'den almıştır. Bundan dolayı hayatının ilk dönemlerinde üzerinde onun fikri etkisinin ağır bastığını söyleyebiliriz. Daha sonra Kemâleddîn İbnü'l-Adîm, Sa'deddîn Hammûye, Osmân Rûmî, Evhadüddîn-i Kirmânî, Sadreddîn Konevî ve Muhyiddîn İbn Arabî gibi âlimlerden ders almış olması, onun düşünce sisteminin ne denli sağlam kaynaklardan beslendiğinin açık delilidir.

İkinci devre **pişme** devresidir: Zahiri ilimlerde devrinin en önemli şahsiyetlerinden ders almış olan Mevlânâ, zahirî ilimlerle meşgul olduğu hamlık devresinde babasından batinî ilimden ziyade şer'î ilimleri almıştır. Bunu, babasının vefatından sonra yerine geçerek vaaz ve fetva işlerini yürütmesinden anlamaktayız. Mevlânâ tasavvufî ilimleri ise, babasının müridi ve halifesi olan Seyyid Burhâneddin Tirmîzî'den almıştır. Bu Batınî ilimleri alma süreci, Kübreviyye tarikatının kurucusu olarak bilinen Necmeddîn Kübrâ'dan tasavvuf dersi almış[63] olan babasının vefatından bir yıl sonra başlayıp dokuz yıl devam etmiştir.

Üçüncü devre **yanma** devresidir: Bu safha, Mevlânâ'nın tasavvufi alanda halifesi olduğu hocası Seyyid Burhaneddin'in vefat etmeden önce karşılaşacağını bildirdiği Şems-i Tebrîzî ile karşılaşıp vefat edinceye kadar olan aşk ve vecd devresidir.[64]

---

63 Öngören, *a.g.e.*, 445.

64 Çelik, *a.g.e.*, *Tasavvuf*, s. 663-665.

Mevlânâ'nın ilahi aşkını terennüm ettiği gazellerinin bulunduğu *Divân-ı Kebîr*'i, Şemsi Tebrîzî ile birlikte olduğu bu devrenin başlarında; düşüncelerini serdettiği *Mesnevî*'yi de Tebrîzî'den ayrılışından sonraki sükûn döneminde yazmıştır.[65]

"Mevlânâ âlim, sûfî ve şairlik özelliğine sahip bir şahsiyettir." Düşüncesinin kaynağı Kur'ân ve Sünnet'tir. Bunu bizzat kendisi şu beyitlerle ifade etmektedir:

> "Men bende-i Kur'ânem eğer candârem,
> Men hâk-i reh-i Muhammed Muhtârem,
> Eger nakl küned cüzin kes ez güftârem,
> Bîzârem ezü ve zân sühun bîzârem.."
> "Canım tenimde oldukça Kur'ân'ın kölesiyim,
> Ben, Allah'ın seçkin peygamberi Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yolunun toprağıyım,
> Her kim bundan başka benden bir söz naklederse,
> Ona çok üzülür ve o sözden de çok üzüntü duyarım."[66]

Mevlânâ, düşünce yapısının hareket noktasını bu şekilde dile getirdikten sonra, pergeli bu noktaya koyarak insana bakış açısının evrenselliğini ise şu güzel benzetmeyle dile getirir:

> "Pergel gibiyim; bir ayağımla şeriat üstünde sağlamca durduğum halde öbür ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum."[67]

Bir başka yerde de;

> "Yetmiş iki millet kendi sırrını bizden dinler, biz iki yüz millet ve mezhebi tek perdede birleştiren ney gibiyiz."

sözüyle bu görüşünü perçinlemektedir. Vefat ettiğinde cenazesine katılan Hıristiyan papazlar ve Yahudi hahamlar[68] ve günümüzde kendisini anma törenlerine katılan çeşitli inanç ve yapıdaki insanlar, Mevlânâ'nın bu sözlerinde ne kadar gerçekçi olduğunu ispat etmektedirler.

---

65 Öngören, *a.g.e.*, 446; Çelik, *a.g.e.*, s. 670.

66 Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, *Mevlânâ'nın Rubâîleri*, 1-2, (trc. M. Nuri Gencosman), MEB Yayınları, İstanbul, 1994, s. 216.

67 Öngören, *a.g.e.*, 445.

68 Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, LIX.

Mevlânâ'ya göre varlıklar her ne kadar çok görünseler de hakikatte birdir, (vahdet-i vücûd) esastır. İman-küfür, hayır-şer gibi mefhumlar insandan insana farklı şeyler ifade ederler. Allah açısından hepsi birdir. Dünyada her şey zıddıyla kaimdir. Bütün bu zıtlıkları yaratan birdir. Mevlânâ birlik ittihat ve hulûl ile değil, kulun kendi benliğinden vazgeçmesiyle olur, demektedir. "Allah'ın yanında iki 'ben' söz konusu olamaz. Bu konuyla ilgili olarak, "sen 'ben' diyorsun, O da 'ben' diyor. Ya sen öl ya da O ölsün ki bu ikilik kalmasın, O'nun ölmesi imkânsız olduğuna göre ölmek sana düşer." demekte ve tasavvufun hedefi olan "ölmeden önce ölme."[69] ilkesine vurgu yapmaktadır."[70]

Mevlânâ, hakikatte Allah dışında bir varlığın mevcut olmadığını asıl var olanın sadece Allah olduğunu şöyle ifade etmektedir:

> "Biz yoklarız, yokluklarız; ey yokluğu gösteren, yoklukları izhar eden Mutlak varlık sensin. Hepimiz aslanlarız, ama bayrak üstüne resmedilmiş aslanlar. Onların saldırışları, soluktan soluğa esen yeldendir. Saldırışları hareketleri meydandadır da yel görünmez; o görünmeyen yok mu? O eksilmesin hemen. Varımız yoğumuz senin ihsanındır; varlığımız, senin îcâdındır… Bize bakma, bizi görme kendi keremini, cömertliğini gör."[71]

dedikten sonra "Attığın zaman sen atmadın!"[72] âyetini zikretmiş ve bu âyetin irade hürriyetine zıt yorumlanmamasına dikkat çekerek şöyle devam etmiştir:

> "Bu cebir değildir, kırıkları onarmanın manasıdır; bunu anmak da ağlayıp inlemek, yalvarıp yakarmak içindir. Çünkü bizim sızlanışımız, yaptığımız işi, zorla yaptığımıza delilse, o işten utanmamız da ihtiyarımızın delilidir. Dilediğimizi yapmak kudreti bizde olmasaydı bu utanmak nedir?…Niçin aklımız-fikrimiz tedbirden tedbire döner durur?"[73]

69 İbn Hacer el-Askalânî, (ö. 852/1449) bu sözün hadis olmadığını ve sufilere ait bir söz olduğunu söylemektedir. bkz Aclûnî, İsmail b. Muhammed, (ö. 1162/1749) *Keşfu'l-Hafâ' ve Muzîlu'l-İlbâs*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985. 2, 1666.

70 Öngören, *a.g.e.*, 446; bkz Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, 1-6, (trc. Veled İzbudak), M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1990, 6, s. 60-65.

71 Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr, 1*, LXIII; *Mesnevî*, 4, 244-245.

72 *Enfal Sûresi*, 8/14.

73 Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr, 1*, LXIII.

Mevlânâ bir taraftan varlığın hakikatini incelerken, diğer taraftan insanları şekli ve sureti aşmaya, Hakk'ı ve hakikati görmeye yönlendirmekte; "Eğer insan, suretle insan olsaydı, Ahmed'le Ebû Cehil müsavi olurdu."[74] demek suretiyle hakikatin önemine işaret etmektedir.

Mevlânâ, yalnız aklı ve kıyası kaynak kabul eden filozofları ve onların istidlal metotlarını kullanan kelâmcıları eleştirmekte, onları bulutlu havada ya da gece karanlığında kıbleyi arayan kimselere benzetmekte, güneş varken, Kabe ortadayken kıyasa başvurmanın yanlış olacağını ve dünya işlerinde işe yarayan aklın ilahi konularda insanı yanıltabileceğini savunmaktadır.[75] Mevlânâ'nın bu husustaki görüşlerini II. Bölümde Vahyin İmkanı ve Akıl-Vahiy Karşılaştırması başlığı altında daha geniş bir şekilde inceleyeceğiz.

Mevlânâ, manevî yolculuk için aşka önem vermekte, "Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever."[76] âyetine işaretle, aşkın kaynağının ilahi olduğu fikrini ileri sürmektedir.[77]

Mevlânâ, mûcizelerin sebep sonuç ilişkisini bozarak gerçek müsebbibi ortaya çıkardığını belirterek aklın ürünü olan determinizmi reddetmektedir.[78]

Mevlânâ, gereksiz ve faydasız bilgiyi, yüzme bilmeyen Arap dili âlimi ile gemi kaptanı[79] ve devesinin yükünü kum ile dengeleyen bir bedevi ile fakir filozof arasında geçen konuşma[80] bağlamında gündeme getirir ve konuyu "Faydasız ilimden Allaha sığınma"[81] hadis-i şerifi doğrultusunda özetler.

Mevlânâ, ucu yanmış bir sopanın sağa sola sallandığında nasıl düz bir çizgi gibi görünüyorsa, bizim dünyayı algılayışımızın da ona benzediğini,

---

74 *Mesnevî*, 1, 82.
75 Öngören, *a.g.e.*, 446; Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, LXVI.
76 Maide *Sûresi*, 5/54.
77 Öngören, *a.g.e.*, 446; Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, LXVI.
78 *Mesnevî*, 1, 171-172.
79 *Mesnevî*, 1, 228.
80 *Mesnevî*, 2, 243-244.
81 Müslim, b. el-Haccac Ebu'l-Hüseyin e'n-Nîsâbûrî, (ö. 261/875) *Sahih-i Müslim*, Zikr ve Dua, 73, (haz. Muhammed Fuad Abdülbâkî (ö. 1408/1988)), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

dünyanın an be an tekrar yaratıldığını, bir önceki yaradılışın bir sonrakinin aynı olmadığını, zamanın da böyle akıp gittiğini belirtmektedir.[82]

C- MEVLEVÎLİK (MEVLEVİYYE)

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled tarafından kurulup babasına nisbet edilen tarikat,[83] başlangıçta Anadolu'nun diğer tarikatları gibi, tekkesi kurulmuş, kuralları belirlenmiş bir tarikat değildi. Mevlânâ tekke kurması için Hârizm emîri tarafından kendisine gönderilen altınları "Biz şu atlas kubbenin altında ev kurmayız." diyerek geri çevirmiş olsa da oğlu Sultan Veled'in ısrarıyla medresenin yanına yoksullar için yapılan birkaç oda, daha sonra Anadolu'da gelişip yayılacak olan Mevlevîhanelerin ilk nüvesini teşkil etmiştir. Mevlânâ tarafından sağlığında tasvib etmediği bilinse de vefatından sonra Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled'in teşvikiyle Muînüddin Süleyman'ın (ö. 676/1278) desteğiyle Mevlânâ'nın kabrinin üzerine bir türbe yaptırılmıştır. Zamanla burası bir ziyaretgâh olmuş, gerek ziyarete gelenlerin hizmeti, gerekse mesnevîhan, imam ve semâ meclislerinde görevlilerin ihtiyaçları için vakıflar kurulmuştur. İrşat makamına Hüsameddin Çelebi'den sonra Sultan Veled geçmiş, o devirdeki siyasi çalkantılara rağmen yöneticilerle iyi geçinmeyi başarmıştır. Daha sonra da Mevlevîliğin bu çizgide devam edegeldiğini görmekteyiz. Vakıflar kurup, gelirlerini artırmayı başaran Sultan Veled, Mevlevîliğin Anadolu'ya yayılmaya başlamasını da bu devirde sağlamıştır. Medresede, uygun geniş mekânlarda zikir, semâ ve sohbet meclisleri düzenlemiştir.[84] Çile adıyla 1001 gün mutfakta hizmet edilmesi gibi birtakım usul ve merasimler de ihdas etmek suretiyle Mevlevîliği bir tarikat havasına sokmuştur.[85]

Sultan Veled'in, vefat etmeden önce yerine oğlu Ulu Ârif Çelebi'yi getirmesi, Mevlevîlik'te Çelebilik devrini başlatmıştır. Ulu Ârif Çelebi, beylikler döneminde yöneticilerle iyi geçinmiş, aldığı destekle Anadolu'nun her

---

82 *Mesnevî*, 1, 92-93.
83 Çelebi, Asaf Halet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1957, s. 155.
84 Tanrıkorur, Barihüda, "Mevlevîyye",*DİA*, Ankara, 2004, 29, 468.
85 Kayaoğlu, İsmet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Konya, 2002, s. 95.

yanında Mevlevîhaneler kurulmuş, Mevlevîlik, geniş bir nüfuz ve kurulan vakıflar vasıtasıyla sağlam bir ekonomik yapıya kavuşmuştur. Mevlevîlik Osmanlı'ya ilk olarak II. Murad (ö. 855/1451) tarafından Edirne'de açılan Mevlevîhaneyle girmiştir. II. Bayezid (ö. 918/1512) devrinde İstanbul'da ilk kurulan Galata Mevlevîhanesi, Konya'dan sonra İstanbul'un ikinci önemli Mevlevî şehri haline gelmesine zemin hazırlamış, Mevlevîlik burada kendine özgü bir kültür, edebiyat ve sanat ortamı oluşturmuştur. Bu dönemde II. Bayezid'in taşrayı tarikatlar, aşiretler ve eşraf vasıtasıyla yönetmek için yaptığı düzenlemeler, Mevlevîliğe bazı imtiyazlar ve resmi kurum olma statüsü kazandırmıştır. Mevlevîlik, başlangıçta köy ve kasabalardaki halkın meşrebi iken, devlet erkânının Mevlevîliğe girmesiyle elit tabakanın katıldığı bir tarikat olmaya başlamıştır. Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) ve Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) devrinde Bektâşîlik ve Mevlevîlik, Safevî etkisine karşı bir denge unsuru olarak desteklenmiş ve kullanılmıştır. Daha sonra da Mevlevîlik, Osmanlı ve Türk kültür hayatında etkili faaliyetler yürüten akımlardan biri olmuştur.[86]

Osmanlı'da Mevlevîlik zaman zaman zor durumlar da geçirmiştir. İlk olarak, Hüsrev Çelebi'nin (ö. 969/1561) vefatından sonra gelirlerin paylaşımında ihtilaf çıkmış, Çelebilik makamına geçmiş bulunan Ferruh Çelebi (ö. 1010/1601) merkezi hükümet tarafından azledilmiş, çelebilik makamı on sekiz yıl boş kaldıktan sonra Ferruh Çelebi'nin I.Ahmet (ö. 1026/1617) tarafından atanmasından sonra tekrar toparlanmıştır. Mevlevîliğin karşılaştığı önemli sıkıntılardan bir diğeri de, Mevlevîlikte mevcut olan semâ gibi birtakım uygulamalara bazı etkin dini çevrelerin farklı yaklaşımı neticesinde 1077/1668'de semânın yasaklanmış olmasıdır. Bu yasak yirmi dokuz yıl sürmüş, dolayısıyla birçok Mevlevîhane kapanmış, Mevlevîlik bu dönemde önemli sarsıntı geçirmiştir. Mevlevîlik, siyasi-ictimâî olaylardan uzak durarak, bir taraftan devletin desteğini yanında bulurken, diğer taraftan Bektaşilik gibi kapatılmış ya da takibata uğramış farklı tarikat mensuplarının sığınak ve barınağı olmuştur.[87] Ancak bu durum, Mevlevîliği, Mevlânâ'nın yolundan hızla uzaklaşmasına zemin hazırlayacaktır. Ayrıca

---

[86] Tanrıkorur, *a.g.e.*, 471.
[87] Tanrıkorur, *a.g.e.*, 468-470.

incelenmesi gereken bir konu olan bu ilişki üzerinde durmayacağız.[88] Fakat şu kadarını da söylemeden geçmeyelim: Bu ilişkiden menfi biçimde etkilenen Mevlevî dedeleri içkiye müsamahayla yaklaşmaya başlamışlardır. Daha etraflı bilgiyi Şefik Can'ın eserinde bulmak mümkündür.[89]

Tekke ve zaviyelerin 1925'te kapatılmasıyla Mehmet Bâkır Çelebi, (ö. 1943) Mevlevîlik merkezini Haleb'e taşımış, ancak Hatay meselesinde Türkiye lehine faaliyet gösterdiği gerekçesiyle Suriye hükümeti tarafından casuslukla suçlandığından geldiği Türkiye'ye tekrar dönememiş ve orada 1943'te vefat etmiştir. Suriye hükümetinin, 1944 yılında aldığı kararla çelebilik makamını ve Mevlevîlik kurumunu kapatıncaya kadar yerine kardeşi Şemsülvahid Çelebi (ö. 1971) vekâlet etmiştir.

Ülkemizde ise, 1926 yılında çıkarılan bir kanunla Mevlânâ ve Hacı Bektaş-ı Velî türbeleri müze olarak ziyarete açılmış, 1946 yılından sonra da Mevlânâ'nın Şeb-i arûs dediği ölüm yıldönümünde anma ve semâ törenleri yapılmaktadır.[90]

Mevlevîlik "pîr evi" ya da "âsitâne-i âliye" denen Konya'daki Mevlevîhane'den "makam çelebisi" tarafından yönetilirdi. Çelebi, başlangıçta dede denen dergâhın ileri gelenleri tarafından atanmaktayken ihtilaflar baş gösterince, padişah tarafından atanmaya başlanmıştır. Mevlevîhanelerde ya da zaviyelerde görevli olanlara şeyh, şeyhlerden 1001 gün çile çıkarmış olanlara dede denirdi. Çile çıkarmakta olanlara, çilekeş, yeni katılanlara can, henüz tarikata katılmayıp muhabbet duyanlara da muhib adı verilirdi.[91]

---

[88] Anılan ilişkinin bir örneği olarak bkz.: A. Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik-Alevilik-Mevlevilik Masonluk*, 2007 İst., Mep Kitap.

[89] Can, Şefik, "Yaşayan Son Mesnevîhan Şefik Can, Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf,* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005., s. 853-854.

[90] Tanrıkorur, *a.g.e.*, 471.

[91] Tanrıkorur, *a.g.e.*, 472.

Birinci Bölüm

İSLÂM'DA NÜBÜVVET

İSLÂM'DA NÜBÜVVET

A- NÜBÜVVETLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Nübüvvet ve Nebî kelimelerinden birincisi mastar, ikincisi ise bundan türemiş sıfattır. Dolayısıyla birinin sözlük ve terim anlamı diğerini de kapsamaktadır.[92]

Kök anlamı "yükseklik"[93] olan nübüvvet kelimesi, "bilinmeyeni haber vermek" manasına gelmektedir. Dinî kültürümüze peygamberlik diye intikal eden nübüvvet, terim olarak şöyle tanımlanır: "Kâinatı yaratan Allah'ın, dinî ve dünyevî konularda insanları bilgilendirip buyruklarını haber vermek üzere seçtiği bir insanı elçilikle görevlendirmesidir."[94]

Kelâmî bir terim olarak nübüvveti, "Allah Teala ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve ahiret işlerindeki olumsuzlukları gidermek amacıyla elçilik yapmak" şeklinde tarif edebiliriz.[95]

İslâm âlimlerinin usûl-i selâse[96] dedikleri üç akâid esasından biri olan nübüvvet konusu genel olarak kelâm ilminde, nübüvvetin gerekliliği, vahiy, mûcize, peygamberlerin özellikleri ve sayısı, Hz. Peygamber'in (sal-

---

[92] Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yayınları, İstanbul, ts. s. 12.

[93] İsfehânî, Râğıb *el-Müfredât*, Dâru Kahraman, İstanbul, 1986, "nebî" md. s. 734.

[94] Yavuz, Yusuf Şevki, "Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler", *İslâm'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2002, s. 161.

[95] İsfehânî, Râğıb, *el-Müfredât*, "nebe' "md. s.733.

[96] Topaloğlu, Bekir *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yay. İst. 1991, s. 48.

lallahu aleyhi ve sellem) peygamberliği, son peygamber oluşu, velâyet, kerâmet, ilham vb. alt başlıklar altında incelenmektedir.[97]

Nübüvvet kurumu Arapça'da ve Türkçe'de değişik terimlerle ifade edilmektedir. Bunlar arasında Arapça'da nebî ve resûl, Türkçe'de peygamber, fazla kullanılmasa da yalvaç ve elçi en çok kullanılanlarıdır. Şimdi bu terimleri kısaca ele alalım.

1. Nebî

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan nübüvvetle ilgili kavramlardan biri nebî'dir. Nebî kelimesi Kur'ân'da elli dört yerde tekil, yirmi bir yerde ise çoğul olmak üzere toplam yetmiş beş kez tekrar edilmiştir. Benzer anlama gelen "nübüvvet" şeklinde ise beş kez tekrar edilmiştir.[98] Nebî kelimesinin çoğulu, Kur'ân-ı Kerîm'de enbiyâ ve nebîyyûn şeklinde kullanılmaktadır.

Nebî kelimesinin iki farklı kökten türediği kabul edilmektedir. Bunlardan birincisi, hemzesiz olan "n-b-v" (النبوة النباوة) kökünden türemiş olduğudur. "Yükseklik", "yüksek makam" anlamlarına gelen "n-b-v" kökünden türetildiğinde nebî "makamı yüce olan, diğer insanlara göre yüksek makama sahip kimse" anlamına gelmektedir.[99]

İkinci görüş ise, nebî kelimesinin, haber vermek anlamına gelen "n-b-e" kökünden (hemzeli) türemiş olduğudur. Bu durumda nebî "haber getiren kimse" anlamına gelmektedir. Nebî kelimesi bu anlamdan hareketle "Allah'tan haber getiren kişi" için kullanılmaktadır.[100]

---

97 Topaloğlu, - Yavuz, -Çelebi, *a.g.e.*,; Nesefî, Ebû Hafs Necmeddin Ömer bin Muhammed bin Ahmed (ö. 537/1142), *Akâid*, (haz. M. Seyyid Ahsen), 4.baskı, Otağ Yayınları, 1975; Bilmen, Ömer Nasûhî (ö. 1971), *Muvazzah İlm-i Kelâm*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1972, s. 371-373.

98 bkz. Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Daru'l-Fikr, Beyrut, 1987, "Nebî" md.

99 İsfehânî, *el-Müfredât*, "nebî" md. s. 734

100 İbn Fâris, Ebû Huseyn Ahmed, *Mu'cemu'l-Mekâyîs fi'l-Luğa*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, "Nebe' " md.; İsfehânî, *el-Müfredât*, "nebî" md.; İbn Manzûr, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrem, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1994, I, "nebî" md.; Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-Münîr,* Mektebetü Lübnan, Lübnan, 1987, "n-b-e" md.; ayrıca bkz. Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Istılâhâti'l-Funûn,* Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984, "n-b-e" md.

Nebî kelimesinin hemzesiz olan "n-b-v" kökünden türetilmiş şekli, hemzeli şekline göre daha beliğ bir tarz olarak kabul edilmiştir.[101]

Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) *Ta'rifât* adlı eserinde "nebî" kelimesini şu şekilde tarif etmektedir: "Melek vasıtısıyla kendisine vahiy indirilen, kalbine ilham olunan ya da salih rüya ile uyarılan kimsedir."[102]

2. Resûl

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan nübüvvetle ilgili kavramlardan biri de "resûl"dür. Resûl kelimesi, Kur'ân'da iki yüz otuz iki yerde tekil, bir yerde tesniye, seksen beş yerde ise çoğul olmak üzere toplam üç yüz on sekiz kez tekrar edilmiştir.[103]

Arap dilinde elçi anlamına gelen resûl sözcüğü, Kur'ân'da bazen peygamber, bazen de melek anlamında kullanılmıştır. Resûl, hem tekil hem de çoğul anlamda kullanılabilmektedir. Kavram olarak kullanıldığında resûl, Allah Teala'nın, insanlığa tebliğ etmesi için ahkâmını gönderdiği kimseye denir.[104] Resûl; tebliğ göreviyle vazifelendirilmiş, Cebrâil'in yeni bir kitap ve yeni bir şeriat getirdiği ve kendinden önceki peygamberin şeriatına tâbi olmakla yükümlü olmayan kimse olarak da tarif edilmiştir.[105] Aynı kökten gelen irsâl kelimesi de yöneltmek ve göndermek anlamına gelmektedir.[106] Kur'ân-ı Kerîm'de resûl kelimesi, önemli bir görev için gönderilen elçi anlamında kullanılmıştır.[107]

Her Resûl nebîdir ama her nebî resûl değildir. Mutezile, resûl ile nebî arasında bir ayırım yapmaz, her ikisinin de aynı manaya geldiğini söyler.[108]

---

[101] İsfehânî, *el-Müfredât*, "nebî" md. s. 734; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "n-b-v" md.

[102] Cürcânî, Seyyid Şerif Ebu'l-Hasan, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, (haz. Abdurrahman Umeyra), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987, "nebî" md., s. 294.

[103] bkz. Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*,, "Resûl" md.

[104] İsfehânî, *el-Müfredât*, "resl" md.

[105] Tehânevî, *Keşşâfu Istılâhâti'l-Funûn*, "Resûl" md.; Yavuz, *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 165.

[106] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 11, "r-s-l" md.

[107] Neml, 27/35; bkz. Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 16.

[108] Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, "resûl" md, s 147.

Resûlun aldığı vahiy, nebînin aldığı vahiyden daha üstündür. Çünkü resûl, Cebrâil'in, Allah'ın kitabını kendisine vahyettiği kimsedir.[109]

"Peygamberimiz hakkında resûl ve nebî teriminin birlikte kullanıldığı; "Onlar yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye (resûle), o ümmi peygambere (nebîye) uyarlar"[110] mealindeki âyetin tefsirinde Mâturîdî, bu iki terimi farklı şekilde açıklar. Ona göre resûl, risaleti tebliğ için gönderilmiş ve onunla görevlendirilmiştir. İnsanlar sorsun veya sormasın istesin veya istemesin o, tebliğle yükümlüdür. Nebî ise, insanların kendisine bir şey sormaları veya haber vermesini istemeleri üzerine onlara haber veren kimsedir." [111]

3. Peygamber

Peygamber sözcüğü Türkçe'ye Farça'daki "Peyâmber" ya da "Peyember" kelimelerinden geçmiş, haber getirici anlamına gelmektedir.[112] Bir diğer görüşe göre ise Farça'daki "Peygâm" haber" ve "ber" getiren kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş bir kelimedir. Allah tarafından emirlerini kullarına bildirmekle görevlendirilen, insanları Hak yoluna, dine çağıran kimse, Tanrı elçisi, nebî, resûl[113] anlamındaki bu sözcük, kavram olarak Yüce Allah'ın kullarına haber getirmek ve dinini bildirmekle vazifelendirdiği kimse, Allah elçisi, nebî ve resûl manalarında kullanılmıştır.[114]

Mevlânâ'nın eserlerinin Türkçe tercümelerinde Peygamber kelimesi sıkça kullanıldığı için, biz de tezimizin ikinci bölümünde bu kavramı yoğun bir şekilde kullanacağız. Bu nedenle bu kavrama burada kısaca yer vermeyi uygun bulduk.

---

[109] Cürcânî, a.g.e., "nebî" md. s 294.
[110] Arâf *Sûresi*, 7/157.
[111] Sinanoğlu, Mustafa, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'de Nübüvvet*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul, 1995, s. 234.
[112] Şükün, Ziya, *Farsça-Türkçe Lügat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, M.E.B., İstanbul, 1984, 1, "peyâmber" md.
[113] Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005, "peygamber" md.; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005, "peygamber" md.
[114] Yavuz, *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 164.

4. Yalvaç

Yalavaç, yalavuç olarak da kullanılan Uygur Türkçesi kaynaklı Yalvaç sözcüğü, kitap gönderilen peygamber, resûl ve elçi anlamlarına gelmektedir.[115]

Nebî, resûl, peygamber ve yalvaç kavramlarının dışında nübüvvetle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de beşîr, mübeşşir, nezîr, münzir, hâdi, abd gibi kavramlar da kullanılmıştır.[116]

5. Elçi

Sözlükte bir devleti diğer bir devlet katında temsil eden kimse, sefîr, belli bir hususu konuşmak üzere bir taraf adına diğer tarafa gönderilen kimse, uzlaştırıcılık ve arabuluculuk yapan kimse, vekîl, dünür gibi anlamlara gelen elçi kelimesi, aynı zamanda Yalvaç, Peygamber, resûl, Nebî, manalarına da gelmektedir.[117]

6. Vahiy

Vahiy lügatte, hızlı bir şekilde işaret etmek, yazmak, göndermek, ilham etmek ve gizlice söylemek anlamlarının yanı sıra gizli söz, başkasına söylenen söz anlamına gelmektedir.[118] Kavram olarak ise "Allah Teâlâ'nın çeşitli konulara ilişkin bilgileri söz veya mana şeklinde doğrudan doğruya yahut melek vasıtasıyla peygamberlere gizlice bildirmesidir."[119] Vahy kelimesi, "Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz. Ancak (kulunun kalbine dilediği düşünceyi doğurarak), yahut perde arkasından konuşur,

---

115 Kaşgârî, Mahmud b. el-Hüseyin b. Muhammed, *Divanü'l-Lügatü't-Türk*, Matbaai Âmira, Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye, 1916, III, "yalvaç" md.; Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, TDK, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1943, IV, "yalvaç" md.; *Türkçe Sözlük*, TDK. "Yalvaç" md.

116 Sinanoğlu, *a.g.e.*, s. 228-232.

117 Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, "elçi" md.; *Türkçe Sözlük*, TDK, "elçi" md.

118 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs fi'l-Luğa*, "vahy" md.; İsfehânî, *el-müfredât*, "vahy" md.; Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risale, 1986, "vahy" md.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 15, "vahy" md.; Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, Cemal Efendi Matbası, İstanbul, "vhy" md.

119 Hasan Ziyâeddîn Itır, *Nübüvvetü Muhammed fi'l-Kur'ân*, s.165 vd .

yahut izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir."[120] âyet-i kerimesinde bu manada kullanılmıştır.

"Arapça'da sülâsî (üç harfli)si de bulunan vahiy sözcüğü Kur'ân'da hep if'al ölçüsünde (dört harfli) gelmiştir. İf'al babından "îhâ" masdarı sülâsîsi gibi vahyetmek, vahiy vermek manasına gelmekle birlikte müteaddî olarak vahyettirmek göndermek manasına da gelir. Burada vahyin çeşitlerini birbirinden ayırmak için doğrudan doğruya olan öncekine "vahiy", elçi aracılığı ile olan üçüncüye "îhâ" denilmektedir."[121]

Peygamberlerle ilgili olmayarak Kur'ân'da geçen balarısı[122] semâ[123] gibi varlıklara bir şeyi bildirmek anlamındaki vahiy kelimesi sözlükteki manasıyla uygunluk arzetmektedir.[124]

Allah'ın seçmiş olduğu bir kula vahiy göndermesi, kelâm sıfatının bir tecellisidir[125] ve aklen de mümkündür. Zira Kur'ân-ı Kerîm, dünyada gördüğümüz varlıklar gibi görmediğimiz varlıkların da mevcut olduğuna işaret etmektedir.[126] Kur'ân-ı Kerîm bu işaretiyle şu hususu vurgulamak ister: "Ey insanlar! Bilesiniz ki siz sıradan insanlar olarak bütün varlıkları görebilecek bir şekilde yaratılmış değilsiniz. Varlıkları, gördüklerinizden ibaret sanmayınız. Sizden üstün bir nitelikte yaratılan peygamberler, sizin göremediğiniz varlıkları görüp onlarla irtibat kurabilir. Bu imkânsız bir şey değildir." [127] Canlı varlıkların değişik kabiliyetlerde yaratılmış olması, Kur'ân'ın bu tespitini doğruladığı gibi, gözle görülemeyen varlıkların mevcudiyetini keşfeden ilmî gelişmelerin ortaya koyduğu sonuçlar da bunu teyit etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de vahyin; doğrudan doğruya, perde arkasından ve melek göndermek suretiyle geldiği ifade edilmektedir.[128]

---

[120] Şûrâ *Sûresi*, 42/51.
[121] Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (ö 1361/1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1-10, (haz. İsmail Karaçam, vd), Feza Gazetecilik, İstanbul, ts., 7, 37.
[122] Nahl *Sûresi*, 16/68.
[123] Fussilet *Sûresi*, 41/12.
[124] Yavuz, *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 163.
[125] Gölcük, Şerafeddin, *Kelâm Tarihi*, Esrâ Yayınları, Konya, 1992, s. 124.
[126] Hâkka 69/38-39.
[127] Yavuz, *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 164.
[128] Şûrâ *Sûresi*, 42/51.

Buna göre vahyin geliş şekilleri üç başlık altında ele alınabilir.[129]

1- Doğrudan doğruya ilham yolu ile.

Bu şekil vahiy, ses ve melek vasıtası olmaksızın bildirilecek şeyin gizli ve hızlı bir şekilde kalbe ilham olunmasıdır. Bu tür vahiy, peygamberler için söz konusu olduğu gibi, Hz. Mûsâ'nın annesine de gelmiştir. Vahyin bu çeşidi, peygamberler dışındaki diğer insanlara da gerek uykuda ve gerekse uyanık iken gelebilir. "Sadık rüya" şeklindeki vahiyler de bu kısma girer.

2- Perde arkasından, yani gaipten gelen bir ses ile.

Bu tür vahiy, bazı cisimlerde ve kulaklarda kelâmın, yaratılıp işittirilmesi şeklinde meydana gelir ve işiten kimin söylediğini görmez. Hz. Mûsâ'nın Tur-i Sînâ'da aldığı vahiy, böyle bir vahiydir. Bu şekil vahiy doğrudan doğruya kalbe değil, kulaktaki işitme gücüne söylenmiş olduğundan perde arkasından olmuş olur. Resûlullah'a çan sesi şeklinde gelen vahiy de bu tür vahiydir.

3- Melek yani Cebrâil vasıtası ile.

Peygamberlere çoğu zaman vahiy, bu şekilde gelmiştir. Şûrâ Sûresi'nin 51. âyet-i kerimesinde geçen "dilediğini" tabirinden anlaşılacağı üzere Elmalılı Hamdi Yazır'ın ifadesiyle

> "Meleğin vahyi, gerek kalbe doğdurulma ve gerek sesle veya sessiz söz ile olabileceği gibi meleğin gelişi dahi hem cismani hem nurâni olabileceğinden daha geneldir."

Meleğin kuvvet ve mertebesinin de ayrıca özel bir önemi vardır. Mesela Cebrâil ile olan vahyin ifade ettiği zorunlu bilgi, hepsinden yüksek olur. Sonra peygamberler vasıtasıyla diğer insanlara olan tebliğler ve telkinler de bu kısma dahildir. Bu kısımda resul, tebliğe vasıta olurken aynı zamanda gönderen ile kendilerine gönderilenler arasında bir şahit demek olduğundan bu çeşit vahyin bilgi ifade etmesinde diğerlerinden fazla bir pekiştiriciliği vardır. [130]

---

[129] bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, 7, 35.
[130] Elmalılı, *Hak Dini*, 7, 35.

Vahyin geliş şekilleri, bu üç ana başlık kelâmcılar tarafından daha detaylı bir şekilde şöyle ele alınmıştır:

1- Peygamber uyanık iken, arada bir perde bulunmaksızın doğrudan Allah ile konuşması şeklinde gerçekleşen vahiy.

2- Peygamberin uyanıkken, Cebrâil tarafından vahyin kalbine üflenmesi, bırakılması, Cebrâil'in insan şekline girerek getirdiği vahiy, Cebrâil görülmeden, çıngırak sesine benzer bir ses halinde vahyin gelmesi, Cebrâil'in peygambere uyku halinde getirdiği vahiy, Cebrâil'in kendi şekliyle getirdiği vahiy.

3- Doğru rüyalar (Sadık rüya), Allah'tan doğrudan doğruya kalbe gelen vahiy.[131]

Hz. Peygamber'e gelen ilk vahiyler sadık rüyalar şeklinde olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en sağlam dinî referans kitabı olarak kabul edilen *Câmiu's-Sahîh*'inde Buhârî, (ö. 256/870) ilk kısmı öneminden dolayı, Hz. Muhammed'e vahyin geliş şekline ayırmıştır. Konuyu "Vahiy İlk Kez Resûlüllah'a Nasıl Geldi?" başlığı altında incelemiştir.[132]

Hadîs-i şerif şöyledir: "Ümmü'l-mü'minîn Âişe (ö. 57/676) (radiya'llâhu anhâ)'dan şöyle rivayet edilmiştir: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) ilk vahiy başlangıcı uykuda rü'yâ-yı sâliha (yani sâdıka) görmekle olmuştur. Hiçbir rüya görmezdi ki sabah aydınlığı gibi vâzıh ve âşikâr zuhûr etmesin. Ondan sonra kalbine yalnızlık muhabbeti ilkâ olundu. Artık Cebel-i Hırâ'daki gâr içinde halvet-güzîn olup orada ehlinin nezdine gelinceye kadar adedi muayyen günlerde tahannüs (teabbüd) eder ve yine azıklanıp giderdi. Sonra yine Hadîce nezdine avdet edip bir o kadar zaman için yine azık tedârik ederdi. Nihayet Resulullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün Gâr-ı Hırâ'da bulunduğu sırada emr-i Hak yani vahiy geldi. Şöyle ki ona Melek gelip "Oku" dedi. O da "Ben okumak bilmem." cevabını verdi. Zâtı Akdesi Risâlet Penâhî buyurur ki o zaman Melek beni alıp takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine "Oku" dedi.

---

[131] Kılavuz, A. Saim, *İslâm Akaidi ve Kelâm'a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1987, s. 154-157.

[132] Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buharî*, El-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuha, 1-23, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, "Bed'ul-Vahy", 3.

Ben de ona "Okumak bilmem!" dedim. Yine beni alıp ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine "Oku" dedi. Ben de "Okumak bilmem!" dedim. Nihayet beni yine alıp üçüncü defa sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp "Yaradan Rabbinin adıyla oku, O, insanı alakdan yarattı Oku Rabbin en büyük kerem sahibidir. O ki kalemle (yazmayı) öğretti."[133] dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) (kendisine vahyolunan bu âyât-ı Kerîmeyi bi't-telâkkî (bu âyet-i kerimeleri belleyen Resûl-i Ekrem, korkudan) yüreği titreyerek döndü ve Hatice bint Huveylid'in nezdine girerek "Beni sarıp örtünüz, beni sarıp örtünüz" dedi. Korkusu zâil oluncaya kadar vücûd-i mübârekini sarıp örttüler…"[134]

Bilgi kaynağı olması bakımından Akıl-Vahiy-İlham:

Akıl, insanı hayvanlardan ayıran, insanı vahye muhatap kılan bir vasıtadır. Fiilleri güzel ve çirkin kılan ise vahiydir. İmam-ı Azam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve İmam Mâturîdî'ye (ö 333/944) göre insan, akıl ile Rabb'ini bilmek zorundadır. "Akıl ile nakil karşılaştığında (nakil müteşâbih olduğunda) akıl tercih edilir, vahiy te'vil edilir."[135]

İlhamın terim olarak anlamı, "Feyiz yoluyla kalbe bir mânânın konmasıdır."[136] Mâturîdi'ye göre ilham bilgi kaynaklarından sayılmaz.[137] Ancak o, ilhamı bir vakıa olarak reddetmemekte "Rabbin arıya vahyetti"[138] âyetini açıklarken buradaki vahyin, kalbe hissettirmeden atılan bilgi olduğunu şeytanın vesvesesinin de bu türden olduğunu belirtmiştir.[139] Mâturîdî'nin,

---

133 Alak *Sûresi*, 96/1-4, bkz. Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli*, Şura Yayınları, İstanbul, ts.

134 Buhârî, Bed'u'l-vahy, 3; Zebîdî, Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdü'l-Latif, (trc. Ahmet Naim), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, D. İ. B. Yayınları, Ankara, 1980, 1, 10-11.

135 Nesefi, *Akâid*, s. 48-49.

136 Nesefi, *Akâid*, s.54.

137 Matüridî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Kitabu't-Tevhid*, (tah. Fethullah Huleyf), İstanbul, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1979, s. 6; bkz. Demir, Ahmet İshak, *Keşf ve İlham*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), M. Ü. S. B. E., İstanbul, 1993.

138 Nahl *Sûresi*, 16/68,

139 Matüridî, Ebû Mansur Muhammed bin. Muhammed bin. Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân, (Te'vîlâtü ehli's-Sünne, Tefsîrü'l-Mâturîdî)*, Yazma eser fotokopisi Hacı Selimağa kütüphanesi no 40, vr. 401 a

"Mûsâ'nın annesine vahyettik."[140] âyetindeki vahiy kelimesini açıklarken bunu gerçek bir ilham olarak kabul ettiğini görmekteyiz.[141]

7. Mûcize

Mûcize kelimesi mana itibarıyla Kur'ân-ı Kerîmde âyet,[142] beyyine,[143] burhân,[144] ve sultânün mübîn[145] kelimeleriyle ifade edilmiştir. Terim olarak mûcize; "Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden kimsenin doğruluğunu ispat amacıyla, iddiasıyla birlikte gerçekleşen, tabiat kanunlarına aykırı, hayır ve saadete çağıran şey"[146] olarak tarif edilebilir.

Ehl-i sünnet kelâmcılarına göre peygamber olan kimsenin mûcize göstermesi gereklidir zira yalancı peygamberle gerçek peygamberin en ayırt edici özelliği mûcizedir.[147]

Mûcizeyi diğer olağanüstü olaylardan ayıran birtakım özellikler vardır; mûcize, Allahın peygamberi eliyle yaratmış olduğu tabiat kanunları dışında bir fiilidir. Peygamberler dışında biri benzerini getiremez. Peygamberin davasını destekleyici ve isteği doğrultusunda gerçekleşir. Mesela Hz. İsa "Ben ölüleri diriltirim, size ne yediğinizi, neyi evinizde alıkoyduğunuzu haber veririm."[148] demiş ve bu söylediklerini yapmıştır. Mûcize halk tarafından istenince peygamber tarafından gösterilebilmelidir.[149]

Mûcize aklen mümkündür zirâ tabiat kanunları mutlak zarûrî değildir, yaşadığımız tecrübeler doğrultusunda mümkündür. Tabiat kanunları

---

140 Kasas *Sûresi*, 28/7

141 *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, vr 541 a.

142 Bakara *Sûresi*, 2/ 118.

143 Bakara *Sûresi*, 2/ 92.

144 Bakara *Sûresi*, 2/111.

145 Duhân *Sûresi*, 44/19.

146 Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, "mûcize" md, s 273; bkz. Can, Mustafa, *Mâtürîdî'ye Kadar Nübüvvete Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), M. Ü. S.B.E., İstanbul, 1997, s. 191.

147 Sâbûnî, Ebû Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekr (ö. 580/1184), *Maturidiyye Akâidi*, (Trc.Bekir Topaloğlu), D. İ. B. Yayınları, s.111.

148 Âl-i imrân *Sûresi*, 3/49.

149 Nesefî, *Akâid*, s. 164-165.

dışında bir olayın olamayacağı aklen ispat edilemez.[150] Nitekim bu tür olaylar insanlık tarihi sürecinde vuku bulmuştur. Netice itibarıyla insanların zihinlerinde mûcize kavramı bu süreç içerisinde mevcuttur ki peygamberlik iddia edenlerden hemen hârikulâde olaylar göstermelerini istemişlerdir.

Mucizelerin Çeşitleri

Aklî mûcize, peygamberlerin haberî ve bilgi şeklindeki mûcizelerini içerir. Bunun içerisinde Allah'tan aldıkları vahiylere dayanarak insanlara verdikleri haberler ve bilgiler yer alır. Hz. İsa'nın insanların yediklerini içtiklerini dolaştıkları yerleri bilmesi, Hz. Peygamber'e gönderilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm'de ve kendisinden vârid olan hadisi şeriflerde geleceğe ve insanlardan karşılık beklemeksizin hikmete dair verilen bilgiler bu tür mûcizelerdendir.[151]

Hissî mûcize, insanların duyularına hitap eden mûcizedir. Mûcizenin bu şekli, Allah'ın izin ve iradesi ile gerçekleşir, peygamberden mûcize isteyenlerin talebiyle gerçekleşmez. Bu tür mûcizeler bazılarının imanını artırır, bazılarının inkârını katmerleştirir, bazılarının irşadına vesile olur ve bazılarının da helâkine sebep olur. Buna Hz. Salih'in deve mûcizesini örnek gösterebiliriz.[152] Hz. Peygamber'den de bu tür mûcizeler sadır olmuştur. Şakk-ı kamer hadisesinde ay, Mekke ehlinin gözleri önünde ikiye bölünmüş ve bu iki parça arasından Hirâ dağı görülmüştür. Başka bir mûcizede savaş esnasında su tükenmiş ve Allah Resûlü de içinde bir miktar su olan bir kaba elini koyup parmaklarından su çıkartmıştır. Buna benzer bir diğer olayda ise A'rabînin biri Resûlullah'tan bir mûcize istemiş, Resûlullah'ın ağaca işaret etmesiyle ağaç hareket ederek yanlarına gelmiştir.[153]

---

[150] Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, s. 172-173.

[151] Yavuz, *a.g.e.*, *İslâm'da İnanç Esasları*, s 176; Ersal, Yusuf Ziyaeddin, *Vahiy ve Risalet*, Doğuş Şirketi Matbaası, Ankara, 1960, s 126.

[152] Yavuz, *a.g.e.*, *İslâm'da İnanç Esasları*, s 173.

[153] Ersal, *Vahiy ve Risalet*, s 126.

8. Kerâmet

Allah'ın velî kullarına lütfettiği kerâmet denilen birtakım hârikulâde haller vardır.[154] Yunus Sûresinin 64. âyet-i kerîmesinde geçen "dünyadaki müjde"[155] ifadesi Allah'ın velî kullarına dünyada ikram ettiği kerâmete delil olarak gösterilmiştir.[156] Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de peygamber olmadığı halde olağanüstü ikramlara mazhar olan, Hz. Meryem gibi kimseler hakkında bilgiler bulunmaktadır.[157]

On altıncı yüzyılın önemli mutasavvıflarından İmam-ı Rabbânî, (ö 1034/1624) Kerâmetle mûcize arasında şüpheli bir fark olmadığını,[158] ancak kerâmetin velîliğin şartlarından olmamasına karşın mûcizelerin peygamberliğin şartlarından olduğunu belirtmektedir.[159]

B- İNSANLARIN PEYGAMBERLERE OLAN İHTİYACI

İnsanın, dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşması için peygamberlere ihtiyacı vardır. Aklı sayesinde Allah'ın varlığına ulaşsa bile îtikadî konular olan Allah'ın sıfatlarına ve uluhiyete dair bilgilere, kâinatın yaradılışı ve âhirete tealluk eden malumata, insan ancak peygamberler sayesinde ulaşabilmiştir.[160] İnsan aklıyla yaratıcısının dünyada kendisine bahşettiği nimetin farkına varıp kulluk ve şükür etme ihtiyacını hisseder, fakat ne şekilde kulluk edeceğini yine ancak peygamberlerin eğitimi sayesinde öğrenebilmiştir. Yine insanoğlu dünyada yaptığı bazı fiillerin güzel mi çirkin mi olduğunu aklı ile temyiz edemez. Bazılarına göre güzel olan, başka akıl sahipleri tarafından çirkin kabul edilebilir. İşte, helal-haram, güzel-çirkin gibi dinî ve ahlâkî değer yargılarını da yine bize peygamberler bildirmiştir.[161] Medeni ve sosyal bir varlık olarak yaratılmış olan insan,

---

[154] Nesefî, *Akâid*, s. 148.
[155] Yûnus *Sûresi*, 10/62-64.
[156] Elmalılı, *Hak Dini*, 4, 496.
[157] Âl-i İmrân *Sûresi*, 3/37; Kehf *Sûresi*, 18/25; Neml *Sûresi*, 27/40.
[158] Akçiçek, Abdülkadir, *Mektûbât-ı Rabbanî*, İstanbul, 1998, 2, s.231-232.
[159] *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1, 295-296.
[160] Yavuz, *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 171; Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*, s 166.
[161] bkz. Nesefî, *Akâid*, s. 48; Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*, s. 167.

toplumda ahenk ve uyum içerisinde yaşayabilmesi için birtakım kurallara ihtiyaç duyar. Bu gibi toplum düzenini sağlayıcı kuralların ilk öğreticileri yine peygamberlerdir. Birtakım gıdaların deva ve zararlarını, faydalanacakları ziraat, terzilik, gemi yapımı gibi sanatları, insanlara yine peygamberler tarif etmiş, birtakım ilmi inkişaflar, bu sayede gerçekleşmiştir.[162]

C- PEYGAMBERLERİN ÖZELLİKLERİ VE ORTAK YÖNLERİ

Peygamberlerin özellikleri: Allah'ın peygamber olarak seçmiş olduğu insanlar üstün insani meziyetlerin hepsine sahiptirler. Bunlar ana hatlarıyla; doğruluk, güvenilir olmak, günah işlememek, akıllı olmak ve gelen vahyi tebliğ etmek gibi özelliklerdir.[163] Bu konuyu peygamberler hakkında vacip ve caiz olan sıfatlar başlığı altında ayrı ayrı inceleyeceğiz.

1. Peygamberlerde Bulunması Gereken Sıfatlar

a) İsmet

Peygamberler Allah tarafından günah işlemekten korunmuş, kimselerdir. İnsan olmaları hasebiyle yapmış oldukları birtakım ufak hatalar (zelle) da Allah tarafından düzeltilmiştir.[164]

Peygamberlerin günah ve çirkin işlerden korunmak üzere Allah tarafından gözetim altında tutulduklarına dair delil olarak ileri sürülen âyet-i kerimeler mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır:

> "Sana karşı (ey Mûsâ), gözümün önünde yetiştirilmen için kendimden bir sevgi bırakmıştım."[165]
>
> "Biz onları özellikle âhiret yurdunu düşünen ihlaslı kimseler kıldık. Doğrusu onlar bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendir."[166]

---

[162] Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*, s 169; Yavuz *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 91.
[163] Kılavuz, A. Saim, *İslâm Akaidi*, s. 138 -140.
[164] Kılavuz, *a.g.e.*, s. 138.
[165] Tâhâ *Sûresi*, 20/39.
[166] Sâd *Sûresi*, 38/46-47.

Ehl-i sünnet kelâmcılarının ismet sıfatı hakkındaki görüşlerine göre peygamberlerin tebliğ etmiş oldukları dînî hükümlerle ilgili olarak yalan söylemekten korunmuş oldukları ve peygamberlerin kendilerine vahiy gelmeden önce ve sonra küfür ve şirk günahından masun oldukları hususunda alimlerin ittifakı vardır.

Peygamberler vahiyden önce mümkün olmakla birlikte peygamberlikten sonra kasten günah işlemekten korunmuşlardır. Vahiyden önce ya da sonra sehven günah işleyebilirler. Bu durum ismet sıfatına zarar vermez. Peygamberlerin ömürlerinde küçük günahları kasten ya da sehven işlemeleri mümkündür.[167]

b) Emanet

Peygamberlerin gerek insani ilişkilerde, gerekse kendilerine gelen peygamberlik görevini yerine getirme hususunda güvenilir olmaları zaruri, hain olmaları ise muhaldir.[168] Kur'ân'da peygamberlerin güvenilir kimseler olduğunu belirten birçok âyet-i kerime mevcuttur. Peygamberler geldikleri kavimlere Allah tarafından gönderilmiş güvenilir birer elçi olduklarını sık sık vurgulamışlardır. Kur'ân peyderpey onların dilinden bunu bize haber vermiştir. Hz. Nûh, Salih, Lût, Şuayb, Mûsâ (aleyhimüsselam) gibi peygamberlerin kavimlerine hitaben "Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."[169] dediklerini görmekteyiz. Hz. Hûd da kavmine bu hususta şöyle demiştir:

> "Size Rabbimin vahyettikleini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm."[170]

Peygamberlerin kendilerine gönderilen vahyi değiştirmek suretiyle hıyanet içinde olmaları söz konusu olamaz. Aşağıda sunacağımız âyetlerde bu husus açık bir şekilde vurgulanmaktadır:

> "Onlara âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman (öldükten sonra) bize

[167] Kılavuz, *a.g.e.*, s. 139.
[168] Yavuz, *a.g.e.*, *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 186.
[169] Şuarâ *Sûresi*, 26/107, 143, 162, 178; Duhân, 44/18.
[170] Araf *Sûresi*, 7/68.

kavuşmayı beklemeyenler: Ya bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir! Dediler. Dek ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbime isyan edersem elbette büyük günün azabından korkarım."[171]

"Bir peygambere, emanete hıyanet yaraşmaz. Kim emanete hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir. Sonra herkese -asla haksızlığa uğratılmaksızın- kazandığı tastamam verilir."[172]

c) Sıdk

Peygamberler hem dini hem de dünyevi hususlarda doğru sözlüdürler. Onlar asla yalan söylemezler. Zira yalan, peygamberlerde bulunması gereken ismet ve emanet sıfatlarıyla bir arada bulunamaz.[173] Kur'ân'da peygamberlerin kendilerinin ve tebliğ ettikleri hususların doğru olduğuna dair çok sayıda âyet-i kerime mevcuttur. Meryem sûresinde Hz. İbrahim, İsmail ve İdris'in doğrulukları şöyle haber verilmiştir:

"Kitap'ta İbrahim'i an. Zira o sıdkı bütün bir peygamberdi… Kitap'ta İsmail'i de an. Gerçekten o, sözüne sadıktı, resûl ve nebî idi… Kitap'ta İdris'i de an. Hakikaten o, pek doğru bir insan, bir peygamberdi."[174]

Hz. Mûsâ'nın Firavun'a; "(Benim için) doğru olan görev, Allah'a karşı haktan başkasını söylemememdir."[175] şeklinde hitabı, peygamberlerin yalan söylemeyeceklerine dair ayrı bir delildir.

d) Fetânet

Peygamberler, insanların en zeki ve müteyakkız olanlarıdır. Eğer böyle olmasalardı ümmetlerine delil sunamazlar, onları ikna edemezler, inkârcılarla mücadelede başarılı olamazlardı. Bu durum da, peygamberliğin gayesine aykırı olurdu.

---

[171] Yunus *Sûresi*, 10/15.
[172] Al-i İmran *Sûresi*, 3/161.
[173] Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*, s. 185.
[174] Meryem *Sûresi*, 19/41, 54, 56.
[175] Araf *Sûresi*, 7/105.

Kur'ân'da peygamberlerin zeki ve kuvvetli muhakeme sahibi olduklarına işaret eden ifadeler bulunmaktadır. Hz. İbrahim'in kavmine o noktada de rehberlik etmesi için, aklî mukayeselerle ay, güneş ve yıldızların Yaratıcı olup olamayacağını irdelemesi,[176] putları kırıp baltayı en büyük putun boynuna asmak suretiyle kavmini de akıllarını kullanmaya davet etmesi,[177] inkârcı hükümdara karşı yaptığı tartışmada hükümdarı pes ettirmesi,[178] akli kuvvetini gözler önüne sermektedir. Yine aynı şekilde Hz. Nûh'un kavmiyle fikri mücadeleye giriştiğini bildiren âyet-i kerime[179] ve Hz Peygamber'e

> "Sen hikmetle güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et."[180]

hitabı peygamberlerin ne derece yüksek aklî muhakeme kabiliyetine sahip olduklarının açık delillerindendir.

e) Tebliğ

Peygamberlerin gönderiliş gayesi olan tebliğ vazifesini hakkıyla yerine getirmeleri zaruridir. Kendilerine gelen bilgileri gizlemeleri veya değiştirmeleri söz konusu olamaz. Ayrıca peygamberlerde tebliğ vazifesine zarar getirecek cüzzam, sar'a, uzun süreli baygınlık, sağırlık ve âmâlık gibi rahatsızlıkların olmaması ve gönderildikleri kavimlerin en şerefli ve en necip ailelerinden gelmeleri de zaruridir.[181]

Peygamberlerin kendilerine verilen tebliğ vazifesini yapmakla yükümlü olduklarına dair Kur'ân'da Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyrulmaktadır:

> "Ey Resûl, Rabbinden sana indirileni (tamamen) tebliğ et (bildir). Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yerine getirmemiş olursun."[182]

---

[176] Enam *Sûresi*, 6/76-79
[177] Enbiyâ *Sûresi*, 21/59-67.
[178] Bakara *Sûresi*, 2/258.
[179] Hûd *Sûresi*, 11/32.
[180] Nahl *Sûresi*, 16/125.
[181] Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*, s. 186.
[182] Mâide *Sûresi*, 5/67.

el-Hâkka sûresinde peygamberlerin tebliğlerinin mahiyeti hakkında şöyle buyurulmaktadır:

> "O (Kur'ân) elbette şerefli bir peygamberin sözüdür. O bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz. O bir kâhinin sözü de değildir. Âlemlerin Rabbinden indirilmiştir."[183]

Devam eden âyeti kerimeler verilen tebliğ vazifesini yaparken peygamberlerin başka şeyler uydurma ihtimalinin olamayacağını şöyle haber vermektedir:

> "Eğer o, bazı laflar uydurup bize iftira etseydi, elbette sağ elini (gücünü, kuvvetini) alırdık. Sonra can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı."[184]

Tebliğ esnasında peygamberlerin uydukları birtakım prensipler vardır. Vahyolunana önce kendilerinin uymaları istenmiş onlar da bunu eksiksiz yapmışlardır.[185] Peygamberler görevlerini yerine getirirken büyük güçlüklerle karşılaşmışlar ancak sabırla görevlerini ifa etmişlerdir. Bu konu bir âyet-i kerimede şöyle bildirilmiştir:

> "Nice peygamberler var ki kendileriyle beraber Allah'ın sevgili kulları çarpıştılar; Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zayıflık göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever."[186]

Diğer taraftan şunu da vurgulamak gerekir ki, peygamberlerin tebliğdeki vazifeleri sadece duyurmak[187] ve uyarmaktır;[188] insanlara bekçilik[189] ya da vekillik[190] görevleri yoktur.

---

183 Hakka *Sûresi*, 69/40-43.
184 Hakka *Sûresi*, 69/44-47.
185 bkz. En'am *Sûresi*, 6/106.
186 Âl-i İmrân *Sûresi*, 3/146.
187 bkz. Âl-i İmrân *Sûresi*, 3/20.
188 bkz. Fâtır *Sûresi*, 35/24.
189 bkz, En'am *Sûresi*, 6/107.
190 bkz. Yunus *Sûresi*, 10/108.

2. Peygamberler Hakkında Caiz Olan Sıfatlar

Peygamberlerin tüm insanlar gibi insan olma özelliklerinden kaynaklanan yeme-içme, uyuma, çarşıda sokaklarda dolaşma, alışveriş yapma, çocuk sahibi olma gibi özellikleri vardır ve bu özellikler onlar için caizdir. Bu hususta Hz. Peygamber'e yöneltilen birtakım eleştirilere Kur'ân şu âyetlerle cevap vermiştir:

> "De ki, Ben ancak sizin gibi bir beşerim."[191]
>
> "(Ey Resûlüm) Biz senden önceki peygamberleri başka (türlü) göndermedik; onlar da mutlaka yiyip içer, çarşı (pazar)larda dolaşırlardı."[192]
>
> "Andolsun Biz, senden önce de peygamberler göndermiş, onlara da eşler ve çocuklar vermişizdir."[193]

3. Peygamberliğin Vehbîliği

Peygamberlere peygamberlik görevi kendi çaba ve gayretleriyle verilmemiştir. Allah kimlere peygamberlik verecekse o kimseyi ruhen ve bedenen bu göreve elverişli hale getirir. Peygamberliğe kimi seçeceğini de kendisinin bileceğini Kur'ân'da birçok âyette bizlere haber vermektedir.[194]

Fahreddîn er-Râzî, Yusuf (aleyhisselâm)'ın mihnetlere sabretmesinin ardından kendisine risalet ve nübüvvet verilmesini ve Allah'ın onun hakkında "İyi hareket edenleri Biz böyle mükâfatlandırırız."[195] buyurmasını peygamberliğin kesbî olduğuna delil olarak ileri sürenlerin görüşünü reddetmiş, güzel işler yapan herkese Allah'ın manevî dereceler vereceğini, ancak bu derecelerin peygamberlikle karıştırılmaması gerektiğini, zira bütün İslâm âlimlerinin peygamberliğin kesbî olmadığı hususunda birleştiklerini belirtmiştir.[196]

---

191 Kehf *Sûresi*, 18/110.
192 Furkan *Sûresi*, 25/20.
193 Ra'd *Sûresi*, 13/88.
194 Bakara *Sûresi*, 2/124; En'am *Sûresi*, 6/88, 124; Zuhruf *Sûresi*, 43/23; Cum'a *Sûresi*, 62/4.
195 Yusuf, 12/22.
196 Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb*, 1-23, (trc. Suat Yıldırım ved), Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, 13, 196.

D- PEYGAMBERLERİN DERECELERİ

Allah katında peygamberlerin derecelerinin birbirlerinden farklı olduğunu bize Kur'ân şöyle haber vermektedir:

> "Peygamberlerin bir kısmını diğerlerine üstün kıldık. Onlardan bir kısmıyla Allah konuştu, bazılarını da derecelerle daha yükseklere çıkardı."[197]

Hz. Muhammed'in peygamberlerin en üstünü olduğunu "Biz seni ancak âlemler için bir rahmet olarak gönderdik."[198] âyetinden anlamaktayız. Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olması, O'nun alemlerden daha üstün olduğuna açıkça işaret etmektedir. Diğer taraftan Peygamberimiz'in bütün insanlara gönderilmiş olması da peygamberlerin en üstünü olduğuna ayrı bir delildir.[199] "Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz."[200] âyetinden hareketle, ümmeti en hayırlı ümmet olan peygamberin de diğer peygamberler arasında en hayırlı peygamber olacağına hükmedilebilir.[201]

E- RESÛL-İ EKREM'İN SON PEYGAMBER OLUŞU

Sözlükte "bir şeyi bitirmek; mühürlemek"[202] manasına gelen hatm kelimesiyle nübüvvet kelimesinden oluşan hatm-i nübüvvet tamlaması, Allah ile kullar arasında elçilik görevinin bitişini ifade eder.[203] Hz. Muhammed son peygamberdir ve bu itibarla da bütün insanlığa gönderilmiştir. "Muhammed sizin erkeklerinizden hiç birinin babası değildir. Fakat O, Allah'ın resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur."[204] âyet-i kerimesinde geçen hâtem kelimesi, peygamberlerin sonuncusu manasına

---

[197] Bakara, 2/ 253.
[198] Sebe, 34/28.
[199] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 5, s. 379-384; Elmalılı, *Hak Dini*, 2, 148-151.
[200] Âl-i İmrân,. 3/110.
[201] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 5, 380.
[202] İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, 12, "h-t-m" md.
[203] Yurdagür, Metin, "Hatm-i Nübüvvet", *DİA*, Ankara, 2004, 16, 477.
[204] Ahzâb *Sûresi*, 33/ 40.

gelmekte; hâtim şeklindeki kıraat ise, bitiren mühürleyen manasına gelmektedir. Her ikisi de Hz. Peygamber'in son peygamber olduğunu ifade etmektedir.[205]

Müslümanlar Hz. Muhammed'in son peygamber olduğuna inanmaktadırlar. Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne ineceği düşüncesinden hareketle son peygamberin Hz. İsa olduğu şeklindeki iddiaya Zemahşerî (ö. 538/1144) şöyle cevap vermektedir: "Hz. İsâ O'ndan önce peygamberdi, indiğinde ise O'nun indirdiği şeriate uyacağı için son peygamber Hz. Muhammed'dir."[206] Ayrıca Ahzâb sûresinde geçen âyette Hz. Muhammed için resûl kelimesinin kullanılmış olması[207] ve resûl kelimesinin nebî kelimesine de şamil olması sebebiyle resûllerin sonuncusunun Hz. Muhammed olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.[208] O'nun bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğuna; "Biz seni, ancak insanların tamamı için peygamber olarak gönderdik."[209] âyeti ve Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde yer alan "Ey insanlar!"[210] hitâbı ve "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik."[211] şeklindeki ilahi ferman güzel birer delildir. Ayrıca "Bana beş şey verildi ki daha önceden kimseye verilmemişti; kızıl ve siyah renkli insanlara gönderildim, halbuki bir peygamber sadece kendi kavmine gönderilirdi...."[212] hadîs-i şerîfi yukarıdaki âyet-i kerîmelerin tefsiri mahiyetindedir.

Bazı gulât[213] fırkalarda görülmekte olan sürekli nübüvvet fikrinin, yahudi bid'atlerinden kaynaklandığı görüşü ağırlık kazanmaktadır.[214]

---

205 Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezid, (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân, 1-24*, (tah. Ahmet Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, 2000, 20, 241.

206 Zemahşerî, el-Havârezmî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-Tenzîl*, Daru'l-Fikr, ts. 3. 264-265.

207 Ahzâb *Sûresi*, 33/ 40.

208 İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, (ö 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, I-*a.g.e.*, (tah. Sami b. Muhammed Selame), Dar Tayyibe, 1999. 8, 109.

209 Sebe *Sûresi*, 34/28, bkz. Râzî, *a.g.e.*,, 5, 379.

210 Bakara *Sûresi*, 2/21; bkz. Elmalılı, *a.g.e.*, 1, 233

211 Enbiyâ *Sûresi*, 21/107, bkz. Elmalılı, *a.g.e.*, 5 467.

212 Buhârî, Teyemmüm, 1; Salat, 56.

213 İrfan Abdülhamid, *İslâmda İtikâdî Mezhebler ve Akâid Esasları,* (trc. M.Sâim Yeprem), Marifet Yayınları, İstanbul, 1994, s.54-55.

214 İrfan Abdülhamid, *Akâid Esasları*, s.67-68.

Ehl-i sünnet, mu'tezile, mûtedil şia ve hâricî alimleri hatmi nübüvveti kabul etmektedir.[215] Bu hususta ileri sürülen farklı görüşleri "Nübüvvet Dereceleri" başlığı altında incelemeyi uygun bulduk.

F- NÜBÜVVET DERECELERİ

Hatm-i nübüvvet ilkesini zedeleyici görüş îtikadî fırkalarda gulat-ı şiadan sonra ilk olarak İsnaaşeriyye'nin İmamiyye fırkasında görülmektedir. Başlangıçta bu grubun alimleri, imamların nasla tayin edildiği ve masum olduğu fikrini ileri sürmüşlerdir. Günümüzde de nübüvvetin sona ermesinden sonra siyasi ve sosyal konularda ihtiyaç duyulan bilgilere "velâyeti fakih" müessesesiyle ulaşılacağı görüşü, imametin bir nevi devamı mahiyetindedir.[216] Bu konuyu ikinci bölümde daha detaylı bir şekilde ele alacağız.

G- VELÂYET

Istılah olarak velî, "Mümkün olduğu nispette Allah Teâlâ ve sıfatları hakkında marifet ve bilgi sahibi olan, ibadet ve taatlara sürekli olarak riayet eden, günah ve kötülükten daimi sûrette kaçınan, (nefsânî ve süflî arzulara, isteklere ve) hazlara, şehvet ve hırsa dalmaktan uzak kalan kişidir."[217]

Kur'ân ve sünnette peygamberler dışında Allah'ın birtakım velî kullarının mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Bir âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

> "Haberiniz olsun ki, Allah'ın velî kulları için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir. Onlar iman edip takvâya ermiş olanlardır. Dünya hayatında da âhirette de onlar için müjdeler vardır."[218]

---

[215] Yurdagür, Metin, Hatm-i Nübüvvet, *DİA*, 16, 478.
[216] Yurdagür, *a.g.e.*, 478.
[217] Teftazani, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah (ö 792/1390), *Kelâm ilmi ve İslâm akaidi şerhü'l-akaid* (haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982, s. 314.
[218] Yunus *Sûresi*, 10/62-64.

Tirmîzî'nin sahih hasen olduğunu ekleyerek naklettiği bir hadis-i şerifte velî şöyle tarif edilmektedir:

> "Allah'ın kullarından birtakım insanlar vardır ki onlar ne şehit ne de peygamberdirler, fakat kıyamet gününde onların Allah indindeki makamlarına peygamberler ve şehitler gıpta edeceklerdir… Bunlar bir zümredir ki, aralarında ne akrabalık ne de bir birlerine verecekleri mal ve dünyalık menfaatler vardır. Sırf Allah rızası için ve Allah yolunda birbirlerini severler. Allah'a yemin ederim ki onların yüzleri bir nur gibidir ve onlar nurdan bir minber üzerindedirler. İnsanlar korktukları zaman bunlar korkmazlar. İnsanlar mahzun oldukları zaman bunlar mahzun olmazlar."[219]

[219] Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (ö. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, 1-5, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, "Allah için sevmek", 8; Mansur Ali Nasif, *et-Tacü'l-cami' li'l-usul fi ehadisi'r-resûl*, 1-5, Darü'l-Kitabi'l-Arabî, 3.bs, Kahire, 1961, 5 s. 83.

İkinci Bölüm

MEVLÂNÂ'DA NÜBÜVVET

MEVLÂNÂ'DA NÜBÜVVET

Bu bölümde, Mevlânâ'nın, nübüvvetle ilgili bazı görüşlerini, kendi eserlerinden ve onunla ilgili araştırmalardan hareketle incelemeye çalışacağız.

A- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVVETİN AKLEN İMKÂNI

Mevlânâ'ya göre insan, fıtrî donanımı itibariyle, peygamberlik görevine layıkıyla yerine getirebilecek bir varlıktır. Allah'ın insanlar arasından birini seçerek nübüvvet sorumluluğuyla görevlendirmesi de bunun aklen mümkün olduğunu ifade etmektedir. Mevlânâ, Sebe'lilerin:[220]

> "Ey davaya girişenler, doktorluğu bildiğinize, bize fayda vereceğinize deliliniz nerede?
> Siz de bizim gibi uyku uyumakta, siz de bizim gibi yemek yemektesiniz. Köylerde, şehirlerde bizim gibi oturup duruyorsunuz."[221] Halbuki "Pâdişah elçisinin pâdişah cinsinden olması lâzım. Suyla toprak nerede?

---

[220] Sebe', Kur'ân'da bahsedilen Arîm selinin (Sebe' Sûresi, 34/16) yaşandığı yer. Halkı, Hz. Mûsâ'dan önce Yemen'in güneydoğusunda bulunan bu bölgede yaşamış, verilen nimetlere nankörlük etmeleri sonucu helak edilmiştir. Olay Tevrat'ta da geçmektedir. Nimetlere nankörlük edenler ve paramparça dağılanlar için bir ibret vesilesi olmuşlardır. Sebe' kavmiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Çimen, Abdulah Emin, *Niçin Helâk Oldular-Kur'ân-ı Kerîm'de Helâk Kavramı*, s. 313-324, İst. 2008, Işık Akademi Yay.

[221] Mevlânâ, Celaleddin Rûmî, *Mesnevî*, 3 s. 220.

Gökleri yaratan nerede?"[222] diyerek, peygamberleri inkâr etmelerine karşı Peygamber'in:

"Zannınızca taştan yapılma putlarınız Allah'a eş oluyor da, akılla can nasıl Hak sırrına sahip olmuyor?

Demek ki bir ölü sinek, Allah'a eş oluyor sizce. Peki diri olan insan neden o padişahlar padişahına sırdaş olmasın?

Yoksa ölü sineğe benzeyen put, sizin tarafınızdan yapıldığı için mi Cenab-ı Hak'ka eş olmaya layık? Diri diri insan, O'nun mahlûku olduğundan mı Hak sırrına mahrem olamıyor?

Siz, kendinize, kendi sanatınıza âşıksınız."[223] şeklinde verdikleri cevapları, insanların peygamberliğe layık bir varlık olduğuna ve inkârcıların inandıkları şeylerin zayıflığına delil olarak kullanmıştır.

Mevlânâ'ya göre Allah tarafından seçilmiş olan peygamberler: "Ey Mûsâ! Ben seni mümtaz kıldım."[224] âyeti mefhumunca[225] vahiy ruhuna sahiptirler.

"Vahiy ruhuna münasip şeyler de var fakat onları akıl anlayamaz; Çünkü o ruh, pek yücedir.

Akıl o ruhun işlerine gâh delilik diye bakar, gâh şaşkınlık diye. Çünkü onu anlamak, o olmaya bağlıdır."

"Fakat hakikat bilgisine müşteri Allah'dır. Bu bilgi sahibinin pazarı daima işler, daima parlar."[226]

"Fakat her gönül gizli vahyi duyup işitseydi âlemde, harf ve sese ne lüzum kalırdı?"[227]

Mevlânâ, Hz. Muhammed'e Allah tarafından vahiy gönderilmesini aklen delillendirirken, O'nun peygamber olmadan önce arkadaşlarına ve çevresindeki insanlara söylemediği birtakım şeyleri vahiy almaya başladıktan sonra söylemeye başlamasını ve bu söylediği şeyleri yaşadığı toplumda kimsenin bilmemiş olmasını, O'nun bu bilgileri ancak ve ancak

[222] *Mesnevî*, 3, 222.
[223] *Mesnevî*, 3, 224-225.
[224] Arâf *Sûresi*, 7/144.
[225] Mevlânâ, *Fîhi Mâfîh*, (trc. Meliha Ülker Anbarcıoğlu), M.E.B., İstanbul, 1990, s. 55, 125.
[226] *Mesnevî*, 3, 250.
[227] *Mesnevî*, 4 239.

insan üstü bir varlık olan Allah'tan alabileceğine delil olarak sunar ve şöyle der:

> "Peygamber mest olup, kendinden geçtiği zaman konuşmaya başlayarak 'Allah buyurdu.' derdi. Zâhiren onun dili böyle söylüyordu ve o arada yoktu. Bunu söyleyen gerçekte Hak Teâlâ idi. Çünkü o, daha önceden kendinin böyle bir sözü bilmediğini, bundan haberi olmadığını görmüştü. Şimdi böyle bir söz söyleyince, kendisinin daha önceki kimse olmadığını ve bunun Allah'ın tasarrufundan ibaret bulunduğunu bilir. Muhammed Mustafa: Kendisinin vücûda gelmesinden binlerce yıl önce yaşamış ve göçüp gitmiş olan insanlardan, nebîlerden, yaşadığı zamanın sonuna kadar dünyanın ne olacağından, Arş ve Kürsî'den, halâ ve melâ'dan haber veriyordu."[228]

Mevlânâ, aşağıdaki beyitlerde peygamberliğin aklen imkânı konusunda farklı bir ispat yöntemi kullanmaktadır:

> "Ecelle, ölümle Muhammed Mustafa'nın adı yanmamıştır. Çünkü onun sahibi ileriden ileriydi uludan ulu!...
> Münkirlerin övüldüğü minare nerede? Âlemde böyle bir minare göster bana da, onların doğruluğuna nişane olsun!
> Hani nerede bir minber ki, orada birisi çıksın da bir münkirin zamanını ansın!"[229]
> "Hadi bunu mûcize sayma! Peki bir de Güneş gibi apaydın olan ve adına Ümmü'l-Kitâb denen yüz dilli Kur'ân'a bak!
> Kimsenin ondan bir harfi çalmaya yahut sözüne bir söz katmaya ne haddi var ne kudreti!...
> Münkirin delili ancak ve ancak şudur. Ben şu görünen yurttan başka bir şey görmüyorum!
> Hiç düşünmez ki, nerede bir görünen şey varsa, o gizli hikmetleri haber vermektedir.
> "Her görünen şeyin faydası, faydanın ilaçlarda gizli oluşu gibi o şeyin içinde gizlidir."[230]

---

[228] *Fîhi Mâfîh*, s. 61-62.
[229] *Mesnevî*, 4, 230.
[230] *Mesnevî*, 4, 231.

Yukarıda yer verdiğimiz beyitler arasında bulunan "Münkirlerin övüldüğü minare nerede?" ifadesi ile Mevlânâ, tarih boyu Allah'ın ve peygamberlerinin insan toplumları tarafından övülegeldiklerine, münkirlerin ise isimlerinin tarih sahnesinden silindiğine dikkat çekerek bunun hem bir mûcize olduğuna işaret etmekte hem de kabul-i âmmeyi[231] bir delil olarak kullanmaktadır. Ayrıca Kur'ân'ın da muhteva ve muhafaza edilmesi yönüyle nübüvvete birer delil olduğunu belirtmektedir. Münkirlerin delil olarak ileri sürdükleri "Gördüğümüze inanırız." şeklindeki düşünceye karşı delil olarak, ilaçların görünüşleri ile içlerinde gizli olan tesirlerini ileri sürmüş, böylece gözle görülmeyen ve gaybden gelen haberlere dayanan nübüvvetin de mümkün olduğuna işaret ederek şöyle demiştir:

> "Hani gönlün, ekmeksiz, azıksız şimşek gibi batıdan ta doğuya dek gidişi gibi;
> Hani gün battıktan sonra insanların duygularının geceleyin uykuda şehirleri gezip tozduğu gibi;
> Hani arifin oturup durduğu halde gizli bir yoldan yüzlerce âlime gittiği gibi;
> Böyle gidiş mümkün değilse, o ilden gelen bu haberler, kimden geliyor öyleyse?
> Bu haberlerde, bu dosdoğru rivâyetlerde yüz binlerce pir ittifak etmiştir.
> Bu kaynaklarda öyle zanla kurulmuş bilgilerde olduğu gibi türlü türlü değil, bir tane bile aykırı şey yoktur.
> O arayış, karanlık gecede kıble arayışına benzer. Buysa öyle bir haldir ki, gün ortası Kâbe ortada durmaktadır (kıbleyi araştırmaya gerek yoktur)."[232]

Mevlânâ'ya göre nübüvvetin imkânı konusunu vahyin mahiyeti, nasıl mümkün olduğu, ve çeşitlerine ilaveten; vahyin geliş şekilleri bağlamında ele alarak daha detaylı bir şekilde inceleyebiliriz.

---

[231] Topaloğlu, Bekir, *İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbât-i Vâcib)*, D.İ. B. Yayınları, Ankara, 1995, s. 107.

[232] *Mesnevî*, 6, 327-328.

B- MEVLÂNÂ'YA GÖRE VAHYİN MAHİYETİ

Mevlânâ'ya göre vahiy, gönle ses ve harf olmaksızın gizlice inen bilgidir.[233] O, her gönle inmez. Sadece Allah tarafından, seçilen kulların gönlüne iner.[234] Mevlânâ vahyin, peygamberin dilinden dökülen kelimelerden veya cümlelerden ibaret olmayıp gönlüne düşen geniş mânâlar olduğunu belirtmiştir. O, vahyin âyet âyet inişindeki hikmeti şöyle izah etmiştir:

> "Kur'ân, Hz. Muhammed'e niçin kelime kelime iniyor da sûre sûre inmiyor, diye dedikodu yapıyorlardı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: 'Bu sersemler ne diyorlar, eğer hepsi birden inseydi ben erirdim, kalmazdım' buyurdu."[235]

Mevlânâ vahiyle gelen bilgiler karşısında, vahiy alan zatla bu bilgileri ondan dinleyenler arasında büyük bir fark bulunduğunu şu ifadeleriyle dile getirmektedir:

> "O azdan çoğunu, bir şeyden birçok şeyleri, bir tek satırdan defterler dolusunu anlayabilir. Şunun gibi ki: Bir grup insan oturmuş (bir olayın) hikâyesini dinliyorlar. Fakat bunlar arasında hikâyenin cereyanında bulunmuş olan biri hikâyenin tamamını biliyor ve bir işaretle hepsini anlıyor, kızarıp bozarıyor ve bir halden bir hale dönüyor. Diğerleri ise hikâyenin ancak işittikleri kadarını anlıyorlar; çünkü onlar vaziyetten haberdar değillerdir. Yalnız vaziyete vakıf olan o kadarıyla pek çok şeyler anlamıştır."[236]

Allah'ın peygamberlik (vahiy) için seçtiği kimselerle ilgili (Hz. Îsâ beşikte): "*Ben Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı dedi.*"[237]buyurmakta;"[238] "*Biz ona çocukken hükmü verdik.*"[239] âyetine göre Allah'ın irşadı için yılların geçmesine lüzum yoktur.

---

[233] *Fîhi Mâfîh*, s. 62.
[234] *Fîhi Mâfîh*. s. 252.
[235] *Fîhi Mâfîh*, s. 46.
[236] *Fîhi Mâfîh*, s. 46.
[237] Meryem *Sûresi*, 19/30.
[238] *Fîhi Mâfîh*, s. 86.
[239] Meryem *Sûresi*, 19/12.

Dilediğini emredip derhal yapan Allah'ın kudretine karşı, kimse kabiliyetinden bahsedemez."[240] demektedir.

Mevlânâ'nın bu konuda başvurduğu diğer bir âyet-i kerime de Hz. Yahya ile ilgili olan "Ey Yahya, Kitab'a var gücünle sarıl" (dedik) ve henüz sabi iken ona (ilim ve) hikmet verdik."[241] meâlindeki âyet-i kerimedir. İbn Abbas'a göre bu âyetteki hüküm kelimesi peygamberlik manasına kullanılmıştır. Peygamberliğin hüküm diye isimlendirilmesinin sebebi Allah'ın, daha çocukken Yahya'nın aklını sağlam yapması ve ona vahyetmesidir.[242] Fahreddîn er-Râzi ise, buradaki "hüküm" kelimesi hakkında üç görüşe yer vermiştir. Bunlardan birincisi, nefsi hevâsından alıkoymak ve onu lekeleyici kusurlardan uzak tutmaktır. Buradaki hükümden maksat amelî hikmet, ilimden maksat ise nazarî hikmettir. Hükme verilen ikinci mâna peygamberliktir. Çünkü peygamberler hak üzere gönderilmiş hakîm kişilerdir. Üçüncü görüş ise, kötülük emreden nefs-i emmârenin zabt-u rabt altına alınıp nefs-i mutmeinne haline getirilmesidir.[243]

Bu âyet-i kerimelerden peygamberliğin ezeli takdirle belirlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu âyet-i kerimelere dayanılarak peygamberliğin ancak belli bir yaşa geldikten sonra verilebileceği anlayışının doğru olmadığı savunulabilir ki, Mevlânâ'nın bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Ancak konuyla ilgisi nedeniyle Yusuf Sûresindeki "(Yusuf) ergenlik çağına erişince, ona (isabetle) hükmetme (yeteneği) ve ilim verdik."[244] âyetini incelemeyi uygun bulduk. Âyetin tefsirine baktığımızda bu konuya önemli ölçüde açıklık getirildiğini görmekteyiz. İbn Kesir, (ö 774/1373) Hz. Yusuf'a ergenlik çağına ulaşıp aklı ve yaradılışı kemale erince peygamberliğin geldiğini ifade etmiş, Yusuf'un rüşd çağının kaç yaş olduğu hususunda ortaya konan görüşleri de sıralamıştır. Bu görüşler arasında rüşd için en erken yaşın ergenlik çağı olduğu görülmekte-

---

240 *Mesnevî*, 4,247.
241 Meryem Sûresi, 19/12.
242 Rûhu'l-Beyân Tefsîri, 5, 172.
243 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 13, 198.
244 Yusuf Sûresi, 12/22.

dir.[245] Râzî, bu hususta İbn Abbas'tan gelen bir rivayette rüşd yaşını otuz üç olarak naklettikten sonra bu yaşın tıp ilmince de kabul gören olgunluk yaşı olduğunu belirtmiş, insanın olgunlaşmasını ayın hallerine benzetmiş, insanın olgunluk yaşının yirmi sekiz yaşından sonraki seneler olduğunu söylemiştir.[246] Bu ve benzeri açıklamalarda, peygamberlik mesuliyetinin tam olarak verilmesi için rüşd çağına gelmiş olunması bir gereklilik olarak göze çarpmaktadır.

Vahye mazhar olmanın ne kadar olağanüstü bir durum olduğunu anlatmak için bir benzetmeden yararlanan Mevlânâ şöyle demektedir:

> "Bir küp boyuna deniz suyu ile doldurulursa koca bir dağı sele verir.
> Küpün canından denize bir yol açılırsa, küp ırmaktan üstün olur,
> Onun için 'söyle' sözü, denizin sözüdür.
> Ahmed neyi söylerse, hakikatte o söz hakikat denizinindir.
> Onun sözleri denizin incileridir. Çünkü gönlü, denizle birdir onun.
> Deniz daima küpümüze yardım eder durursa,

Artık bir balıkta suyun bulunmasına şaşılır mı?"[247] O, bu sözüyle peygamberlerin getirdikleri bilginin genişliğine şaşılmayacağını belirtmekte ayrıca bu bilgilerin peygamberlerin kendi mahsulleri olmayıp, vahiy denizinden gelen bilgiler olduğunu anlatmak istemiştir.

Mevlânâ'ya göre tarih boyunca insanlara gönderilen peygamberlere inen vahyin tek bir gayesi vardır; o da övgüye layık yegane mabud olan Allah'ı tanımak ve övmektir. Bu hususu Mesnevî'de şöyle dile getirmiştir:

> "Tahiyyatta, salih kişilere selâm verilirken bütün peygamberler medhedilmiş olur; hepsinin methini birbiriyle yoğururlar.
> Medihler birbirine karışır, adeta testilerdeki sular bir leğene dökülür.
> Çünkü övülen, bir kişiden fazla değildir ki.
> Bundan dolayı dinler, mezhepler, ancak tek bir mezhepten ibarettir."[248]

---

[245] İbn Kesîr, Tefsir, 4, 377.
[246] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 13, 197.
[247] *Mesnevî*, 6, s. 68.
[248] *Mesnevî*, 3, 172-173.

Mesnevî'de Peygamberlere gönderilen vahyin aynı gayeye matuf olduğu ve peygemberlerin birbirlerini tasdik ettikleri şöyle ifade edilmiştir:
"Ey şükreden kişi! Tevrat, İncil ve Zebûr, Kur'ân'ın doğruluğuna şehâdet ederler."[249]

Burada Mevlânâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de konuyla ilgili şu âyet-i kerimelere işaret ettiği kanaatindeyiz:

"Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti.",[250]
"Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kafirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları ise şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kafirleri öfkelendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfatlar vaat etmiştir."[251]

Mevlânâ'ya göre Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar peygamberlere gelen vahiy, mana itibariyle aynıdır ancak emredilen ibadetlerin şekillerinde birtakım farklıklar görülmektedir. İbadetlerdeki ortak mana, Allah'a kulluktur.[252] Mevlânâ bu hususları cahil kimselerin kavrayamayacağını belirttikten sonra "Mûsâ, Îsâ ve daha başkaları zamanında da Kur'ân vardı, Hak kelâmı mevcuttu, fakat Arapça değildi."[253] demekle vahiy mahsulü kitapların manasının aynı olduğu ve Kur'ân'ın kadîm olduğu görüşünü savunmaktadır. Mevlânâ, Kur'ân'ı açıklarken onun Allah'ın ilminden sadece cüz'î bir parça olduğunu söylemektedir. Allah'ın ilminin genişliğine

---

[249] *Mesnevî*, 3, 206.
[250] Saf Sûresi, 61/6.
[251] Fetih Sûresi, 48/29.
[252] *Fihi Mâfîh*, s. 118.
[253] *Fîhi Mâfîh*,. s. 129.

"Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsaydı, Rabbimin sözleri bitmeden önce denizler tükenirdi. Bir misli daha mürekkep getirsek bile yetmezdi."[254]

âyetini delil getirmekte, Kur'ân'ın elli dirhem mürekkeple yazılabileceğini söyleyerek Allah'ın kelimelerinin Kur'ân'dan ibaret olmadığına dikkatimizi çekmektedir.[255]

C- MEVLÂNÂ'YA GÖRE AKIL-VAHİY KARŞILAŞTIRMASI

Mevlânâ vahyin aklen mümkün olduğunu açıklarken, anneden babadan yoksun olan Hz. Âdemle henüz beşikte ufak bir çocuk olan Hz. Îsâ'yı örnek vermektedir. Bu peygamberlerin konuşmalarının ancak Allah'ın vahyetmesiyle olabileceği Mesnevî'de şöyle ifade edilmektedir:

"Bil ki sağır ve dilsizin kulağı afetlerden bir afettir. Ne söz dinlemeye kabiliyeti vardır, ne de bellemeye!
Belletilmeden söyleyen Cenâb-ı Hak'tır. Çünkü O'nun sıfatları sebeplerden ayrıdır.
Ya Hz. Âdem gibi ana ve dadı hicap olmaksızın Zât-ı Kelîm'in telkiniyle söyler. Yahut da yine O'nun belletmesiyle Mesih gibi doğar doğmaz konuşur."[256]

Mevlânâ, vahiy ile aklî istidlal ve zannı, doğruluk yönünden kıyaslamaktadır. Vahiy olmaksızın akıl ve zannın her zaman yanılgıya açık ve doğruyu bulmada yetersiz olduğunu "şimşek etrafı aydınlatınca birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalırlar"[257] âyetine telmihte bulunarak şöyle izah etmektedir:

"Derhal gelip geçen şimşek nuru, yalan ve geçici bir şeydir.
Çevresinde karanlıklar var, yolunsa uzaktır senin.

[254] Kehf Sûresi, 18/109.
[255] *Fîhi Mâfîh*, s. 129.
[256] *Mesnevî*, 4,.244.
[257] Bakara Sûresi, 2/20.

Onun ışığıyla ne bir kitap okuyabilirsin, ne bir konağa at sürebilirsin.
Yalnız şimşek ışığına kapıldığının suçu olarak diğer nurlar senden yüz çevirir.
Kılavuz olmadıkça şimşek ışığı seni geceleyin mil mil karanlık bir çukura çeker.
Gâh dağa düşersin, gâh dereye. Gâh bu yana düşersin, gâh o yana.
Ey mevki arayan zat! Sen kılavuzu görmezsin, hatta görsen bile ondan yüz çevirirsin.
Ben bu yolda altmış mil yol yürüdüğüm halde, bu kılavuz hâla bana sapık diyor.
Bu şaşılacak adamın sözüne kulak asarsam yola yeni baştan başlamam lazım.
Halbuki ben bu yolda ömrümü harcadım. Ne olursa olsun artık, git oradan dersin.
Evet yol yürüdün ama şimşeğe benzeyen zannınca. O aştığın yolun onda birini doğruya benzeyen vahyin izine uy da yürü.
"*Zan, doğruyu bilmez.*"[258] âyetini okuduğun halde öyle bir şimşeğe uydun da doğrudan kaldın ha.
A köhne adam, ya bizim gemimize gir, yahut o gemiyi bizim gemimize bağla (aklını vahye tâbi olarak kullan).
Körün kılavuzla gitmesi elbette daha iyidir. Çünkü bundan insana bir ayıp gelirse öbüründen yüz ayıp gelir."[259]

Mevlânâ'ya göre, kıyasa başvurarak kendi yanlış görüşüne haklılık kazandırmak isteyenlerin ilki Şeytan'dır. Mesnevîde bu konuyla ilgili şu ifadelere rastlamaktayız:[260]

"Hak'tan gelen nurlara karşı bu kıyasları ileri süren ilk kişi, İblis idi.
Dedi ki: "Şüphe yok, ateş topraktan daha iyidir. *Ben ateşten yaratıldım, Âdem kapkara topraktan.*"[261]

Sağlam bir dayanağa sahip olmadıkları halde vahiyle uyuşmayan görüşler ileri süren filozofları şeytanın takipçileri ilan eden Mevlânâ,

[258] Yûnus Sûresi, 10/36.
[259] *Mesnevî*, 6, s. 325-326.
[260] *Mesnevî*, 1, 272.
[261] Araf Sûresi, 7/12.

Mesnevî'nin bir yerinde eleştirinin dozunu artırarak onlarla âdeta alay etmiştir:

> "O sinek eşek sidiği birikintisindeki saman çöpünün üstünde gemi kaptanı gibi baş kaldırıp,
> "Ben, deniz ve gemi hikâyesini okumuş, bir zaman bunu düşünmüştüm.
> İşte şu deniz, şu gemi, ben de ehliyetli, rey ve tedbir sahibi bir kaptanım." dedi.
> Deniz üstünde salını sürüp durmaktaydı. O kadarcık bir su ona haddinden fazla göründü.
> O sidik sineğe göre hudutsuzdu. Sinekte onu olduğu gibi görecek göz nerede?
> Onun âlemi kendi görüşüne göre olur. Gözü, bu kadardır, denizi de ona göre!
> Batıl te'vilci, sinek gibidir. Vehmi eşek sidiği, te'vil ve tasavvuru saman çöpüdür."[262]

Mesnevî Şârihi Avni Konuk bu misali şöyle şerh etmiştir:

> "Yani kendisini de ilimde mütebahhir görüp Kur'ân'ı re'yiyle suret-i bâtılede te'vil eden ulemayı zahire ve felasife, sinek gibidir; ve onların evhamı ve hayâlat-ı bâtılesi eşek sidiğine benzer ve tasvir ettikleri mânia da, saman çöpü gibi olup, bu mânîyi o hayâlat-ı batıla içinde yüzdürürler."[263]

D- MEVLÂNÂ'YA GÖRE VAHYİN ÇEŞİTLERİ VE GELİŞ ŞEKİLLERİ

Mevlânâ, geldiği kimselere göre vahyi iki grupta değerlendirmektedir:

Birincisi peygamberlikle görevlendirilen kimselere gelen vahiy -ki, şimdiye kadar incelediğimiz vahiy bu idi-; ikincisi ise Peygamber

---

[262] *Mesnevî*, 1, 88.

[263] Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (haz. Eraydın, Selçuk, Tahralı, Mustafa), Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004, 1, 348.

olmayan, fakat gerçek iman sahibi mü'min kimseye gelen vahiy. O, peygamber olmayan salih kullara da vahiy gelebileceği görüşünü ileri sürmektedir. Bu konuya Nübüvvet-Velâyet İlişkisi başlığı altında genişçe yer vereceğiz.

Mevlânâ'nın eserlerinde peygamberlere gelen vahyin üç şekline rastlamaktayız. Bunlardan birincisi; Allah'ın kendisiyle konuştuğu, levh'teki bilgileri gösterdiği[264] ve kendisini vahiy meleği ve peygamberlere göndereceği elçi olarak görevlendirdiği Cebrâil vasıtasıyla gelen vahiydir. [265] Mevlânâ Cebrâil'in Hz. Peygamber'e vahy getirdiğini bir beyitte şöyle ifade etmektedir:

> "Cebrâil, Ey Allah'ın elçisi! İşte Ömer geliyor. Müslüman olunca onu kucakla diye vahiy getirdi. "[266]

Vahyin ikinci şekli ise, peygamberin gönlüne vasıtasız, direkt olarak gelen vahiydir. Şu âyetlerde Hz. Âdem ve Hz. Mûsâ'ya gelen vahyin bu şekil bir vahiy olduğunu Mevlânâ'nın âyetleri açıklarken kullandığı ifade tarzından çıkarabiliriz:

"Allah, Âdem evladına esmasını bizzat gösterdi.[267] (Hz. Âdem'i isimlerine mazhar etti.) Diğer mevcûdata esmâ Âdem'den açıldı."[268] "Yüce Yaratıcı buyurdu ki: Ey Mûsâ! Ben seni mümtaz kıldım. Sana verdiğimi al ve mazhar olduğun nimete şükredenlerden ol!"[269]

Mevlânâ vahyin bir diğer şeklinin de perde arkasından geldiğini şöyle ifade eder:

"Hakk'ın sesi, ister hicap ardından ister hicapsız gelsin..."[270]x

---

[264] *Mesnevî*, 6, 30.
[265] *Mesnevî*, 5, 131.
[266] *Fîhi Mâfîh*, s. 250.
[267] Bakara Sûresi, 2/31.
[268] *Mesnevî*, 5, 155.
[269] *Fîhi Mâfîh*, s. 55; Arâf Sûresi, 7/144.
[270] *Mesnevî, 1, 154.; Bir âyette bu üç vahiy çeşidi şöyle belirtilir: "Allah bir insana ancak vahiy yoluyla veya bir perde arkasından hitab eder, yahut ona Kendi izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir. Çünkü O yüceler yücesidir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." Şûrâ* Sûresi, *42:51.*

E- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVVETİN ÖNEMİ

Mevlânâ, insan aklının oldukça sınırlı olduğunu, dünya işlerinde işe yarayabileceğini ancak ulûhiyet ve ahiretle ilgili bilgilere ulaşma hususunda aklın aciz kalacağını, bundan dolayı da insan açısından önemli olduğunu savunduğu nübüvvet konusuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ortaya koymaktadır:

> "Bu aklın ileri görüşü mezara kadardır. Fakat gönül sahibinin aklı sur üfürülünceye dek olacak şeyleri görür…
> Her fuzulî (erdemli) kişi Cenâb-ı Hakk'ın fazlına, ikramına erişebilseydi Allah, bunca peygamber yollar mıydı?
> Cüzî akıl şimşek ve aydınlık gibidir. Şimşeğin verdiği aydınlıkla vahye erişebilir misin hiç?"[271]
> "Zekâ ile atımızı saçma sapan ve asılsız yerlere sürdük! Gururlandık, aldandık da erlerden baş çektik.
> Hayal denizinde yüzdük durduk. Halbuki ruh denizinde yüzgeçlik hiçmiş burada.
> Nuh'un (aleyhisselâm) gemisine girmekten başka çare yokmuş. Yiğit, gemiden yüz döndürmemen gerek.
> İşte biz, denizdeki Nuh (aleyhisselâm) gemisiyiz! Kenan gibi her dağa gitme. Kur'ân'da "*Bu gün kurtuluş yoktur.*"[272] âyetini duy!
> Gözün bağlı da, bu gemi onun için sana aşağı, düşünce dağın da, pek yüksek görünmekte!
> Aman ha, aman bu alçacık gemiye hor bakma! Cenâb-ı Hakk'ın buna gelip duran ihsanına bak.
> Düşünce dağının yüceliğine de pek bakma, çünkü onu bir dalga altüst ediverir."[273]

Mevlânâ, insanların Yaradan'ı vasıflarıyla birlikte tanıyabilmelerinin ancak peygamberler vasıtasıyla olabileceğini, "Allah'ın zâtından da uzak olduğun için O'nu peygamberlerle mûcizelerden bilebilirsin."[274] ifadesiyle açıklamakta; Hz. Nuh, Hz. İbrahim, ve Hz. Mûsâ gibi peygamberlerin

---

[271] *Mesnevî*, 4, 265-266.
[272] Şûrâ Sûresi, 42/47.
[273] *Mesnevî*, 4, 269.
[274] *Mesnevî*, 6, 106.

ümmetlerine Allah'ı nasıl tanıttıklarıyla ilgili bilgilere zaman zaman eserlerinde yer vermektedir:

> "Nuh, yapma etme yavrum, bugün naz günü değildir. Hak Teâlâ'nın ne eşi var, ne benzeri.
> O, ezelde 'Doğmadı da, doğurmaz da' hakikatine mazhardır. Allah'ın ne babası var, ne oğlu ne amcası, dedi."[275]
> İbrahim buyurdu ki: "Allah odur ki; öldürür ve diriltir. "[276]
> "Mûsâ dedi ki: O tek öğüt şu: apaçık söyle, de ki, Allah tektir, O'ndan başka tapacak yoktur!
> Göklerin, yıldızların… insanlarla şeytanların, cin ve perilerin, kuşların yüce yaratıcısıdır.
> Denizin, ovanın, dağın, çölün yaratıcısı O'dur. Ülkenin sınırı yoktur. Kendisinin benzeri yoktur."[277]

1. Mevlânâ'ya Göre Nübüvvetin Hikmeti

Mevlânâ nübüvvetin var oluş hikmetini, kainatın ve insanlığın yaratılış hikmetine dayandırmakta ve şöyle demektedir:

> "Yüce Allah; '*Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim.*'[278] buyurduğu gibi, bu nurun belli olması için, karanlık olarak yaratılmış bulunan bu âlemi yarattı. Bunun gibi nebîleri ve velîleri de 'Benim sıfatımla çık, halka görün!" diyerek vücuda getirdi.'[279] "Bu âlem halkı, hikmet hazineleri yazılı kalmasın, meydana çıksın diye yaratılmıştır."[280]

Mevlânâ burada Allah'ı bildirme ve hikmet hazinelerini meydana çıkarma görevinin nebîler ve velîlere verildiğini ifade etmektedir. Bildiren (Peygamberler) olmasaydı kainatın yaratılmayacağını "Sen olmasaydın."[281] sözüne bağlamaktadır. Ancak Mevlânâ bu sözün Hz. Peygamber'in (sallalla-

---

[275] *Mesnevî*, 3, 106,
[276] *Fîhi Mâfîh*, s. 311. (bkz. Bakara Sûresi, 2/258).
[277] *Mesnevî*, 4, 203.
[278] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ, 2*, 132. Aclûni, "Ben insanları ve cinleri Bana kulluk etsinler diye yarattım" (Zariyat Sûresi, 51/56.) âyetine atfen mana bakımından bu sözün sahih olduğunu söylemektedir.
[279] *Fîhi Mâfîh*, 126-127.
[280] Mesnevî, 4 243.
[281] *Keşfu'l-Hafâ*, 2, 164.

hu aleyhi ve sellem) şahsına değil, üzerindeki peygamberlik nuruna ve inananlara hitaben söylendiğini şöyle açıklamaktadır:

> "Gayb haberlerini dinleyen bir kulak olmasaydı hiçbir muştucu gökten vahiy getirmezdi. Yüce Kudret'in sanatlarını gören gözler olmasaydı ne gökyüzü dönerdi ne de yeryüzü gülerdi. 'Sen olmasaydın.' sözü, keskin ve görür gözler içindir."[282]

2. Mevlânâ'ya Göre İnsanların Peygamberlere Olan İhtiyacı

Mevlânâ'ya göre Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı gibi peygamber göndermeye de ihtiyacı yoktur. O, "Peygamberleri ihtiyacı olduğundan değil, lütuf ve kereminden dolayı göndermiştir."[283] Dolayısıyla insanoğlu için bu ihsanın lüzum ve önemi büyüktür. O, eğer Peygamber gönderme lütfunda bulunmasaydı, insanların sahte ilahlara tapacaklarını şu şekilde ifade eder:

> "Ahmet, ümmetler "Ya Rab!", desinler diye dünyada nice put kırdı. Ahmet'in çalışması olmasaydı, sen de ataların gibi puta tapardın."[284]
>
> "Mûsâ savaşa bir tek sopasıyla gitti. Ama o sopayla Firavun'u da, kılıçlarını da kırdı geçirdi.
>
> Her peygamber o kapıyı yalnızca dövmüş, bütün dünyaya tek başına saldırmıştır.
>
> Nuh, O'ndan kılıç isteyince Tufan dalgası, Kadîru külli şey'in kudretiyle kılıç kesilmiştir.
>
> Ey Ahmed (sallallahu aleyhi ve sellem)! Yeryüzü askeri kim oluyor ki, Ay'a bak, Ay'ın bile alnını yar!"[285]

Mevlânâ insanların Hakk'a ancak peygamberler sayesinde ulaşabileceğini belirterek şöyle demektedir:

> "Peygamberler kulları Cenab-ı Hakk'a ulaştırmak için gelmişlerdir."[286]

---

[282] *Mesnevî*, 6, 133.
[283] *Mesnevî*, 2, 69.
[284] *Mesnevî*, 2, 29.
[285] *Mesnevî*, 2 28.
[286] *Mesnevî*, 1, 226.

Mevlânâ dünyada meydana gelen olayların görünen birer sebebi olduğunu, insanların bu olayları o sebeplere bağlayıp asıl müsebbibi göremediklerini, mûcizelerle sebep perdelerini yırtıp gerçekleri gösterecek peygamberlere ihtiyaç olduğunu bildirmektedir:

"Sebeplerin de başka sebepleri var. Sebebe bakma, asıl O'na bak. Peygamberler sebepleri gidermek için geldiler. Mûcizelerini ta Zühal yıldızına ulaştırdılar.

> Sebep ve vesilesiz denizi böldüler, ekmedikleri halde buğday yığınını buldular."[287]

Mevlânâ, Allah'a vuslat yolculuğunda bir rehbere ihtiyaç olduğunu bu rehberlerin de peygamberler olduğunu şöyle ifade etmektedir:

> "Her peygamber kavmine açıkça '*Ben sizden peygamberlik için ücret istemiyorum.*'[288] ben delilim; en iyi karşılığı veren Cenab-ı Hakk'tır, demiştir."[289]
>
> "Muhammed Mustafa, 'Benim ashabım yıldızlar gibidir; onlardan hangisine uyarsanız hidayete erişirsiniz.'[290] buyuruyor. İşte bir kimse yıldıza bakarak yolunu bulur. Hiç yıldız ona söz söyler mi? Hayır söylemez fakat, o kimse sadece yıldıza bakmak suretiyle yolunu yanlış yollardan ayırdediyor ve sen menziline, velîlerine baktığın zaman hiç söz söylemeden bir şeyden bahsetmeden maksadın hasıl olur ve seni vuslat menziline ulaştırırlar."[291] "Hak dostunu ara ki, 'has kulların sırasına ve cennete giresin.' "[292] Cena-ı Hakk, herkese söz söylemez. Dünya padişahları her örücü ile konuşmazlar. Bir vezir, bir nâib tayin etmişlerdir. Onlar padişaha yol gösterirler. Allah da bir kulu seçmiştir. Her kim Allah'ı ararsa ona gitsin. İşte bütün nebîler, bunun için gelmişlerdir. Onlardan başkası yol göstermez."[293]

İnsanlık var oluş sırrını, iyi ile kötüyü ayırt etmeyi nübüvvet sayesinde öğrenir. Mevlânâ konuyu eserlerinde yer yer şöyle izah etmektedir:

---

[287] *Mesnevî*, 3, 204.
[288] Furkan Sûresi, 25/57.
[289] *Mesnevî*, 2, 44.
[290] Keşfu'l-Hafâ, 1, 132.
[291] *Fîhi Mâfîh*, s. 203.
[292] Fecr Sûresi, 89/29-30.
[293] *Fîhi Mâfîh*, s. 349.

> "Allah Teâlâ bizi bunun için meydana getirdi. '*İnsanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım, cinleri de.*'[294] dedi."[295]
>
> "Hz. Âdem'e: Senin dersin, her şeyin adını haber vermektir. Haydi, sırlarını kıldan kıla (ayrıntılı bir şekilde) anlat!"[296]
>
> "Tablalar kırıldı, canlar döküldü de, iyiyi, kötüyü birbirine karıştırdılar.
>
> Cenab-ı Hakk, bu taneleri ayırıp tabağa koysunlar diye kitaplar verdi, peygamberleri gönderdi.
>
> Peygamberler gelmeden önce hepsi bir gözükmekteydi. Mü'min, kafir, müslüman, çıfıt zahiren hepsi birdi.
>
> Âlemde kalp akçe ile sağlam akçe bir görünmekteydi. Çünkü ortalık tamamıyla gece idi, biz de gece yolcularına benziyorduk.
>
> Peygamberlerin güneşi doğunca 'Ey karışık, uzaklaş! Ey saf, beri gel!' dedi…
>
> Bu kalpazanlar gündüze düşmandır. Fakat madendeki altınlar gündüze aşıktır.
>
> Çünkü gündüz, kuyumcu ve sarraf, altını fark etsin diye altına aynadır.
>
> Allah onun için 'Vedduhâ' buyurdu. Vedduhâ, Hz. Mustafa'nın gönlünün nurudur."[297]

Peygamberler gönderilmemiş olsaydı insanlar, Allah'a nasıl dua ve ibadet edeceklerini bilemezlerdi. Mevlânâ, konuyla ilgili olarak şu ifadelere yer vermektedir:

> "Her peygamber '*Sabır ve namaz hususunda O'ndan yardım isteyin.*'[298] diye O'ndan beraat ve ferman getirmiştir."[299]
>
> "Peygamberimiz, o hastaya dedi ki: Sen şunu söyle: Allahım, sen bize güçlükleri kolaylaştır. Dünya yurdunda da bize iyilik ver, Ahiret yurdunda da.[300] Yolumuzu gül bahçesi gibi latif bir hale getir, ey yüce Rabbim, konağımız zaten Sensin."[301]

---

[294] Zâriyât Sûresi, 51/56.
[295] *Mesnevî*, 6, 198.
[296] *Mesnevî*, 2, 250.
[297] *Mesnevî*, 2, 22-23.
[298] Bakara Sûresi, 2/153.
[299] *Mesnevî*, 4, 97.
[300] Taberî, *el-Câmiu'l-Beyân*, 4, 203.
[301] *Mesnevî*, 2, 196.

"Peygamber Efendimiz dedi ki, bu yol için amelden daha vefalı bir arkadaş, bir yoldaş yoktur. Amelin iyi ise sana ebediyyen dost olur. Kötü ise mezarında yılan kesilir. Babam, doğruluk yolunda bu amel, bu kazanç nasıl olur da üstatsız elde edilebilir? Âlemdeki en aşağı sanat bile hiç ustasız elde edilebilir mi?"[302]

İnsanlar nefsin ve dünyanın kötülüklerinden peygamberlere tâbi olarak kurtulurlar. Mevlânâ'nın bu husustaki açıklamaları ise şöyledir:

"Nefsin her anda bir hilesi var. Her hilesinde yüzlerce Firavun, Firavun'a uyanlarla boğulmuş. Mûsâ'nın (aleyhisselâm) Rabbisi'ne ve Mûsâ'ya (aleyhisselâm) kaç.

Firavunluk ederek iman suyunu dökme! Cenab-ı Ehad ve Ahmed'e yapış ey kardeş, ten Ebû Cehl'inden kurtul!"[303]

"Ya Ali (radıyallahu anh)! Sen, Allah yolundaki bütün ibadetler içinde O'na ulaşmış kişinin gölgesine sığınmayı seç.

Herkes, bir çeşit ibadete sarıldı, kendisi için bir türlü kurtulma çaresine yapıştı. Sen akıllı bir kişinin gölgesine kaç ki, gizli gizli savaşan düşmandan kurtulasın."[304]

"Şehirli, nefsinin hilesini, tenin düzenini ne bilsin? O ancak kalbe gelen vahiyle kahredilebilir. "[305]

"Dünya büyücüsü pek bilgiç bir karıdır. Onun büyü ipini çözmek, herkesin ayağının harcı değil!

Eğer akıllar onun bağladığı düğümü çözebilseydi, Allah Teâlâ peygamberleri yollar mıydı?"[306]

İnsanlar kıyamet, mahşer, ahiret hayatı, mükâfat ve ceza ile ilgili bilgileri nebîlerden öğrenirler. Mevlânâ'nın bu husustaki yorumu şöyledir:

"*O'ndan kıyameti sorup dururlar*[307] ve ey kıyamet, kıyamete ne kadar zaman var!' derlerdi.

Birisi o hakiki mahşer olan peygamberden haşr'i sordu mu, çok defa hal diliyle "Mahşerden haşr'i soruyor." derdi."[308] Mevlânâ burada Hz.

[302] *Mesnevî*, 5, 87.
[303] *Mesnevî*, 1, 62,
[304] *Mesnevî*, 1, 238.
[305] *Mesnevî*, 3, 208,
[306] *Mesnevî*, 4, 256.
[307] Nâziat Sûresi, 79/42
[308] *Mesnevî*, 6, 63.

> Peygamber'in son peygamber olduğuna telmihte bulunmaktadır.
> "Cenâb-ı Hakk, O'nun hatırı için, ona vahiy gönderdi ve esirlere; 'Rıdvan ve Gufran ahirette bulunan iki hazinedir. Biri sizin elinizden çıkmış olan, öbürü ise ahiretin hazinesidir.' de buyurdu. "[309]
> "Allah Teala buyurdu ki; 'Üzeyir, eşeğine bir iyice bak. Çürümüş, etleri dökülmüş.
> Onun cüz'lerini gözünün önünde bir araya getirecek, başını, kuyruğunu, kulaklarını, düzüp koşacağım.
> Görünürde bir el olmadığı halde bütün cüzleri bir araya getiren, cesedin parçalarını bir yere toplayan benim.
> Şu yama yamama sanatına bak hele. Eski palasları iğnesiz dikip durmakta.
> Diktiği sıralarda ne ip var, ne iğne. Fakat öyle diker ki ortada terzi bile görünmez.
> Gözünü aç da haşr'i apâşikar gör, kıyamette hiç bir şüphen kalmasın.'"[310]

"Bütün velîler ve nebîler 'İyiliğin karşılığı iyilik, kötülüğün karşılığı kötülüktür.' demişlerdir. '*Bir zerre kadar hayır işleyen kimse o hayrın ve zerre kadar kötülük yapan kimse de o kötülüğün cezasını görür.*'"[311]

Yeryüzünde insanlık menfaati için mevcut olan bütün sanatların kaynağı vahiydir. Mevlânâ'nın konuyla ilgili görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

> "Her ot adını, tesirini söyler: 'Şuna canım, öbürüne zehir.
> Buna zehirim, ona şeker, adım kader levhinde şudur.' diye dile gelirdi.
> Doktorlar, Hz. Süleyman'dan o otu öğrenirler, bilgi sahibi olurlar, ona uyarlardı.
> Bu suretle doktorluk kitapları düzdüler. Bedenleri hastalıklardan kurtardılar.
> Bu nücum ve tıp bilgileri, peygamberlerin vahiyleridir… Yoksa akıl ve duygunun o tarafa nerden yolu olacak?…
> Bütün sanatlar, şüphe yok ki önce vahiyden meydana gelir; sonra akıl onların üstüne bazı şeyler katar."[312]

---

[309] *Fîhi Mâfîh*, s. 83.
[310] *Mesnevî*, 3, 143-144.
[311] Zilzâl Sûresi, 99/7-8; *Fîhi Mâfîh*, s. 105.
[312] *Mesnevî*, 4 106-107.

İnsanlar arasındaki düşmanlıklar nübüvvet sayesinde giderilir. Mevlânâ'nın konuyla ilgili yorumu şu şekildedir:

> "Medinelilerin iki kabilesi vardı. Birine Evs, öbürüne Hazreç denirdi. Adeta bir kabile öbürünün kanına susamıştı.
> Hz. Mustafa'nın yüzünden o eski kinleri İslâm ve saflık nuruyla mahvoldu."[313]
> "Türk, Rum ve Arab'ın kavgasından, engür ve ineb şüphelerine düşmekten başka bir şey çıkmaz.
> Manevi dilleri bilen Süleyman (aleyhisselâm) gelmedikçe bu ikilik kalkmaz. "[314]

Mevlânâ özetle insanların mânen birer ölü olduğunu ancak peygamberlerin diriltici nefesi olan vahiy ruhu ile diriltileceklerini şöyle dile getirmektedir:

> "Ölmüş ruhların hepsi dirildiler, kanat çırptılar, (nefis olarak) öldüler. Ten mezarından baş kaldırdılar!
> Birbirlerine 'Bak! gökten bir sestir geldi!' diye müjde vermeye başladılar.
> O sesten dinler gürbüzleşti.. Gönüllerin dalları, yaprakları yeşerdi!
> Süleyman'dan gelen o nefes, Sur üfürülmüş gibi ölüleri mezarlarından kurtardı."[315]

F- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVVET-MÛCİZE İLİŞKİSİ

Mevlânâ'ya göre mûcize, determinist[316] anlayışın zıttına sebepsiz ve vesilesiz olarak peygamberlerden meydana gelen bir hâdisedir. O, bu hususu şu şekilde açıklamaktadır:

> "Sebeplerin de başka sebepleri vardır. Sebebe bakma da, asıl ona bak!

---

[313] *Mesnevî*, 2, 285.
[314] *Mesnevî*, 2, 287.
[315] *Mesnevî*, 4, 69.
[316] Zorunsuzluk ve hür iradeyi kabul etmeyip, fizik rûhî ve ahlâkî bütün olayları birtakım zaruri sebepler zincirinin zaruretle tayin ettiğini iddia eden teori. Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987, s. 46, 47; Demir, Ömer–Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 71; Determinizm-mûcize ilişkisi için bkz. Çimen, Niçin *Helâk Oldular*, s. 51 vd.

> Peygamberler sebepleri gidermek için geldiler. Mûcizelerini ta Zuhal yıldızına ulaştırdılar.
>
> Sebep ve vesilesiz denizi böldüler, ekmeden buğday yığınını buldular."[317]
>
> "Bütün Kur'ân, sebebi gidermeye aittir. Zâhiren yoksul olan peygamberin yüceliğini, yine zâhiren yüce olan Ebû Leheb'in helâkini anlatır durur.
>
> Ebabil kuşları iki üç taş attılar mı[318] o koca Habeş ordusunu kırıp geçirirler…
>
> Öldürülmüş adama kesilmiş öküzün kuyruğuyla vur da hemen dirilsin, kefeniyle kalksın,[319]
>
> Kesilmiş boğazı yerinden davransın, kanını dökenlerden kanını istesin denir."[320]

Mevlânâ'ya göre mûcize ile sihir farklı olaylardır. Bunu ancak, temyiz sahipleri anlar:

> "Görmüyor musun? Firavun zamanında Mûsâ'nın (aleyhisselâm) asası yılan ve sihirbazların değnekleri, ipleri ejderha olunca temyiz sahibi olmayan, bunların hepsini aynı renkte görerek ayıramadığı halde, temyiz sahibi, (sihirbazlar) temyiz vasıtasıyla sihri gerçekten ayırt edebildi."[321]

Yine Mevlânâ'ya göre, Allah tarafından peygamberlere çeşitli vesilelerle birtakım mûcizeler ihsan edilmiştir. Bu mûcizelerin gayesi, inkârcılara karşı peygamberlerin nübüvvetlerini ispattır:

> "İnkâr edenler güvenilir, yüce kişileri aşağılamayı kastettiler fakat bu aşağılama, yüceliğin ta kendisi oldu, mûcizelerin zuhuruna sebep kesildi.
>
> Onların inkârdan kasıtları, dini aşağılamaydı; fakat bu aşağılamanın ta kendisi, peygamberlerin yüceliğini izhar etti.

---

[317] *Mesnevî*, 3, 204; Sebeplerin insan nazarındaki yeri ve gerçekte ise olması gerekeni derinlemesine işleyen şu esere bkz.: Yener Öztürk, Kur'ân Işığında Sebeplerin Sorgulanması, Işık Akademi Yay. İst. 2006.

[318] Fîl Sûresi, 105/4.

[319] Bakara Sûresi, 2/73.

[320] *Mesnevî*, 3, 205.

[321] *Fîhi Mâfîh*, s. 226.

Kötü kişilerin inkârı olmasaydı, mûcizenin meydana gelmesine ne lüzum vardı?
İnkar eden düşman doğrunun ispatını istemeseydi kadı, tanık istemeye kalkışır mıydı?
Mûcize, dava sahibinin doğruluğunu şüphesiz olarak ispat eden bir tanıktır.
Hakikati tanıyamayanlar, peygamberleri kınadılar da Hakk Teâlâ, o yüzden onlara lütufta bulundu, mûcizeler verdi.
Firavun'un hilesi, üç yüz kattı. Fakat hepsi de kendisinin aşağılanmasına, kökünün kazınmasına sebep oldu.
Mûsâ'nın (aleyhisselâm) mûcizesini bozmak, hiçlemek için iyi, kötü, bütün büyücüleri getirdi.
Bu suretle asâ mûcizesini batıl ve rüsvay etmek, gönüllerdeki itibarını, kökünden söküp çıkarmak diledi.
Halbuki o hile, Mûsâ'nın (aleyhisselâm) mûcizesinin zuhuruna sebep oldu, asânın itibarını bir kat daha artırdı."[322]

Mevlânâ'ya göre mûcizenin gayesini ve nübüvvetle olan ilişkisini, daha teferruatlı olarak maddeler halinde şu şekilde ele almak mümkündür:

a- Mûcizeler, peygamberlere insanlar arasında kabul ve üstünlük sağlar. Bu durum, onların tebliğ ve irşad görevlerinde kendilerine yardımcı olur. Mesnevî'de Hz. İsa ile bir şahıs arasında geçen konuşma bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

"Adam dedi ki, 'Körün gözlerini, sağırın kulağını açan Mesih sen değil misin?'
İsa (aleyhisselâm), 'Evet benim.' dedi. Adam, 'Gayb efsunlarına me'va olan,
O efsunu ölüye okuyunca ölüyü, av bulmuş aslan gibi sıçrayıp dirilten padişah sen değil misin?' dedi.
İsa (aleyhisselâm), 'Benim.' dedi. Adam dedi ki, 'A güzel yüzlü, topraktan kuşlar yapan sen değil misin?'"[323]

b- Mevlânâya göre mûcizeler, inatçı olmayan kimselerin imanına,

[322] *Mesnevî*, 4, 346.
[323] *Mesnevî*, 3, 209.

inananların da zamanla kalplerinde oluşabilen vehimlerin giderilmesine ve itmi'nanlarının artmasına vesile olur. Mevlânâ bunu eserlerinde zaman zaman işlemiştir. Fîhi Mâfîh'te Hz. Peygamber'in Bedir esirlerini görünce gülmesiyle başlayan diyalogda bu görüşünü ortaya koymaktadır:

> "Hz. Mustafa (sallallahu aleyhi ve sellem), onların içlerinden geçen bu şeyi anlayıp buyurdu ki: Haşa! Ben, düşmanları, esirim ve kahrıma uğramış ve sizleri de zarar etmiş olarak gördüğüm için gülmüyorum. Sır gözüyle bir kavmi cehennemden, külhanın ocağından ve kinle kararmış bacadan, bağlar ve zincirlerle çeke çeke, zorla cennete ve ölümsüz bir gül bahçesine götürdüğüm halde, onların 'Bizi bu tehlikeli yerden, o güven içinde olan gül bahçesine niçin götürüyorsun?' diye bağırıp, beddua ettiklerini gördüğümden gülüyorum. Bununla beraber siz, şimdilik böyle bir görüşe sahip olmadığınızdan dolayı, bu dileğimi anlayamaz ve açıkça göremezsiniz… Ey esirler! Eğer, ilk dininizden döner, korku ve endişe içinde bulunduğunuz zaman, beni görür ve bütün hallerde, bana yenilmiş olduğunuzu kabul ederseniz, ben sizi bu korkudan kurtarırım; yağma edilen ve ziyan edilen mallarınızın hepsini, belki fazlasıyla ve daha iyisini size geri veririm. Sizi yarlığarım. Ahiret saadetini, dünya saadetine yaklaştırırım. Abbas, "Tevbe ettim, bulunduğum halden döndüm." dedi. Mustafa (sallallahu aleyhi ve sellem), 'Allah, bu iddia ettiğin şey için delil göstermeni istiyor.' dedi. Abbas, 'Bismillah, ne delil istersin?' dedi. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), 'Elinde kalan malları, kuvvetlenmeleri için İslâm askerine dağıt. Eğer Müslüman oldunsa, İslâmlığın ve Müslümanlığın iyiliğini istemen lazım.' buyurunca, 'Ey Allah'ın elçisi! Benim neyim kaldı ki? Hepsini yağma ettiler. Bana eski bir hasır bile bırakmadılar.' dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz, 'Gördün mü, düzelmedin, olduğun gibisin, değişmedin. Ben sana ne kadar malın olduğunu ve onu nerede sakladığını, kime bıraktığını, nereye gizleyip gömmüş olduğunu söyleyeyim mi?" buyurunca o, 'Haşa!' dedi. Resûl-i Kibriyâ, 'Malının şu kadarını hanımına bırakmadın mı? Falan duvarın dibine gömmedin mi? Ve ona eğer dönersem bana teslim edersin; dönmezsem şu kadarını falan iş için harcarsın, şu kadarını filana verirsin, şu kadarı da senin olur, diye etraflıca vasiyet etmedin mi?' buyurdu. Abbas bunları işitince şehâdet parmağını kaldırdı ve tam bir sadakatla iman getirdi ve 'Ey peygamber! Ben gerçekten senin de eski meliklerden

Haman, Şeddad ve Nemrut gibi, sadece dünyevi bir devlet sahibi olduğunu sanıyordum. Bunları buyurduğun zaman, bu devletin gizli, ilahi ve rabbani bir devlet olduğu anlaşıldı.' dedi."[324]

Mevlânâ, peyderpey diğer peygamberlerin mûcizelerinden bahsederken, mûcizelerin inananların imanını artırdığını söyler:

"Mûsâ ile kavmini mahvetmek için Nil kıyısına kadar asker çekti.
Halbuki bu, Mûsâ ümmetinin emin olmasına, kendisinin yerin dibine, helâk çölüne gitmesine sebep oldu.
Firavun Mısır'da kalsaydı, oraya gelmeseydi, Mûsâ (aleyhisselâm) kavminin vehmi nasıl geçerdi?
Ardlarına düştü, Mûsâ kavmini adeta eritti, yaktı yandırdı. Allah bu suretle emniyet, bil ki korkudandır, dedi.
Gizli lütuf ona derler ki, hiçbir şeye muhtaç olmayan Ganiyy-i Kerîm, ateş gösterir, halbuki nurdur.
Cenâb-ı Hak'dan çekinen kişiye mükafatta bulunmak gizli ve olmayacak bir şey değildir. Sen hataya düşen büyücülere hatalarından sonra ettiği lütfa bak."[325]
"Tur dağı Mûsâ nurundan raksa geldi, kâmil bir sufi oldu, noksandan kurtuldu."[326]

Mevlânâ, peygamberlerin seslerinin, yüzlerinin de birer mûcize olduğunu bu mûcizelerin iman edenlerin imanını artırdığını şöyle ifade eder:

"Her ümmetin gönlünde Hakk'tan bir tat vardır. Peygamberlerin yüzü ve sesi de mûcizedir.
Peygamber, dışardan seslendi mi ümmetin canı, içerden secde eder.
Çünkü can kulağı, âlemde hiç kimseden o sese benzer bir ses duymamıştır."[327]

Mevlânâ'ya göre Kur'ân en büyük mûcizedir, Hz. Peygamber vefat etmiş olmasına rağmen bu mûcize halen dipdiridir:

"Ey peygamberimiz, sen sihirbaz değilsin, doğrusun.

---

324 *Fîhi Mâfîh*, s. 6-9.
325 *Mesnevî*, 6, 346-347.
326 *Mesnevî*, 1, 69.
327 *Mesnevî*, 2, 276.

Sen de Mûsâ'nın giydiği elbiseyi giymişsin, sen de O'nun gibi bir peygambersin.

Kur'ân'ın, Mûsâ'nın asâsına benzer, küfürleri ejderha gibi sömürüp yutar.

Sen toprak altında uyursun ama, o tertemiz söz, asâ gibi, her şeye âgahtır."[328]

c- Mûcizeler, peygamberleri korur, düşmanlarını ise kahreder:

"Hûd, mü'minlerin bulundukları yerin çevresine bir çizgi çizdi. Rüzgâr, o araya gelince hafif ve latif bir halde esiyordu.

Çizgiden dışarıda olanların hepsini, parça parça ediyordu…

Ateş, İbrahim'e (aleyhisselâm) diş geçiremedi. Çünkü o Hakk'ın seçilmişi idi. Onu nasıl ısırabilir?

Deniz dalgası Cenab-ı Hakk'ın fermanıyla koşunca Mûsâ (aleyhisselâm), kavmini Kıptîler'den ayırt etti."[329]

"Allah'ın emri erişince toprak, Kârun'u altınlarıyla, tahtıyla ta dibine çekti."[330]

"Hz. Nûh'a ve Mûsâ'ya deniz dost olmadı mı? Düşmanlarını da kinle kahretmedi mi?

Hz. İbrahim'e kale olup da Nemrut'un kalbinden duman çıkarmadı mı?

Dağ, Hz. Yahya'yı kendisine çağırarak ona kastedenleri taşlarıyla paralayıp sürmedi mi?" [331]

"Hz. Salih'in devesi, salih kişilerin cisimleri gibidir; onlar, kötülerin helâkı için tuzaktır.

Neticede "Allah'ın devesinden ve içeceğinden çekinin!" (Şems, 91/13) hükmü, o ümmeti ne dertlere uğrattı, onları nasıl helâk etti."[332]

"O bey, hileye saptı, İsa'yı tutturmak istedi. İsa, evine girdi, yüzünü gizledi.

O da, taca sahip olmak için eve girdi. Halbuki İsa'ya benzedi, dar ağacının tacı oldu.

---

[328] *Mesnevî*, 3, 97.
[329] *Mesnevî*, 1, 68.
[330] *Mesnevî*, 1, 69.
[331] *Mesnevî*, 1, 147.
[332] *Mesnevî*, 1, 202.

"Aman beni asmayın, ben İsa değilim. Ben Yahudilere izi kutlu bir beyim." dedi.

Onlar hemen, yürüyün, saldırın, İsa'dır bu: 'Bizim elimizden hileye saparak kurtulmak istiyor, tez darağacına çekin' dediler.

Nice ordu vardır ki, bir zafer elde etmek için yürür. Kendi başını yer. Artıklarını başkaları kapışırlar."[333]

"İsa o gencin isteğiyle kemiklere Ya Hayy adını okudu. Allah'ın hükmü, o çiğ herif için o kemikleri diriltti.

Aradan bir kara aslan da dirilip sıçradı, ahmağa bir pençe vurup öldürdü."[334]

d- Mûcizeler, peygamberlere Allah'ın lütuf ve ikramıdır:

"Hz. İsa gibi hani. Irmak onu baş üstünde tutardı; âb-ı hayat içinde gark olmadan emindi.

Ahmet (sallallahu aleyhi ve sellem) dedi ki: Eğer yakîni fazla olsaydı hava, ona binek olurdu.

Benim gibi; Ben de havaya bindim, miraç gecesi hava üstünde yürüdüm."[335]

"Hz. Süleyman'ın büyük divan çadırı kurulunca bütün kuşlar huzuruna geldiler.

O'nu kendilerinin dilini anlar, sırrını bilir bir zat bulup huzuruna canla başla bir bir koştular."[336]

"Kötü koku, gözü karartır, Yusuf'un kokusu ise göze nur verir."[337]

"Hz. Süleyman, "Rabbi heb lî" (Sâd, 38/35) demiş, yani benden başkasına bu saltanatı verme!"[338]

"Dâvud'un canı, O'nun şulelerinden hararetlendi de ondan dolayı elinde demir yumuşadı, eridi.

Süleyman O'nun vuslatından süt emdi de cinler, periler onun için fermanına tâbi oldular.

---

[333] *Mesnevî*, 6, 347-348.
[334] *Mesnevî*, 2, 36.
[335] *Mesnevî*, 6, 97.
[336] *Mesnevî*, 1, 97.
[337] *Mesnevî*, 1, 152.
[338] *Mesnevî*, 1, 209.

Yakup, O'nun kaza ve kaderine teslim oldu da ondan oğlunun kokusuyla gözü açıldı, aydınlandı.
Ay yüzlü Yusuf (aleyhisselâm) o güneşi gördü de rüya tabirinde o kadar uyanık hale geldi.
Asâ, Mûsâ'nın elinde su içti de o yüzden Firavun'un saltanatını bir lokma etti.
Meryem oğlu İsa, merdivenini buldu da dördüncü kat göğün üstüne çıktı.
Muhammed o mülkü, o nimeti buldu da hemencecik Ay'ı ikiye böldü."[339]

e- Mevlânâ'ya göre akıl, bugünkü tabirle determinizmi kabul eder, din ise gizli olan asıl sebebi kabule davet eder. Mûcize, sebepsiz olaylarla dini destekler:

"Mûsâ ve Muhammed'in mûcizelerine dikkat et, sopa nasıl yılan şekline girdi, direk nasıl irfan sahibi oldu.
Sopa yılan şekline girdi, direkten de inilti duyuldu. Bu mûcizeleri dini izhar için günde beş kere ilan ederler.
Bu din lezzeti, eğer akla aykırı olmasaydı, bunca mûcizeye hacet var mıydı?
Akıl, akla uygun olan her şeyi mûcizesiz, keşmekeşsiz kabul eder.
Bu bakir yolu, akla aykırı (akıl hududundan hariç, kıyas ve istidlale sığmaz) gör ve bu görüş, her devlet sahibine makbuldür; buna da dikkat et."[340]
"(Hakk Teâlâ, Mûsâ'ya) hadi o sopayı kımıldat da topraklar, çekirgelerin mahvettiklerini yeniden bitirsin!
O çekirgeler derhal yansın, kavrulsun, kapkara kesilsin de halk, Allah'ın her şeyi nasıl değiştirdiğini görsün!
Bu işi yapmak için sebebe ihtiyacın yoktur. O sebep, hakikati örtmek, gizlemek içindir.
Bu suretle tabiata inanan ilaca sarılır… müneccim yıldıza yüz tutar."[341]

---

[339] *Mesnevî,* 2, 70.
[340] *Mesnevî,* 1, 171.
[341] *Mesnevî,* 4 287.

f- Mevlânâ'ya göre mûcize ile çeşitli bela ve musibetler, hatta Kur'ân'da haber verildiği şekliyle yaklaşan bir helâk hadisesi bile tamamen ortadan kaldırılabilir:

> "Yunus peygamberin kavmine bela gelip çattı. Gökten ateş dolu bir bulut ayrıldı.
> Yıldırımlar saçıyor, taşları yakıyordu. Gök gürlemekte, denizleri sarartmakta idi.
> Onların hepsi, damlardaydı. Vakit geceydi. Gökyüzünden gelen bu bela, gece vakti gelip çatmıştı.
> Hepsi damlardan aşağı indi. Başlarını açıp ovanın yolunu tuttular.
> Analar, evlatlarını kendilerinden ayırdılar. Hepsi, feryad figana, çağrışıp ağlaşmaya koyuldu.
> O kavim, akşam namazından seher çağına kadar başlarına toprak serptiler.
> Hepsi avaz avaz ağlaşıp yalvardılar. O inatçı kavme Erhamur Râhımîn acıdı.
> Ümitsizlikten, sabırsız ah ve feryattan sonra yavaş yavaş bulut dağılmaya başladı."[342]

g- Cahil ve Allah'a inanmayan kimselere mûcizeler fayda vermez, iman etmeye mecbur bırakmaz:

> "Mûcizeler, imana sebep olmaz, sıfatları çeken cinsiyet kokusudur.
> Mûcizeler düşmanı kahretmek içindir. Halbuki cinsiyet kokusu gönül almaya, insanı âşık etmeye sebep olur.
> Mûcizeler düşmanı kahreder ama dostu değil. Hiç dostun boynu bağlanır mı?"[343]
> "Ebû Cehil'in elinde taş parçaları vardı. Dedi ki; 'Ey Ahmet! Şu avucumdaki nedir?
> Çabuk söyle! Madem ki göklerin sırlarına vakıfsın, peygambersen avucumda ne saklı?'
> Peygamber, 'Onlar nedir, ben mi söyleyeyim yoksa onlar mı doğru olduğumuzu söylesin, bizi tasdik etsinler, hangisini istersin?' dedi.

---

[342] *Mesnevî*, 5, 134.
[343] *Mesnevî*, 6, 96.

Ebû Cehil, bu ikincisi daha garip, deyince peygamber dedi ki, evet Allah ondan daha ilerisine de kâdirdir.

Derhal Ebû Cehil'in avucundaki taşların her biri şehâdet getirmeye başladı,

"İbadete layık hiçbir şey yoktur, ancak tek Yaratıcı'ya tapılır." dedi ve "Muhammed Allah'ın elçisidir." (Feth, 48/29) incisini deldi.

Ebû Cehil, taşlardan bu sözü işitince hiddetle taşları yere vurdu."[344]

Mûsâ, buzağıya tapan kimseye şu şekilde hitap etmişti:

"Ey kötülükten, sapıklıktan fena düşüncelere saplanmış kişi,

Benden bunca burhan görmene ve benim bu derece güzel huyuma rağmen, peygamber olup olmadığıma dair yüzlerce şüphen vardı.

Benden yüz binlerce mûcize gördüğün halde hayalin yüz kat artmakta, o derece zanna şüpheye düşmekteydin.

Hayalden, vesveseden daraldın, peygamberliğime ta'n edip durmaya başladın.

Seni Firavun'a uyanların şerrinden kurtarmak için denizden apaçık toz kopardım.

Gökten kırk yıl kâselerle yemek geldi, duam bereketiyle taştan ırmak coştu.

Bu ve buna benzer nice yüzlerce mûcize, senin vehmini azaltmadı, eksiltmedi,

Fakat sihirli bir buzağı ses verdi; tanrım sensin diye derhal secde ettin.

O vehimlerini Nil götürdü. O soğuk anlayışın uykuya daldı.

Onun hakkında da niye kötü bir zanna düşmedin? Ey kötü suratlı, onun önüne nasıl baş koydun?....

Ben size, daha ziyade şaşılacak pek çok şeyler gösterdim. Fakat aşağılık kişiler nasıl olur da hakkı kabul ederler?

Batılları ne cezbedebilir? Ancak batıl! Tembellere ne hoş gelir? Tembellik!

Çünkü her cins kendi cinsini çeker…

Leğeni damdan düşen, şöhreti âleme yayılan dertliden hakkı gizledik, fakat gizlenmedi gitti.

---

[344] *Mesnevî*, 1, 172-173.

Cahil olan ve Allah'ı bilmekten uzak olan kişiye de hakikat sırlarını nice defalar gösterdiler de o görmedi.
Gönül aynası saf olmalı ki, orada çirkin suratı güzel surattan ayırdedebilsin."[345]

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Mevlânâ'ya göre peygamberlerin asıl görevi Allah'ın emirlerini tebliğ etmektir. Mûcizeler, nübüvvetlerini ispata[346] ve halkı sınamaya birer vesiledir:

"Evvelce o, kuzulara ağaçlardan yaprak silkerdi. Fakat o mağrur kavme mûcize oldu.

Firavun'a uyanların başına hakim kesildi. Sularını kan yaptı. Elleriyle başlarını dövmelerine sebep oldu.

Tarlalarına çekirgeler üşüşüp ne varsa yediler, süpürdüler. Ekinleri kıtlık ve ölüm mahsulü verdi.

Mûsâ (aleyhisselâm) nihayet, işin sonuna bakınca kendinden geçti ve duaya başladı.

Dedi ki, 'Ya Rabbi! Bütün bu mûcizeler, bu çalışmalar neden? Çünkü bu topluluk, doğru yola gelmeyecek ki!'

Hakk'dan emir geldi: Nuh'a (aleyhisselâm) uy! Malum olan akıbeti görmeyi bırak!

Onu bilmezlikten gel, çünkü sen yola davetçisin, O'nun emrini tebliğ et, diye emredilmiştir. Bu boş değil ya,

Senin bu ısrarla onları doğru yola çağırışının en ehemmiyetsiz hikmeti şudur; onların inadı, ısrarı meydana çıkar da

Cenâb-ı Hakk'ın yol göstermesi ve sapıklığa sevk etmesi bütün fırkalarca bilinir.

Varlıktan maksat, Yüce Yaratıcı'nın kemalini izhar etmektir. Şu halde halkı, öğütle, azdırmakla sınamak gerek."[347]

"Ay bir gece içinde burçları dönüp dolaşıyor. Peki neden mîracı inkâr ediyorsun öyle ise?

---

345 *Mesnevî*, 2, 156-157.
346 bkz. Gürer, Dilaver, *Mesnevî'de Peygamber Kavramı ve Peygamberler*, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005, s.115.
347 *Mesnevî*, 4 286.

O eşi bulunmaz tek inci, yüzlerce Ay'a bedeldir. Bir işaretiyle Ay ikiye bölündü.

Şaşılacak şey şu ki, Ay'ı yardı ama, halkın duyguları zayıf olduğu için bu kadarcık bir mûcize gösterdi.

Yoksa peygamberlerle Allah'ın Resûllerinin işleri, güçleri, göklerden de dışarıdır, yıldızlardan da.

Feleklerden, şu dönen göklerden dışarı çık da onların işlerini güçlerini seyret!"[348]

G- MEVLÂNÂ'YA GÖRE MÛCİZE-TABİAT KANUNLARI İLİŞKİSİ

Mevlânâ tabiat kanunlarını, Allah tarafından yaratılan sebep, adet, yol, yordam; mûcizeyi de bu âdetlerin Allah tarafından kaldırılması olarak şu şekilde tarif etmektedir:

"Peygamberlerin, aklımıza fikrimize sığmayan yüz binlerce mûcizeleri, sebeplerden değil, Allah'ın yaratmasıyla olmuştur. Yoklara kabiliyet, nereden geliyor? Kabiliyet, Allah'ın işinde şart olsaydı hiçbir yok, varlık âlemine gelmezdi. Arayanlar için bu gök perdenin altında "bir âdettir" kodu, sebepler ve yollar yarattı. Olan şeylerin pek çoğu o âdete göre olagelir. Fakat bazen de olur ki kudret, o âdeti yırtar, kaldırır. Hoşluk ve tatlılıkla adet, yol yordam kodu ama sonra da o âdeti, o yolu yordamı yırttı, adına mûcize dendi."[349]

Mevlânâ'nın düşüncesinde mûcize-tabiat kanunları ilişkisi, şu şekilde özetlenebilir:

a- Mevlânâ'ya göre biz kulların, dünyada neticeye ulaşmak için sebeplere uymaları şarttır. Ancak imtihan sırrı gereği sebepleri yaratan Allah, bir şeyi sebepsiz yaratmaktan da âciz değildir.

> "Sebepsiz olarak bize yücelik gelmez. Gelmez ama kudret, sebebi kaldırmada âciz değildir.

[348] *Mesnevî*, 6, 272-273.
[349] *Mesnevî*, 5, 129.

Ey sebebe kapılan, sebepten dışarı uçma, fakat sebebi yaratanı da abes sanmaya kalkışma!

Sebebi yaratan Müsebbibu'l-Esbâb, ne dilerse yapar. Mutlak olan kudret, sebepleri de yırtar, ortadan kaldırır.

Fakat arayan muradına erişsin diye, çok defa yaptığı işleri sebeple yapar, sebeple yaratır.

Sebep olmasa mürit, nasıl yol arasın? Şu halde yolda sebeplerin görülmesi lazımdır."[350]

"Rabbim; Zekeriya'ya (aleyhisselâm), "Sana çocuk vereceğim" diye vadetti. O: 'Ben ve karım çok yaşlıyız. Karım artık çocuk yapamayacak bir durumda. Ey benim Rabbim! Böyle bir kadından nasıl bir çocuk meydana gelir?'[351] diye ağlayıp sızladı. Ona: (...) Şu anda ben, gözünün önünde senden kadın ve hamilelik olmadan yüz bin çocuk dünyaya getirebilirim. Buna gücüm yeter. Hatta bir işaret etsem, dünyada olgun, yetişkin ve bilgin insanlar meydana gelir. Ben ruhlar âleminde seni anasız babasız yaratmadım mı? (...) karşılığını verdi."[352]

b- Sebepler yani tabiat kanunları, yüzlerce sayıda görülse de, asıl sebep tektir. Mevlânâ, bu hususu şu şekilde anlatmaktadır:

"Mesela, bahar mevsiminde insanlar, ziraatla uğraşırlar, kırlara çıkar, yolculuk eder, yapılar yaparlar. Bütün bunlar baharın bağışı ve vergisidir. Yoksa hepsi, oldukları gibi evlerinde, kovuklarında mahpus kalırlardı. O halde gerçekten bu ekip biçmeler, gezmeler ve yiyip içmelerin hepsi baharındır. Bahar o insanların velînimetidir. Buna rağmen insanların gözü yine sebeplerdedir. Bütün işleri sebeplerden bilirler."[353]

"Görmüyor musun? Bir insanın türlü türlü, yüzlerce arzusu vardır: Tutmaç isterim, börek isterim, helva isterim, kızarmış et isterim, meyve isterim, hurma isterim, der. Bu söylediği ve saydığı şeylerin aslı birdir ve o da, açlıktır. Açlık bir tek şeydir. İnsan birinden doyunca; bunların hiçbiri gerekmez der. O halde anlaşılmış oluyor ki, on ve yüz sayıları yoktur; sadece bir vardır."[354]

---

[350] *Mesnevî,* 5, 129.
[351] Meryem Sûresi, 19/7-9.
[352] *Fîhi Mâfîh,* s. 108-109.
[353] *Fîhi Mâfîh, s.* 107.
[354] *Fîhi Mâfîh, s.* 13.

> "Çıkrığın dönmesi, ipin sarılıp koyuverilmesine sebeptir. Fakat çıkrığı döndüreni görmemek hatadır.
> Dünyada bu sebep iplerini, sakın ha, sakın ha…bu başı dönmüş felekten bilme. Ki felek gibi bomboş ve sersem bir halde kalmayasın; akılsızlıktan çıra gibi yanmayasın!"[355]

c- Tabiat kanunlarının işlemesi, Allah'ın izniyledir. Kıvılcım Allah'ın izniyle çakar, ateş Allah'ın izniyle yakar:

> "Taşı, demire vurunca kıvılcım sıçrar. Fakat kıvılcım senin çakmağı çakmanla değil, Allah'ın fermanıyla dışarı ayak basar.
> Zulüm demiriyle taşını birbirine vurma. Çünkü bu ikisi, erkek ve kadın gibi meydana çocuk getirirler.
> Taş ve demir sebepten ibarettir ama ey iyi adam, sen daha ileriye bak!
> Çünkü bu sebebi o sebep zuhura getirmiştir. Zahirî sebep, hakîkî sebep olmaksızın kendi kendine nasıl meydana gelir?
> Enbiyâya rehber olan o sebepler, bu sebeplerden daha yüksektir.
> Bu sebebi müessir bir hale getiren o sebeptir. Bazen de olur ki, semeresiz ve atıl kılar, hükümsüz bırakır.
> Bu sebebe akıllar mahremdir. O sebeplerin mahremi de enbiyâdır."[356]
> "Ey sert huylu! Tabiatındaki o cihanı yakıcılık nerede?
> Niye yakmıyorsun? Ne oldu senin hassan? Yoksa bizim talihimizden niyetin mi değişti?
> Sen ateşe tapana bile lütfetmezsin. Sana tapmayan nasıl kurtuldu?
> Ateş! Sen hiç sabırlı değildin. Niye yakmıyorsun, sebep ne, kâdir mi değilsin?
> Bu, göz bağı mı, yoksa akıl bağı mı? Böyle yücelmiş alev nasıl yakmaz?
> Seni birisi büyüledi mi, yoksa bu simya mı? Yahut tabiatının değişmesi bizim talihimizden mi?
> Ateş dedi ki: Ey Şaman! Ben yine o ateşim. Hele bir içeri gel de benim hararetimi gör.
> Benim tabiatım da değişmedi, unsurum da. Ben Hakkın kılıcıyım, izinle keserim."[357]

---

[355] *Mesnevî,* 1, 67.
[356] *Mesnevî,* 1, 67.
[357] *Mesnevî,* 1, 66.

d- Tabiat kanunları hakiki sebebin görünmesine perdedir. Allah, peygamberlerine bu perdeyi yırtmak suretiyle mûcizeler ihsan etmiş, asıl sebep onlara keşfolunmuştur:

> "Fakat velîlere sebeplerin, sebebi yaratanı bilmelerine ve görmelerine engel olan birer perdeden başka bir şey olmadığı keşfolunmuştur. Mesela, bir kimse perde arkasında konuştuğu zaman, perdenin konuştuğunu zannederler ve onun sadece bir örtü olduğunu, bir şey yapamadığını bilmezler. Ancak adam perdenin arkasından çıkınca onun arada bir bahane olduğunu anlarlar. Allah'ın velîleri sebeplerin dışında bulunan, zahir olmuş ve yapılmış olan birçok işleri görmüşlerdir. Mesela, dağdan deve çıkmış, Mûsâ'nın asâsı ejder olmuş, kaskatı bir taştan on iki tane çeşme akmış, bunun gibi, Hz. Mustafa (sallallahu aleyhi ve sellem) da, Ay'ı âletsiz olarak bir işaretle ikiye bölmüş ve Âdem annesiz ve babasız olarak dünyaya gelmişti. İbrahim için, ateşten güller ve güllükler bitmişti. Daha bunlar gibi sonsuz misaller verilebilir. İşte bu yüzden velîler bunları görünce, sebeplerin arada bahane olduğunu, hakikatte işi başkasının yaptığını, sebeplerin sadece avamın onunla meşgul olmaları için, o işleri yapanın görülmesine engel olan perdeden başka bir şey olmadığını anlarlardı."[358]

e- Mevlânâ'ya göre tabiat kanunu olarak sürekli görmekte olduğumuz olaylar da, birer mûcizedir. İbrahim'in (aleyhisselâm) Nemrud'a sunduğu delil buna bir örnektir:

> "Biri sordu ki, İbrahim (aleyhisselâm) Nemrud'a: 'Benim Rabbim ölüyü diriltir, diriyi de öldürür.' buyurdu. Nemrut: 'Ben de birini azledersem onu öldürmüş ve birine de mansıp verirsem, onu diriltmiş olurum.' dedi. O zaman İbrahim (aleyhisselâm) bu sözünden geri döndü ve bir başka delil getirip dedi ki: "Benim Tanrım, güneşi doğudan çıkarıyor, batıdan batırıyor; sen bunun aksini yap!" Bu söz görünüşte ona aykırıdır. Mevlânâ buyurdu ki: Haşa ki, İbrahim (aleyhisselâm) onun deliliyle susturulmuş olsun ve ona verecek cevap bulamasın! Belki bu, başka bir misalle getirilmiş bir cevaptır. Bununla İbrahim (aleyhisselâm), Cenâb-ı Hakk, cenini rahim doğusundan çıkarır ve mezar batısında gömer, demek istiyor. Şu halde İbrahim'in (aleyhisselâm) delili aynı demektir.

[358] *Fîhi Mâfîh*, s. 107-108.

İnsanı Hâlık-ı Rahîm her an yeniden yaratıyor ve onun içine başka bir şeyi yeniden yeniye gönderiyor. Bunların birincisi ikincisine, ikincisi üçüncüsüne benzemiyor. Fakat insan, bundan yani kendisinden habersizdir (yani kendisini tanımaz)."[359]

f- Mevlânâ'ya göre tabiat olayları, insan duygularını yanıltır. Bu da Allah tarafından bir imtihandır:

"Bu sebepler görüşlere perdedir. Çünkü her göz, O'nun sanatını görmeye layık değildir. Sebebi yırtacak bir göz gerek ki, perdeleri kökünden çekip çıkarsın. Bu suretle de mekansızlık yurdunda sebepleri yaratanı görsün."[360]

"Yüce Allah, sınar, güzel şekiller göstererek sınar. O şekillerin içinde kötüleri de vardır. Bunu insanın, bana güzel bir düşünce ve iyi bir iş yüz gösterdi, diye kendi kendini aldatıp gururlanmaması için yapar. Eğer her görünen şey, göründüğü gibi olsaydı, o kadar keskin ve aydınlık bir görüşe sahip olan Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem); 'Bana eşyayı olduğu gibi göster.' diye feryat etmezdi. O, bununla demek ister ki; ey benim Rabbim! Gerçekte çirkin olanı güzel, güzel olanı ise çirkin gösteriyorsun; bize her şeyi olduğu gibi göster ki tuzağa düşmeyelim ve her zaman yolumuzu kaybetmeyelim. Şimdi, senin düşüncen, her ne kadar parlak ve güzel ise de onunkinden daha iyi olmaz. Sendeki her düşünceye ve her tasavvura güvenme, yalvar ve kork."[361]

"Bir insanı, her şeyin hayali o şeye doğru götürüyor. Mesela bahçe hayali bahçeye, dükkân hayali dükkâna. Yalnız bu hayallerde gerçeği değiştiren bir şey saklıdır. Mesela bir şeyin hayali seni çekti, hayale uyup oraya gidiyorsun. (O gerçeği değiştiren şey), yani yalan-dolan orasını sana güzel göstermiştir. Sonra pişman olup kendi kendine: Bunda bir hayır vardı, sandım, meğer yokmuş, diyorsun."[362]

g- Tabiat olayları, herkesin elinde aynı sonucu verir; mûcizeler ise ancak nebîlerin elinden meydana gelir ve inananların lehine sonuçlar doğurur:

---

[359] *Fîhi Mâfîh, s.* 292.
[360] *Mesnevî,* 5, 129.
[361] *Fîhi Mâfîh, s.* 10-11.
[362] *Fîhi Mâfîh, s.* 12.

"Eğer bir insan, yüz bin mûcize ve kerâmet görse, onda velî ve nebîden uygun bir parça bulunmazsa, birleşmezler ve bunun faydası da yoktur. Onu velîye ve nebîye ulaştıran, onların sevgisini içlerinde kaynaştıran, o ortak olan parçadır. Eğer samanda, kehribar ile müşterek bulunan bir parça olmazsa hiçbir zaman kehribar tarafına gitmez. Onlar arasında bulunan bu aynı cinsten oluş, gizli bir şeydir, göze görünmez."[363]

"Hud (aleyhisselâm), mü'minlerin bulundukları yerin çevresine bir çizgi çizdi. Rüzgâr o araya gelince hafif ve latif bir halde esiyordu.

Çizgiden dışarıda olanların hepsini, havada parça parça ediyordu."[364]

"Yoldaş, ölüleri diriltmek için okuduğunu o yüce adı

Bana da mutlaka öğret de bir iyilikte bulunayım, o adı okuyup kemiklere can vereyim dedi.

İsa (aleyhisselâm) dedi ki, sus! Bu senin işin değil. Senin nefeslerinin, senin sözünün harcı değil!

Nefesin yağmurlardan daha arı duru olması, o nefes sahibinin meleklerden daha idrakli bulunması lazımdır.

Âdem (aleyhisselâm), ömürlerce yandı, yakıldı da arındı; felekler hazinesine emin oldu.

Sen de sağ eline bir sopa aldın ama, senin elin nere, Hz. Mûsâ'nın eli nere?

O ahmak, benim sırlara kabiliyetim yoksa o adı, bu kemiklere sen oku, dedi."[365]

"İsa (aleyhisselâm) o gencin isteğiyle Allah'ın adını okudu. Allah'ın hükmü, o çiğ herif için o kemikleri diriltti.

Aradan bir kara aslan da dirilip sıçradı, ahmağa bir pençe vurup öldürdü."[366]

"O asa, Mûsâ'nın elinde doğruluğuna şahit oldu, sihirbazın elinde ise bir şeye yaramadı.

İsa (aleyhisselâm) bu yüzden yoldaşına tek Zât-ı Kerîm'in o yüce adını belletmedi.

Çünkü bilmez de âlete noksan bulur. Taşı toprağa vur, hiç ateş çıkar mı?

[363] *Fîhi Mâfîh*, s. 12.
[364] *Mesnevî*, 1, 68.
[365] *Mesnevî*, 2, 11-12.
[366] *Mesnevî*, 2, 36.

Elle âlet, taşla demire benzer. Çift olması gerek ki ateş çıksın. Çifti olmayan, âleti bulunmayan sadece Allah'dır."[367]

H- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLER

Mevlânâ topraktan yaratılan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar binlerce peygamber gönderildiğini belirtmiş,[368] bazı peygamberleri de çeşitli yönleriyle şöyle özetlemiştir:

Peygamberleri, ihtiyacı olduğundan değil de fazlından, kereminden gönderen,
Aşağılık topraktan yüce padişahlar yaratan,
Onları topraktan yaratılmış mahlukatın tabiatlarından arıtan,
Gök ehlinin derecelerinden üstün kılan,
Ateşten saf bir nur yaratıp onunla bütün nurları parlatan,
Nurlara doğan, nurları aydınlatan nuru yaratan, Âdem peygamberin feyz alıp marifete eriştiği ziyayı meydana getiren,
Âdem'in bitip Şis'in devşirdiği nuru, Âdem'in görüp Şis'i yerine halife ettiği nuru.
Nuh'un feyz aldığı, can denizi havasında inciler yağdırdığı nuru halkedene andolsun.
İbrahim'in canı o nurlardan nurlandı da pervasızca ateş şulelerine koştu, ateşe atıldı.
İsmail onun ırmağına düştü de o yüzden parlak bıçağının önüne baş koydu, boyun verdi.
Dâvud'un canı onun şulelerinden hararetlendi de ondan dolayı elinde demir yumuşadı, eridi.
Süleyman onun vuslatından süt emdi de cinler, periler onun için fermanına tâbi oldular.
Yakup, onun kaza ve kaderine teslim oldu da ondan oğlunun kokusuyla gözü açıldı, aydınlandı.
Ay yüzlü Yusuf, o güneşi gördü de rüya tabirinde o kadar uyanık hale geldi.

[367] *Mesnevî*, 2, 24.
[368] *Mesnevî*, 3, 8.

> Asâ, Mûsâ'nın elinden su içti de o yüzden Firavun'un saltanatını bir lokma etti.
> Meryem oğlu Îsâ merdivenini buldu da dördüncü kat göğün üstüne çıktı.
> Hz. Muhammed, o mülkü, o nimeti buldu da hemencecik ayı ikiye böldü.[369]

Mevlânâ, surette diğer insanlarla aynı görünseler de peygamberlerin mana bakımından farklı cinsten olduğunu, şu şekilde ifade etmiştir:

> "Eğer insan suretle insan olsaydı Hz. Ahmed ile Ebû Cehil müsavi olurdu."[370]

Mevlânâ'ya göre, peygamberler bedenen insandır fakat ruhları vahye kâbiliyetlidir. Bu hususu şöyle ifade etmiştir:

> "Bu suretle ben de zahiren sizin gibi insanım ama hakikatte gönlüm vahye kabiliyetli.
> Bu toprağa mensup kalıp, yer üstüne düşmüş ama bu çeşit adamın ruhu, o güzelim gökte çarh urup durmakta."[371]
> "Hz. İsa, Cebrâil'in üfürmesiyle babasız olarak dünyaya gelmiştir."[372]
> Allah bazı kavimlere birden fazla peygamber göndermiştir. Sebe kavmine on üç peygamber gönderilmiş, bunlara doğru olun doğruluk yapın demişlerdi.[373]

I- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLERE İMAN VE İTTİBA

Mevlânâ, Allah'ın peygamberler göndermesinde insanlar açısından ne derece önemli hikmetler olduğunu ve insanların peygamberlere niçin muhtaç olduğuna eserlerinde geniş bir şekilde yer vermiştir. İnsanların bu hikmetlere ulaşabilmeleri ve peygamberlere duyulan bu ihtiyaçlarını

---

[369] *Mesnevî*, 2, 69-70.
[370] *Mesnevî*, 1, 82.
[371] *Mesnevî*, 2, 290.
[372] *Mesnevî*, 5, 323.
[373] *Mesnevî*, 3, 217.

giderebilmeleri için, peygamberlere iman edip tâbi olmaları gerektiğini de vazgeçilmez bir şart olarak vurgulamıştır. Peygamberlere uymanın insana yakışan en doğru davranış olduğunu ifade etmiştir. Peygamberlere iman edip tâbi olanların dünyada ve âhirette Allah tarafından mükâfatlandırılacağını; onlara karşı çıkıp savaş açanların ise mahrumiyet, aşağılanma, Allah'ın laneti ve azap gibi karşılıklar göreceğini, tarih boyunca peygamberlerin mücadelelerinden örnekler vererek işlemiştir. Mevlânâ konuyu şöyle özetler:

> "Peygamberlere inananlara Allah'tan rahmet, onlarla savaşanlara da lanet var."[374] "Peygamberlere inanıp tâbi olmak Allah'a uymaktır. Onları sevmek yine O'nu sevmektir."[375] "Peygamberlerin tacirleri (insanları Onlara uymaya davet edenler) kâr ettiler, renk ve koku tacirleri ise ziyan."[376] "Mûsâ'ya uy!"[377] "Ey Sebeliler! Peygamberi tasdik edin! Onlar sizi kıyametin azaplarından kurtarırlar. Tasdik edin; onlar kıyamet kopmadan önce oraya varmanızdan evvel sizi de nurlandıran, âlemi de nurlandıran aydın dolunaydır."[378] "Eğer sen de Âdemoğluysan onun gibi özür dile, onun yolunda yürü!"[379]

Mevlânâ'nın bu ifadelerinin yanı sıra, örneğin Sebe kavmine on üç peygamber gönderilmiş, bunlara "Doğru olun, doğruluk yapın!"[380] gibi ifadelerle peygamberlere uymanın lüzumuna dikkat çektiğini gözlemlemekteyiz. Birtakım mûcizelere rağmen Ebû Cehil gibi bazı inatçı inkarcıların peygamberlere iman etmediğini,[381] O, Ebû Cehil'in şeytanın Hz. Âdem'i kıskanması gibi Hz. Peygamber'e hasedinden dolayı iman etmediğini belirtmiştir.[382] Bu bağlamda onun eserlerinde yer verdiği şu örneklere de temas etmemiz yerinde olacaktır: Hz Mûsâ'ya savaş açan Firavun;

---

[374] *Mesnevî*, 1 22.
[375] *Fîhi Mâfih*, s. 196.
[376] *Mesnevî*, 2, 225.
[377] *Mesnevî*, 4. 276.
[378] *Mesnevî*, 3, 230.
[379] *Mesnevî*, 1, 131.
[380] *Mesnevî*, 3, 217.
[381] *Mesnevî*, 1, 172-173.
[382] *Mesnevî*, 2, 61-62.

Hz. Nuh, Hz. Lût gibi peygamberlere karşı çıkan kavimler helâk oldu.[383] Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e peygamberler, küfür ve taifesiyle savaştı. Semûd kavmi ses; Ad kavmi rüzgâr; Kârun yerin yutması gibi mûcizelerle helâk olup hak üstün geldi.[384]

Mevlânâ şu sözlerle de peygamberlere uymanın gereğine işaret etmektedir:

> "Hangi kör olursa olsun bir Mesih'ten baş çekerse o çıfıtçasına doğru yoldan kalır. Hz. Îsâ ona gel der, bana sarıl ey kör, o yüce sürme bendedir, körsen bile benim mûcizemle aydınlığa ulaşır, can Yusuf'un gömleğine nail olursun. Karanlığa tapan, pirin emri altına girdi mi, aydınlığı görür. Göklerin merdiveni pirdir."[385] "İbrahim (aleyhisselâm) ona dedi ki ey yolcu eğer, adamın ben olursam, bana uyarsan, bu sana daha iyidir. Yücelere çıkmak için beni merdiven edinirsen uçmaksızın gökyüzüne çıkarsın."[386]

Mevlânâ insanların vahiy sahibinde aradıkları alametleri Hz. Peygamber'de (sallallahu aleyhi ve sellem) gördüklerini ifade ettikten sonra; "Mademki şimdi siz bu alâmetleri gördünüz, o halde yüzünüzü bu âlemlerin Sahibi'ne çeviriniz ve O'na sıkıca yapışınız ki O da sizin elinizden tutsun."[387] diyerek insanları O'na (sallallahu aleyhi ve sellem) iman ve ittibâya davet etmektedir. Münkirlerin mûcizeleri görüp peygamberlere uymayış sebebini gönül gözlerinin kör[388] oluşuna bağlamıştır. Ayrıca insanların peygamberlerin yolunu takip etmesi gerektiğini, peygamberlerin nurunun gönül gözünü açtığını[389] ve bu körlükten kurtuluş çaresinin doktorun önüne parayı koyup baş eğmekten, yani peygamberlere tam teslimiyetten geçtiğini belirtmiştir.[390] Mevlânâ, insanların tek kurtuluşunun peygamberlere uymak olduğunu söylerken, aklın hastayı doktora götürmeye

[383] *Mesnevî,* 3, 8.
[384] *Mesnevî,* 6, 172.
[385] *Mesnevî,* 6, 326-327.
[386] *Mesnevî,* 6, 327.
[387] *Fîhi Mâfîh*, s. 219
[388] bkz. Bakara Sûresi, 2/7, 18
[389] *Mesnevî,* 6 258.
[390] *Mesnevî,* 3, 220-221.

yarayıp kendi derdine çare bulamayışı[391] gibi insanı da kurtuluş hazinesine götüremeyeceğini söylemiş, buna mukabil bu hazinenin kapısının peygamberler olduğunu ve kurtuluş için Hz. Nuh'un gemisine binmekten başka çarenin olmadığını Hûd sûresindeki âyeti[392] delil getirerek izah etmeye çalışmıştır.[393]

İ- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLERİN VASIFLARI

Mevlânâ, nübüvvetle ilgili konulara açıklık getirirken Peygamberlerin ortak fiil ve vasıflarına dikkat çekmektedir. Bunlardan tespit ettiğimiz bazı özellikler şunlardır:

Peygamberlik insanın kendi gayretiyle değil Allah'ın seçmesiyle olur. Onun "Vahiy her gönüle inmez. Allah tarafından, seçkin kulların gönlüne iner."[394] sözü, bunu açıklamaktadır.

Tüm insanlarda olduğu gibi Peygamberlerde de nefis vardır ve peygamberler önce kendi nefisleriyle mücadeleyle işe başlarlar. *Fîh-i Mâfîh*'de bu hususu şöyle dile getirir:

> "Nebîler kendilerini mücahededen alıkoymazlar. İlk mücahedeleri nefislerini öldürmek, arzu ve şehvetlerini terk etmektir. Bu büyük bir savaştır."[395]

Peygamberler doğru sözlüdürler. Ayna ve terazi nasıl yalan söylemez, gerçekleri olduğu gibi gösterirse peygamberler de öyledir.[396]

Peygamberler iyi birer eğitimcidirler. Doğru, eğri, vahiyle kendilerine bildirilir, onlar bu bilgiyi halka ulu orta söylemez azar azar güzel bir eğitim metoduyla öğretirler.[397]

---

[391] *Mesnevî*, 4, 266.
[392] Hûd Sûresi, 11/43.
[393] *Mesnevî*, 4, 269.
[394] *Fîhi Mâfîh*, s. 252, 269
[395] *Fîhi Mâfîh*, s. 204.
[396] *Mesnevî*, 1, 283-284; *Mesnevî*, 3, 63.
[397] *Fîhi Mâfîh*, s. 204-205; bkz. Usta, Mustafa, *Mesnevî'de Mevlânâ'nın Eğitim Anlayışı*, Doktora Tezi, Ma. Ü. S.B.E., İstanbul, 1989, s. 126-128.

Peygamberlerin ortak özelliklerinden biri de nefis eğiticisi olmalarıdır. Mesnevî'de bu konu şöyle geçer:

"Hz. Mustafa, terbiyecidir. Kerem ve ihsanın çekişiyle "Kul teâlev"[398] dedi.

Gelin de sizi riyâzatla terbiye edeyim, azgın ve serkeş atları (nefisleri) alıştırır yola getiririm ben."[399]

Peygamberler akıl-mantık ve fetânet sahibidirler.[400]

Peygamberlerin buyrukları doğrunun ta kendisidir.[401]

Peygamberlerin hepsi aynı şeyi; ortak ilahi değer yargılarını anlatmışlardır.[402] Peygamberler insanlara iyi ve kötüyü öğretmişlerdir.[403] Bir yeri aydınlatan çok sayıda çırağ gibi, farklı gözükseler de ışıkları aynıdır.[404]

Bütün peygamberlerin peygamberliklerini destekleyici mûcizeleri vardır.[405] Hz. Mûsâ'nın asâsı,[406] Hz. Îsâ'nın hekimliği, Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatı,[407] Hz. Süleyman'ın kuşlarla konuşması[408] gibi mûcizeler bunlardan birkaçıdır.

Peygamberlerin Allah katında nazları geçer, dua ve niyazları kabul olur.[409]

Peygamberlerin tebliğ ve irşadı ölü sayılan imansız ruhları diriltir.[410]

Peygamberler, insanları dine davet ederken zor kullanmamış, buna mukabil hem kendileri bu davette sabırlı olmuş hem de başkalarına sabrı tavsiye etmişlerdir.[411]

---

[398] Enâm Sûresi, 6/151.
[399] *Mesnevî*, 4 162.
[400] *Mesnevî*, 4, 119; 2, 24; 2, 285.
[401] *Mesnevî*, 1, 18.
[402] *Fîhi Mâfîh*, s. 129
[403] *Fîhi Mâfîh*, s. 204
[404] *Mesnevî*, 1, 54.
[405] *Mesnevî*, 4, 69.
[406] *Fîhi Mâfîh*, s. 226
[407] *Mesnevî*, 1, 42.
[408] *Mesnevî*, 1, 97.
[409] *Mesnevî*, 1, 264.
[410] *Mesnevî*, 4, 69.
[411] *Fîhi Mâfîh*, s. 219

Bütün peygamberler zahmet ve sıkıntı çekmiştir. "Peygamberler aşağılık adamların zahmetlerini çok çektiler. Bu çeşit yılanlardan nice ıstıraplara uğradılar."[412] "Hasılı belaların çoğu peygamberlere gelir."[413] Bütün peygamberler başlangıçta yalnızdı.[414] demek suretiyle Mevlânâ, peygamberlerin bu yönlerine de dikkat çekmiş, bu belalara sıkıntılara karşı, sabredip sabrı tavsiye ettiklerini[415] belirtmiştir.

Peygamberler meleklerden üstündür. Mesnevî'de bu konu şöyle açıklanmıştır:

> "Ehil olanların canlarıysa meleklerin canlarından üstündür. Şaşkınlığı bırak! Melekler Hz. Âdem'e secde ettiler; çünkü onun canı, meleklerinkinden üstündür.
>
> Üstün olmasaydı secde ederler miydi? Üstün olanın daha aşağı mertebede bulunana secde etmesini emretmek doğru bir şey değildir, yaraşmaz."[416]
>
> Peygamberler Hak âşıklarıdırlar.[417]
>
> Peygamberlerin cesur olma özelliklerini Mevlânâ şöyle açıklamıştır:
>
> "Her peygamberin dünyada yüzü pektir, bir tek binici olduğu halde padişahların ordularına saldırır, onları ezer ve bozarlar.
>
> Bir şeyden korkmaz, gamlanmaz; bu yüzden de hiçbir şeyden yüz çevirmez, tek başına bütün dünyayı mağlup ederler.
>
> Taşın yüzü pektir, gözü tok; dünya dolusu kerpiç olsa korkmaz."[418]
>
> Peygamberlerin insanlara kızmaları dahi onlara olan sevgilerinin bir tezahürüdür. "Halka gelince sürüye benzer, peygamber, onların çobanıdır, onları sürer durur.
>
> Kızar, kahreder de koyunlara bağırırsa bu bağırışı sevgisindendir, hepsini de sever de ondan bağırır."[419]

---

412 *Mesnevî*, 6, 171.
413 *Mesnevî*, 4 163.
414 *Mesnevî*, 2, 28.
415 *Fîhi Mâfîh*, s. 219, 204; *Mesnevî*, 6, 132.
416 *Mesnevî*, 2, 255-256.
417 *Mesnevî*, 5, 292.
418 *Mesnevî*, 3, 338-339.
419 *Mesnevî*, 3, 338-339.

J- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLERİN VAZİFELERİ

Mevlânâ, Peygamberlerin yeryüzünde hakkın vekilleri ve O'na ulaştırıcı birer delil olduklarını şöyle ifade etmektedir:

"Yüce Yaratıcı, açıkça meydanda olmadığından, peygamberler hakkın vekilleridir."[420] Peygamberler insanları Allah'a bağlayan birer bağdır.[421] Peygamberler abes şeyleri gidermek için gelmişlerdir.[422]

Mevlânâ'ya göre Allah ezelden zuhur etmek istedi. Her şey zıddıyla görünür. Allah'ın zıddı yoktur. Bu sebeple yüceliğine ayna ve yeryüzünde halife olarak insanı seçti. İnsanın karşısına zıddı olan şeytan çıktı. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem idi. Onun şeytanla mücadelesi; Peygamber Efendimizin Ebû Cehil'le olan mücadelesine kadar birçok peygamberle devam etti. Peygamberlere inanıp tâbi olanlara Allah'ın rahmeti, karşısında olanlara da laneti vardır. Mevlânâ'nın bu husustaki açıklamalarını şu şekilde inceleyebiliriz:

Mevlânâ'ya göre peygamberlerin görevi, kainatın yaradılış sebebinde gizlidir. Kudsi hadis olarak nakledilen bir ibarede Allah (celle celâluh), "Ben gizli bir hazine idim bilinmek istedim."[423] buyurarak evrenin niçin yaratıldığını bildirmiş, kendini bildirme görevini de peygamberlere vermiştir.[424]

Mevlânâ peygamberlerin görevini bir başka açıdan "Sen olmasaydın.."[425] sözünü yorumlayarak izah etmektedir. Bu sözün sadece Hz. Peygamber'e hitaben değil de, kendisine nübüvvet nuru gelmiş bulunan bütün peygamberlere ve onlara inanan yani Allah'ı tanıyan kimselere söylenmiş olduğunu belirtmektedir. Allah'ı bildirme görevi verilmiş olan

---

420 *Mesnevî*, 1, 54.
421 *Mesnevî*, 4 239.
422 *Mesnevî*, 4, 160.
423 Kudsi hadis olarak nakledilen bu söz hadis değildir. bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 2, 173.
424 *Mesnevî*, 4 243.
425 Aclûnî, bu sözün hadis olmasa da manasının sahih olduğunu söylemektedir. (*Keşfu'l-Hafâ*, 2, 164).

peygamberlerin bulunmaması durumunda, kainatın var olmamış olacağını vurgulamaktadır.[426]

Mevlânâ peygamberlerin, Allah'ı insanlara bildirme görevlerini detaylı olarak eserlerinde ele almıştır. Bu hususu özet olarak birkaç maddede incelemek mümkündür:

1- Tebliğ: Mevlânâ peygamberlerin görevinin Allah'tan aldıkları emirleri insanlara ulaştırmak olduğunu, kendisine Allah'ın emirleri ulaşmış olan kimselerin bunları kabul edip etmemelerinin peygamberlere bir şey kazandırıp kaybettirmeyeceğini, tebliğlerinin karşılığını ancak Allah'tan alacaklarını belirtmektedir.[427] Bu hususta Hz. Mûsâ'nın Firavun ve ahalisine birçok mûcizeler göstermesine rağmen iman etmediklerini, Allah'a yakarışına karşılık Allah'ın Hz. Mûsâ'ya görevinin sadece doğru yola çağırmak olduğunu, neticenin kendi vazifesi olmadığını bildirmesini örnek olarak ele almaktadır.[428] Ona göre Peygamberlerin görevi tebliğdir, hidâyet ise Allah'tandır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) tebliğini yaparken birçok zahmetlere katlandı, etrafında toplanan kimselerin sayısı çok azdı. Allah'ın yardımı gelince, insanlar gruplar halinde hidâyete erdiler. Mevlânâ, bu durumun beyan edildiği Nasr Sûresinin sonunda geçen "Rabbini hamdederek tesbih et ve ondan mağfiret dile!"[429] âyet-i kerimesini yorumlarken buradaki tesbih ve mağfiret dileme emrinin hidayetin Allah'tan olduğunu unutmamakla ilgili olduğunu söylemiştir.[430]

2- Öğüt ve nasihat: Peygamberlerin görevi öğüt ve nasihattir.[431] Allah (c.c.) peygamberlere, sabırla kavimlerine öğüt ve nasihat etmelerini emretmiştir.[432] Nuh (aleyhisselâm) kavmini tam dokuz yüz elli yıl bıkmadan davet etti.[433] Oğluna nasihat etti.[434]

---

426 *Mesnevî*, 6, 133.
427 *Mesnevî*, 2 44.
428 *Mesnevî*, 4 286.
429 Nasr Sûresi, 110/1-3.
430 *Fîhi Mâfîh*, s. 125.
431 *Mesnevî*, 6, 372.
432 *Mesnevî*, 1, 204.
433 *Mesnevî*, 6, 3; Ankebût Sûresi, 29/14.
434 *Mesnevî*, 3, 106; Hûd Sûresi, 11/42.

Mevlânâ, âmâya öğüt vermeyi erteleyip mal ve mevki sahiplerine öncelik vermesinden dolayı Hz. Peygamber'in Allah tarafından uyarıldığını belirtmektedir.[435] Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesinden önceliğin tebliğde istekli olana, gönül gözü açık olana verilmesi gerektiği açıklanmıştır.[436] Mevlânâ öğüt ve irşadın sadece sözle olmadığını halkın anlayacağı dilden bazen nağmeyle, bazen davranışla, bazen da rukû ve namazla olabileceğini en tesirli öğüdün davranışla olan öğüt olduğunu onun daha kalıcı ve sağırlara dahi fayda sağlayacağını ifade etmektedir.[437]

3- Peygamberlerin bir görevi de ümmetini koruyup gözetmektir.

Peygamberler ümmetlerinin çobanıdır. Onları istediği yöne sürer, her ne yaparsa onların hayrı içindir. Savaşa sokarsa da sulh yaparsa da onların iyiliği içindir.[438]

4- Peygamberlerin görevi şerle mücadeledir.

Mevlânâ'ya göre Allah ezelden bilinmek istedi. Her şey zıddıyla bilinir. Allah'ın ise zıddı yoktur. Bu sebeple kendisine ayna olacak sonsuz temizlik ihsan ettiği gönül sahibi Hz. Âdem'i yeryüzüne halife seçti. Karşısına zıddı olan şeytan çıktı ve iyi ile kötünün savaşı o zaman başladı. Habil-Kabil, Hz. İbrahim-Nemrut, Hz. Mûsâ-Firavun, Hz. Peygamber-Ebû Cehil arasında bu savaş devam etti.[439] Diğer bazı peygamberler gibi Hz. Peygamber de zaman zaman kafirlerle savaşmış, kötülüklerin ortadan kaldırılması için ordular sevk etmiştir.[440]

5-Peygamberlerin görevi insanlara bilmediklerini ve iyiyi kötüyü öğretmektir.

Mevlânâ'ya göre peygamberler, insanlara bilmedikleri şeyleri bildir-

---

435 Abese Sûresi, 80/1; Hz. Mevlânâ, tefsirlerdeki malumatı aynen tekrarlamaktadır. Halbuki, bu sûrenin ilgili âyetlerinde ikaz edilen şahıs, Hz. Peygamber değildir. Âyetlerinde 'en yüce ahlâk üzere' olduğunu (Kalem Sûresi, 68:4), Ahlâk Âbidesi olduğunu, özellikle belirttiği Peygamberimiz'i, bir diğer âyetinde, bir nezaketsizlikten dolayı tenkit etmesi Kur'ân için makul değildir. Daha geniş bilgi için bkz. Yener Öztürk, İslâm İnancı Etrafında Yerli Yorumlar, 161-187, İst. 2008, Işık Akademi Yay. (Yn.)

436 *Mesnevî*, 2, 280.

437 *Mesnevî*, 4, 39-40.

438 *Mesnevî*, 3, 339.

439 *Mesnevî*, 6, 171-172.

440 *Mesnevî*, 4, 161.

mekle görevlidir.[441] Doğru ve eğri vahiy yoluyla kendilerine bildirilir, fakat bunların hepsi halka ulu orta söylenmez, azar azar güzel bir eğitim metoduyla bildirilir.[442] Peygamberler doğruyla eğriyi ayırmada ölçmede, mihenktirler.[443] Ayna ve terazi nasıl yalan söylemez, gerçekleri olduğu gibi gösterirse peygamberler de gerçekleri olduğu gibi gösterirler.[444]

K- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLERİN DERECELERİ VE HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVETİ

Mevlânâ'ya göre peygamberlerin Allah katında fazilet bakımından farklı dereceleri vardır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) insanların ve peygamberlerin en üstünüdür ve peygamberlerin de sonuncusudur. Bu hususu şu beyitlerle açıklamıştır:

> "Hz. İsa gibi hani. Irmak onu baş üstünde tutardı; Ab-ı hayat içinde gark olmadan emindi.
> Hz. Ahmed dedi ki: "Yakini fazla olsaydı hava ona binek olurdu.
> Benim gibi. Ben de havaya bindim, mîrac gecesi hava üstünde yürüdüm."[445]
> "Görünüşte dal, meyvenin aslıdır; fakat hakikatte dal, meyve için var olmuştur.
> Meyve elde etmeye bir meyli, meyve elde etmeye bir ümidi olmasaydı hiç bahçıvan, ağaç diker miydi?
> Şu halde meyve görünüşte ağaçtan doğmuştur ama hakikatte ağaç, meyveden vücut bulmuştur.
> Resûl-i Ekrem, onun için "Hz. Âdem'le bütün peygamberler, benim ardımda ve sancağımın altındadır."[446] dedi.
> O hünerler sahibi, onun için "Biz, sonda gelen, fakat ileri giden ve en önde olanlarız."[447] buyurdu.

---

[441] *Fîhi Mâfîh*, s. 219; *Mesnevî*,4 241.
[442] *Fîhi Mâfîh*, s. 204-205
[443] *Mesnevî*, 2, 159.
[444] *Mesnevî*, 1, 284; *Mesnevî*, 3, 63.
[445] *Mesnevî*, 6, 97.
[446] Ahmed b Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 3, 2, 144.
[447] Bu ifade bir hadis mealidir: "Bizler, (ehl-i Kitaba nazaran), en sonra gelmişler(ken) kıyamet

Suret bakımından ben Hz. Âdem'den doğmuşum ama hakikatte onun atasının atasıyım ben!
Melekler bana secde ettiler. Hz. Âdem benim ardımdan yürüdü, yedinci kat göğün üstüne çıktı!
Hakikatte babam, benden doğdu. Ağaç meyveden vücud buldu."[448]

Mevlânâ, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) üstünlüğünün bir yönünün de isminin kıyamete kadar minarelerden anılmasında olduğuna ayrıca vurgu yapmıştır:

"Münkirlerin övüldüğü bir minare nerde? Âlemde böyle bir minare göster bana da onların doğruluğuna nişane olsun!...

Padişahların paraları değişir durur. Fakat Ahmed'in parası, kıyamete dek sürer gider!"[449]

Mevlânâ Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) vahiy meleği Cebrâil'den de üstün olduğunu mîracta aralarında geçen şu diyalogla ifade emiştir:

"Cebrâil gibi 'ey Ahmed bir adım daha atarsam yanarım!

Sen beni bırak, bundan sonra sen ileri yürü! Ey can sultanı benim haddim bu kadardır.' der."[450]

L- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVVET-VELÂYET İLİŞKİSİ

Mevlânâ eserlerinde peygamberlerle velîleri hep iç içe işlemiş aralarında çok büyük bir ayırım gözetmemiştir. Her peygamberin aynı zamanda velî olduğu, peygamber olmayan velîlerin de peygamberler gibi halka Allah'ı tanıtmak gibi bir görevleri olduğu görüşü eserlerinde yer yer şöyle işlenmektedir:

"Bu siperler itaat ve ibadet edenin baş kaldırıp karşı koyandan, düşmanın evliyadan ayırt edilebilmesi için her devirde kaimdirler. Bazısı

---

gününde (faziletce) en başa geçecek olanlarız." Zebîdî, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, 3, Cum'a, 1)

[448] *Mesnevî*, 4, 43.

[449] *Mesnevî*, 4 230.

[450] *Mesnevî*, 1, 86; 4, 304.

velî bazısı nebî suretinde görünürler. İşte bunun için her velî halkın huccetidir. Halkın yeri ve derecesi, ona olan bağlılığı, ilgisi ölçüsünde olur; düşmanlık ederlerse Cenab-ı Hakk'a etmiş, dostlukta bulunurlarsa O'nunla dost olmuş olurlar."[451]

Allah, "Nebîleri ve velîleri de "Benim sıfatımla çık, halka görün." diyerek vücuda getirdi."[452] "Velîler ve nebîler kendilerini mücahededen alıkoyamazlar. İlk mücahedeleri nefislerini öldürmek, arzu ve şehvetlerini terk etmektir. Bu büyük bir savaştır. Vasıl olup emniyet makamına yerleşince, eğri ve doğru onlara keşfolunur. Doğruyu eğri ile bilirler ve görürler. Bununla beraber yine büyük bir mücahede içindedirler. Çünkü bu halkın çoğu işleri eğri ve yanlıştır. Nebîler ve velîler bunları göre göre hepsine tahammül ederler. Eğer böyle yapmayıp onlara eğri olduklarını söyleyecek olurlarsa, bir kişi yanlarında kalmayacağı gibi hiç kimse de onlara Müslüman selamı vermez. Cenab-ı Hakk, onlara pek büyük bir sabır verdiği için, hepsine katlanırlar."[453]

Mevlânâ peygamberlere gelen vahyin bir benzerinin velî kullara da geldiğini savunmaktadır.[454] Bu görüşünü ispat için "Mü'min, Allah'ın nuruyla bakar."[455] hadisini de delil olarak kullanmakta ve şöyle demektedir:

"Eğer mü'min gerçek iman sahibi olursa, en yerinde olan işi yapmış olur. Bunda ister onun ister Yüce Mevla'nın cezbesi olmuş olsun. Hz. Mustafa'dan (sallallahu aleyhi ve sellem) sonra kimseye vahiy gelmeyecek derler. Niçin olmasın? Olur. Ama ona vahiy demezler. Onun manası bu, "Mü'min, Allah'ın nuruyla bakar." sözünün manasıdır. Allah'ın nuruyla baktığı için o, her şeyi, evveli ve sonu, orada olan ve olmayanı görür.

---

[451] *Fîhi Mâfîh*, s. 115.

[452] *Fîhi Mâfîh*, s. 127.

[453] *Fîhi Mâfîh*, s. 204.

[454] Vahiy kelimesi Kur'an-ı Kerim'de, Peygamberlere gelen bilgi akışının adı olarak geçen bir tabirdir. Bazen melekler vasıtasıyla bazen de Cenâb-ı Vâhibu'l-Atâya'nın doğrudan Resûl'ün gönlüne duyurmasıyla gerçekleşir (bk. Şûra Sûresi 42/51). Nebiler'in rüyaları da birer vahiydir. Yine Kur'an'da, peygamber olmadıkları halde kendilerine vahyedildiğinden bahsedilen isimler vardır. Hz. Musa'nın annesi bunlardandır. Kelâm âlimleri bu son âyetlerdeki vahiy kelimesini 'ilham' olarak anlarlar. Çünkü vahiy, sadece Peygamber Efendilerimize gelir. 'Balarısına' da vahyedildiği yine Kur'an'da geçmektedir. Âlimlerimiz bunu da 'sevk-i tabii' olarak isimlendirirler. Hz. Mevlana'nın bundan sonra velilerle ilgili kullanacağı 'vahiy' tabirini ilham olarak anlamak gerekmektedir. Daha geniş bilgi için bkz.: Yavuz, Yusuf Şevki, DİA, 'İlham' md., 22/98-100.

[455] Tirmizî, *Tefsîru Sûre* 15/6.

> Çünkü bir şey O'nun nurundan gizli kalabilir mi? Esasen böyle olursa o, Allah'ın nuru değildir. Şu halde ona her ne kadar vahiy demezlerse de bu, vahyin manasıdır."[456]

Mevlânâ, peygamber olmayan kimselere de vahiy gelebileceğini Mesnevî'deki bir beyitte şöyle ifade etmektedir:

> "Bu ne yıldız bilgisidir, ne remil ne de rüyâ. Cenab-ı Hakk, doğrusunu daha iyi bilir ya, bu Allah'ın vahyidir.
> Sûfîler bunu halktan gizlemek için gönül vahyi demişlerdir.
> Sen istersen onu gönül vahyi farzet. Gönül, zaten O'nun nazargâhıdır.
> Gönül O'na agâh olunca nasıl hata eder.[457]

Mevlânâ peygamber olmayan kimselere gelen vahyi gönül vahyi olarak izah etmektedir. Bunun mutasavvıfların bilgi kaynağı olarak kabul ettikleri ilham ya da vehbî ilim olduğunu şu beyitlerden de anlamaktayız.

> "Öbür akıl, Allah vergisidir. Onun kaynağı candadır.
> Gönülden bilgi ırmağı coştuğunda ne kokar, ne eskir, ne de sararır.
> Kaynağın yolu bağlı ise ne gam! Çünkü o anbean ev içinden coşup durmaktadır!
> Tahsil ile elde edilen akıl, ırmaklara benzer, o, şuradan buradan çıkar, evlere gider.
> Yolu kapandı mı çaresiz kalır, akmaz. Sen çeşmeyi gönlünde ara."[458]

İlhama mazhar olmak ve velî olmak için erkek olmak gibi bir şartın olmadığını Mesnevî'de şu beyitlerden anlamaktayız:

> "Hz. Yahya'nın anası, Meryem'e hamlini vazetmeden az önce gizlice dedi ki: "Karnında bir padişah var. Ulül azm ve kendine bildirilenleri bilen bir peygamberdir. Ben bunu yakînen gördüm…
> Bunu ilhama mazhar olan, afakta, gayb âleminde bulunan şeyleri yanındaymış gibi bilen kişi anlar.
> Hz. Yahya'nın anası, uzakta olmakla beraber Meryem'in yanında bulunabilir."[459]

---

[456] *Fîhi Mâfîh*, s. 201-202.
[457] *Mesnevî*, 4, 151.
[458] *Mesnevî*, 4, 159-160.
[459] *Mesnevî*, 2, 276-277.

Mevlânâ'nın Hz. Muhammed ile peygamberliğin sona erdiği görüşünü yukarıda[460] işlemiştik.

Mevlânâ'nın peygamberlerle birlikte devam eden bir velâyet makamının varlığına ve bunun Hz. Peygamber'den sonra da devam ettiğine inandığını görmekteyiz. Mevlânâ, Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar büyük peygamberlerin hayat hikayelerini mûcizeleriyle özetledikten sonra konuyu orada bitirmemiş ve konu devam ediyormuş gibi başka örnekler vererek anlatmaya devam etmiştir. Onun bu üslubu, konuyla ilgili bu görüşümüzü desteklemektedir. Mevlânâ'nın anlatımında velâyet, Hz. Peygamber'den sonra da devam ediyormuş gibi bir zemine oturtulmuş ve öyle ele alınmıştır:

> "Hz. Muhammed, o mülkü, o nimeti buldu da hemencecik ayı ikiye böldü,
> Ebûbekir, tevfika mazhar oldu da öyle bir padişahın müsahibi oldu, öyle bir padişahı candan tasdik etti.
> Ömer o maşuka aşık oldu da gönül gibi hakkı batılı ayırt etti.
> Osman o apaçık görüşün ta kendisi oldu da feyizli bir nura nail olup Zinnûreyn oldu.
> Mürtezâ, onun yüzünden inciler saçtı da can vadisinde tanrı aslanı kesildi.
> Cüneyd, onun askerinden yardıma nail olunca eriştiği mertebeler sayıdan üstün oldu.
> Bayezîd, onun ihsanına yol bulunca Hakk'ın "Kutbu'l-Ârifîn" adını duydu.
> Kerhî, onun harîmine bekçi olunca aşk halifesi oldu, nefesleri Hakk'ın nefesi haline geldi…
> Daha nice yüz bin gizli padişahlar var ki o nur âleminde yüceliğe sahiptirler, makamları vardır."[461]

Velîler de peygamberler gibi insanları vuslat menziline ulaştırırlar.[462] Onlar vakitlerinin peygamberi sayılırlar. Peygamberimizin nuru onlarda

---

[460] bkz. "*Peygamberlerin Dereceleri ve Hz. Peygamber'in Nübüvveti*" böl.
[461] *Mesnevî*, 2, 70-71.
[462] *Fîhi Mâfîh, s.203.*

zuhur eder. Velîlere biat edenler, Hudeybiye'de Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) biat eden sahabeler gibidirler.[463]

Allah peygamberlere mûcizeler verdiği gibi sevdiği kullarına da avama vermediği birtakım hârikulâde haller ikram eder.[464]

> "Ay ışıklarının doğusu olan gönül yok mu? O gönül âriflere "Kapıları açılmıştır." sırrıdır.
> Sana duvardır ama onlara kapı. Sana taştır ama azizlere inci.
> Senin aynada açıkça gördüğünü pir, hem de daha önce, bir kerpiç parçasında görür."[465]

demek suretiyle Mevlânâ velîlerin gönül gözlerinin açık olduğuna işaret etmektedir.

Nebîlerin ve velîlerin yüzlerinde manevi bir nur vardır: "Onun alnında nebîlerin ve velîlerin nurunu müşahede edince…"[466] sözünden bunu çıkarmaktayız.

Peygamberlerin nefesleri nasıl ölülere can veriyorsa,[467] velîler de zamanlarının İsrafil'leridirler. Ölüleri diriltirler:

> "Âgah ol ki velîler, zamanın İsrafil'idirler. Ölüler onlardan can bulur, gelişirler.
> Ölü canlar ten mezarında kefenlerine bürünmüş yatarlarken onların sesinden sıçrayıp kalkarlar."[468]

Mevlânâ'ya göre nebîler ve velîler aynı uğurda gayret sarf etmektedirler.[469] Peygamberler, nasıl fazilet bakımından farklı farklıysa velîler de Allah katında derece derecedir. Ancak bu kıymet, görünüşle anlaşılamaz asıl önemli olan niteliktir.[470]

---

463 *Mesnevî*, 5, 63.
464 *Mesnevî*, 2, 34.
465 *Mesnevî*, 2, 13-14.
466 *Fîhi Mâfîh*, 128.
467 *Mesnevî*, 1, 152.
468 *Mesnevî*, 1, 154.
469 *Mesnevî*, 1, 79.
470 *Fîhi Mâfîh*, s. 163.

Peygamberler ve velîler kendi istek ve arzularını bırakıp tamamıyla Allah'ın isteklerine tâbi olmuşlardır.[471]

> Allah velî kullarına istiğrak denen bir hal vermiştir. Mevlânâ'ya göre "İstiğrak, Yüce Yaratıcı'nın evliyayı kendisinden korkutması ve korkunun Hakk'tan güvenin Hakk'tan, sevinç ve eğlencenin Hakk'tan, yemek ve uykunun Hakk'tan olduğunu ona keşfettirmesidir."[472] Bu halde olan velî "ene'l-Hak" Yani ben yokum hepsi O'dur; Allah'tan başka varlık yoktur. Ben sırf yokluğum ve hiçim."[473] der. Bu sözde kibir değil aksine alçak gönüllülük vardır.

Allah ruhları yarattığında sorduğu "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim*?"[474] sorusunu peygamberler ve velîler sorulduğu anki gibi hatırlarlar.[475] Allah onları diğer insanlara da ilk safiyetliklerini hatırlatmak için göndermiştir.[476]

Mevlânâ'ya göre velîlerle peygamberler arasında en bariz farklardan biri, peygamberlerin halka çıkıp kendilerine gelen vahyi tebliğle görevli oluşları, buna karşılık velîlerin bir kısmının ise halka mahrem oluşudur. Ancak hakikati arayanlara görünüp yol gösterirler. Konu *Fîhi Mâfîh*'te şöyle geçer: "Allah'ın öyle kulları vardır ki Hak Teala onları ehil olmayanların bilmesini istemediği ve çok büyük oldukları için görünmezler; fakat onlar tâlipleri, maksatlarına eriştirirler. Onlara bağışlarda bulunurlar. Bu gibi, büyük padişahlar nadir ve nazlı olurlar."[477] Mevlânâ bu hususu Mesnevî'de şöyle ele alır:

> "Hızır'a göre alelâde olan işler Mûsâ'nın şaşırttı, Mûsâ onları görünce sırrına vakıf olamadı.
>
> O işler Mûsâ'ya aykırı göründü. Çünkü Mûsâ, o hâle sahip değildi."[478]

---

[471] *Fîhi Mâfîh*, s. 254.
[472] *Fîhi Mâfîh*, s. 69.
[473] *Fîhi Mâfîh*, s. 68.
[474] Araf Sûresi, 7/172.
[475] *Fîhi Mâfîh*, s. 109-110.
[476] *Fîhi Mâfîh*, s. 52.
[477] *Fîhi Mâfîh*, s. 64-65, 18.
[478] *Mesnevî*, 2, 250.

Kur'ân-ı Kerîm'de konuyla ilgili şu âyet-i kerîmelerin mealini burada zikretmeyi uygun görüyoruz: "*Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet (vahiy ve peygamberlik) vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. Mûsâ ona: 'Sana öğretilenden, bana doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tâbi olayım mı?' dedi.*"[479]

Velîlerin peygamberler gibi Allah katında dereceleri vardır,[480] halk arasında gizlidirler. Bu husus Mesnevî'de şöyle geçer:

"Madem ki sende o can gözü yok, her vücutta define var san!

Kutup olmasa bile belki bir yol dostudur, padişah değilse bile bir atlı askerdir.

Kim olursa olsun; ister yaya, ister atlı. Yol dostlarıyla buluşmayı, onların halini sormayı, hatırlarını ele almayı lazım bil."[481]

"Eğer yakîn gözün açıksa bak da her taşın altında bir erin gizli olduğunu gör!

Yol gösterici ortada, göz önünde; her Kelîm'in bir kilime bürünmüş olduğu meydandadır.

Velîyi meşhur eden yine velîdir. Velî, kime dilerse nasip verir.

Fakat deliliğe vurdu mu kimse akıl edip de onu anlayamaz."[482]

Mevlânâ insanı üç grupta incelemektedir: Bunlardan biri, tepeden tırnağa şehvetlerine tâbi olup eşeklere katılmış olanlardır. Bunlarda meleklik sıfatı kalmamıştır. İkincisi, aklı ile nefsinin savaş içinde bulunduğu kimselerdir. Üçüncü grup ise Allah'ın velî kullarıdır. Bunlar Cenab-ı Hakk'ın esmâ ve sıfâtlarının tecellilerine dalmış, kendisini kaybetmiş olanlardır. Îsâ (aleyhisselam) gibi meleklere katılmışlardır. Bunlar hevâ ve hevesten dedikodudan kurtulmuşlardır.[483]

---

479 Kehf Sûresi, 18/65-66
480 *Mesnevî*, 2, 70-71.
481 *Mesnevî*, 2, 164.
482 *Mesnevî*, 2, 180.
483 *Mesnevî*, 4 123-124

M- MEVLÂNÂ'YA GÖRE MÛCİZE-KERÂMET İLİŞKİSİ

Peygamberlerin mûcizeleri gibi melekler gibi arı duru olan ve Yaradan'ını idrak içinde olan[484] evliyânın kerâmetleri de haktır.[485] Mevlânâ, kerâmetin hak olduğuna delil olarak "Mü'min Allah'ın nuruyla bakar."[486] hadisini delil olarak kullanmıştır.[487]

Tahir-ül Mevlevî, Mevlânâ'nın "Bir velî, apâşikar zehir yese de ona zarar vermez." beyitini şerhederken şu kıssayla konuya açıklık getirmektedir:

> "Sıddık-i Ekber Efendimizin hilafetinde idi. Menazıre devletinin payitahtı olan (Hire) şehri Halid b. Velid fırkası tarafından muhasara edilmişti. Orada oturan ve bir pîri fani olan meşhur Abdulmesih, Halid'in huzuruna geldi. Verilecek cizyenin kabulünü rica etti. Halid bu ricayı kabul eyledi. Abdulmesih'in yanında bir hizmetçi vardı ki elinde bir şey tutuyordu. Halid onun ne olduğunu sordu. Abdulmesih: "Zehirdir. Eğer cizye teklifini kabul etmeyecek olsaydın yiyip intihar edecektim, beni gönderenlerin yanına muvaffakiyetsizlikle dönmeyecektim." dedi. Hz. Halid b. Velid zehiri istedi, avucuna boşalttı. "Bismillah" diyerek ağzına attı. Başkaları için öldürücü zehir olan o madde, Hz. Halid'e bir şey yapmadı. Bu kerâmet de halkın Müslümanlığa meyline sebep oldu."[488]

Fîhi Mâfîh'te benzeri bir olay Hz. Ömer'in zehiri içtiği ve zehri getirenlerin Müslüman olduğu şeklinde aktarılmaktadır. Bu hâdiselerden anlıyoruz ki kerâmetler halkı dine davette ikna edici rol oynamaktadır. Ancak mûcize ve kerâmetten fayda görecek kimselerin bu hârikulâde halleri gösterenlerle ruhi benzerlik taşıması gerektiğini de aynı eserde Mevlânâ şöyle izah eder:

> "Eğer bir insan yüz bin mûcize ve kerâmet görse, onda velî ve nebîden uygun bir parça bulunmazsa, birleşmezler ve bunun faydası da yoktur. Onu velîye ve nebîye ulaştıran, onların sevgisini içlerinde kaynaştıran, o ortak olan parçadır."[489]

---

[484] *Mesnevî,* 2, 11-12.
[485] Tahir-ül Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî,* 1-14, Şamil Yayınları, İstanbul, ts., 3, 811.
[486] Tirmizî, Tefsîru Sûre 15/6;
[487] *Fîhi Mâfîh,* s. 201-202.
[488] *Şerh-i Mesnevî,* 3, 812.
[489] *Fîhi Mâfîh, s. 12.*

Kerâmetler de mûcizeler gibi eşyaya tesir ettiği gibi ruhlara da tesir eder. Asıl önemli olan ruhlara tesir edenidir. Mesnevî'de konu şöyle ele alınmaktadır:

> "Gizli olan mûcize ve kerâmetler, temiz pirlerden gönüllere akseder.
> Onların gönüllerinde yüzlerce hazır kıyamet vardır. En aşağısı şudur: Komşuları sarhoş olur.
> Kutlu bir kişinin yanına göçen talihli, Hakk'la her daim beraber demektir. Mûcize ve kerâmetlerin, cansız şeylere tesiri eğretidir, geçip gider. Fakat ruha tesiri daimidir, birbiri ardınca ulanır durur.
> Ne hoştur Mesih'in hiç eksilmeyen sofrası, ne hoştur Meryem'in bağsız bahçesiz yetişen meyvesi."[490]

Mevlânâ mûcize ve kerâmetleri sadece hârikulâde olmaları yönüyle ele almakla kalmamakta yer yer onlara ayrı birer anlam da vermektedir. Mûsâ'nın asasını, Nuh'un tufan dalgasını, yarılması için aya yöneltilen bakışı birer mûcize olarak belirtmekle birlikte, bunları hak batıl savaşında muzaffer komutanların birer silahı gibi sunmaktadır.

> "Hz. Mûsâ, savaşa bir tek asâsıyla gitti. Ama o asayla Firavun'u da, kılıçlarını da kırdı geçirdi. Her peygamber o kapıyı yalnızca dövmüş, bütün dünyaya tek başına saldırmıştır. Nuh, O'ndan kılıç isteyince Tufan dalgası, Allah'ın kudretiyle kılıç kesilmiştir. Ey Ahmet! Yeryüzü askeri kim oluyor ki, Ay'a bak, Ay'ın bile alnını yar."[491]

Yine Üzeyir'in eşeğinin dirilmesini bir taraftan mûcize olarak açıklarken diğer taraftan âhiret âlemindeki dirilişe inanılması için şöyle bir tembihte bulunmaktadır:

> "Üzeyir, eşeğine bir iyice bak.[492] Çürümüş, etleri dökülmüş. Onun cüzlerini gözünün önünde bir araya getirecek, başını, kuyruğunu, kulaklarını, düzüp koşacağım. Görünürde bir el olmadığı halde bütün cüzleri bir araya getiren, cesedin parçalarını bir yere toplayan benim. Şu yama yamama sanatına bak hele. Eski palasları iğnesiz dikip durmada.

---

[490] *Mesnevî*, 6, 106.
[491] *Mesnevî*, 2, 28.
[492] Bakara Sûresi, 2/259.

Diktiği sıralarda ne ip var, ne iğne. Fakat öyle diker ki ortada terzi bile görünmez. Gözünü aç da Haşr'i apâşikar gör; kıyamette hiç bir şüphen kalmasın."[493]

Bir başka beyitte:

"Ateş, Hz. İbrahim'e diş geçiremedi. Çünkü o Allah tarafından seçilmişti; onu nasıl ısırabilir?

Din erbabı da şehvet ateşinden yanmaz; halbuki o ateş başkalarını ta yerin dibine geçirmiştir."[494]

diyerek İbrahim'in atıldığı ateşle insanların düşebilecekleri şehvet ateşi arasında benzerlik kurmakta bu ateşten kurtulmanın da din erbabı olmakla mümkün olacağını vurgulamaktadır.

Mevlânâ'ya göre mûcize ve kerâmet, ne asâdadır ne de Hz. İsa'nın yaptığı duadadır. Yüce ruhlara bahşedilmiş sırlardadır.[495] Onun ifadeleriyle "Kâmil, toprağı tutsa altın olur; nakıs, altını ele alsa toz toprak kesilir."[496]

Mevlânâ'nın eserlerinde Peygamberler ile velîler nasıl iç içe işlenmişse mûcize ve kerâmetler de aynı şekilde işlenmiştir:

"Hz. Hûd, mü'minlerin bulundukları yerin çevresine bir çizgi çizdi. Rüzgâr, o araya gelince hafif ve latif bir halde esiyordu.

Çizgiden dışarıda olanların hepsini, havada parça parça ediyordu.

Şeyban-ı Raî (ö. 170/787) de sürünün etrafında böyle apaçık bir çizgi çekerdi.

Cuma günü, namaz vakti Cuma namazına gidince kurtlar sürüye saldırmasın, yağmalamasınlar diye böyle yapardı.

Hiçbir kurt, çizgiden içeriye girmezdi. Hiçbir koyun da çizgi dışına çıkmazdı.

Hak dostunun dairesi, kurdun hırs yeline de set ve mani olmuştu, koyunun hırs yeline de."[497]

---

493 *Mesnevî*, 3, 143-144.
494 *Mesnevî*, 1, 68.
495 *Mesnevî*, 2 12.
496 *Mesnevî*, 1, 129.
497 *Mesnevî*, 1, 68.

Mevlânâ, kerâmetin değer ölçüsünden bahsederken şöyle der: "Bir kimse eğer burada bir günde veya bir anda Kabe'ye gitse, bu o kadar şaşılacak bir iş değildir. Kerâmet göstermek sayılmaz. Semum[498] yeli bile aynı kerâmeti gösterir ve bir günde, bir anda istediğin yere gider. Kerâmet seni aşağı bir halden yüksek bir hale getirmesidir."[499]

Mevlânâ'ya göre gören gözler için tabiatta gördüğümüz olağan saydığımız birtakım olaylar da birer mûcizedir. Hz. İbrahim Nemrud'a "Benim Rabbim ölüyü diriltir; diriyi öldürür." demişti. Onun bu sözüne karşı, Nemrut iki adam çağırtarak birini öldürmüş, diğerini hayatta bırakmıştı. Mevlânâ'ya göre Nemrud bu Hz. İbrahim'in verdiği örnekteki mesajı anlamamıştı. Zira bir peygamberin davasını tebliğ ederken muhatabı karşısında mağlup olması düşünülemez. Mevlânâ daha sonra Hz. İbrahim'in rakibine karşı "Benim Rabbim güneşi doğudan çıkarıyor batıdan batırıyor."[500] demek suretiyle ilk iddiasını delillendirmeye devam ettiğine temas eder. Zira güneşin doğması insanın ana karnından dünyaya gelmesi; batması da ölüp mezara gömülmesidir. İlk misal de aynıdır. İnsan ölü topraktan gıdalanıp, ana rahmi ve doğumla dünyaya gelip yaşar ve öldüğünde mezara girer. İnsan için dünya hayatındaki tabii süreç böyle işler. Hz. İbrahim ilahlık iddiasındaki Nemrut'tan güneşi batıdan doğurtup doğudan batırmasını isterken, bir bakıma ondan insanın da mezarda doğup anne karnında ölmesini yani bu süreci tersine çevirmesini istemiştir. İlahlık gücü olan biri için bunu yapmakta herhangi bir zorluk yoktur. Mevlânâ işte bu teşbihle bu hususa temas etmektedir.[501]

N- MUTASAVVIFLARA GÖRE NÜBÜVVETİN DERECELERİ

1. Nübüvvet-i Âmme (Nübüvvet-i Velâyet)

Mutasavvıflardan hatmi nübüvvet konusuna ilk farklı açılım getiren Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932) olmuştur. Ona göre "hâtemü'l-Enbiyâ

---

498 Vâkıa Sûresi, 56/42
499 *Fîhi Mâfîh, s. 185.*
500 Bakara Sûresi, 2/258.
501 *Fîhi Mâfîh*, s. 292.

olduğu gibi bir hâtemü'l-evliya da olmalıdır. Zira velâyet nübüvvetin batınıdır. Nübüvvetin zahiri, dini hükümleri ve şeriatı haber vermek, batını ise haber verilenleri bizzat yaşamak ve bu şekilde nefislere tasarrufta bulunmaktır. Her ne kadar tebliğ etme bakımından nübüvvetin zahiri tamamlanmışsa da ilahi kemalin yeryüzüne yansımaları olarak kabul edilen velîlerin tasarruf görevleri sürdüğünden nübüvvet velâyet şeklinde devam etmektedir."[502] Buna nübüvveti âmme de denir.

İbn Arabî (ö. 638/1240), Tirmizî'den sonra nübüvvet dereceleri hakkında yeni açılımlar getirmiştir. Ona göre Nübüvveti amme, "Allah'ın seçkin kullarından nebî konumunda olanların elde ettiği nübüvvettir. Velâyeti amme (mutlak velâyet) olarak adlandırılan bu makam Hz. Peygamber ile sona ermemiştir."[503] İbn Arabî'ye göre hatmi nübüvvet gibi hatmi velâyet de vardır. Velâyet, ilahi mutlak velâyet ve makamı Muhammed de denen bütün enbiyâ ve evliyanın ilimlerini kendisinden aldığı Muhammedî velâyet olmak üzere iki çeşittir. Muhammedî velâyet de dört mertebedir. Her mertebe ayrı ayrı sona ermiştir. Birincisi Hz. Ali'nin vefatıyla son bulan velâyettir ki buna hatmi kebir denir. Bu velâyet suret ve mana ilimleriyle birlikte hilafete de sahiptir. İkincisi, Mehdî'dir, bunun gelmesiyle sona erecek velâyete hatmi sağir denir. Bu da suret ve mana ilimleriyle birlikte hilafete sahiptir. Üçüncü velâyet, suret ve mana ilimlerine sahip olup hilafete sahip olmayan velâyettir. Bu velâyetin sona ermesine hatmi asgar denir. İbn Arabî bu velâyet mertebesinin de kendisinin vefatıyla son bulacağını belirtmiştir. Son mertebede velâyeti amme dir. Hz. İsa'nın tekrar gelip vefat etmesiyle de velâyeti amme son bulacaktır.[504] Ona göre harici vahiy kapısı Hz. Peygamber'le kapanmıştır. Ancak vahdeti vücut görüşü doğrultusunda ilahi bir varlık olan insandan vahyin fışkırması gayet tabiidir. Velîlerden paygamberlerin özelliğine sahip kimselerde peygamberlerin tecellilerinden bazıları belirir. Yani Hz. Muhammed ve Cebrâil'in görünüşü onlara belirir. Bu ruhani boyutta velî, şer'î hükümleri işitir, ezberler ve

---

502 Yurdagür, Metin, Hatm-i Nübüvvet, *DİA*, 26, 479.

503 Konuk, Ahmed Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 1-3, (trc. Eraydın Selçuk, Tahralı, Mustafa), İFAV, İstanbul, 1994, 1, s. 211-212; Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 104.

504 Konuk, Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 1, s. 212-213.

anlar. Bu bilgilerin yakini olarak doğru olduğunu anlar. Netice itibariyle velî nebînin konumuna ulaşır. Bu bilgilere göre amel eder.[505]

İmam-ı Rabbâni'nin de nübüvvet ve velâyet hususunda tespit ettiğimiz birtakım görüşlerini burada zikretmeyi uygun görüyoruz. Mektubat'ında her nebînin bir velâyet bir de nübüvvet makamının olduğunu işaret ettikten sonra nübüvvet makamının hem Hakk'a hem halka yönelecek kadar geniş olduğunu, velâyet makamında ise Hakk'a teveccühün halka[506] teveccühe engel olmakta olduğunu,[507] nübüvvetin kemâlâtının bir okyanus, velâyetin kemâlâtının ise onun yanında bir damla mesabesinde olduğunu belirtmekte, velâyetin nübüvvet makamından üstün olduğu ya da farklı bir izahla nebînin velâyet makamının nübüvvet makamından üstün olduğu görüşünü reddetmekte, bu durumda meleklerin peygamberlerden üstün kabul edilmiş olacağını, bu görüşün de ehl-i sünnet görüşüne aykırı olacağını belirtmektedir. [508]

2. Nübüvvet-i Hâssa (Teşrîî Nübüvvet)

İbn Arabî Peygamberlere inen vahyi; meleğin vahyi peygamberin kalbine indirmesi ya da harici bir bedenle gelerek vahyi peygamberin kulağına okuması, peygamberin de bu vahyi işitmesi şeklinde tarif etmektedir.[509] Ona göre "bu çeşit nübüvvet Hz. Peygamber'in vefatıyla sona ermiştir. Onun getirmiş olduğu hükümleri ortadan kaldıracak başka bir şeriat yoktur. İşte nübüvvetin sona eren kısmı budur. Hz. Peygamber'in kendisinden sonra nebî olmayacağını bildirmesi, özellikle şeriat sahibi bir nebînin olmayacağına dair bir beyandır. Kelâmcıların nübüvvetin kesbi olmadığını söylemeleri bu tür nübüvveti kapsar."[510]

---

505 İbn Arabî, el-*Fütuhâtü'l-Mekkiyye*, (tah. Osman Yahya), Kahire, 1985. 2, 357-358.
506 *Mektûbât-ı Rabbanî*, 2, 251.
507 *Mektûbât-ı Rabbanî*, 1, 301-302.
508 *Mektûbât-ı Rabbanî*, 2, 248.
509 İbn Arabî, el-*Fütuhâtü'l-Mekkiyye*, 2, 356-357.
510 Konuk, Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 1, s. 211-212; Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 104.

SONUÇ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, XIII. asırda Ehl-i Sünnet görüşünün ve Hanefî mezhebinin hâkim olduğu bir coğrafyada yaşamış olan en önemli İslâm düşünürlerinden biridir. Hanefî mezhebi bilim adamlarının yetiştiği Halep ve Şam bölgesinde bulunan meşhur Hallâviye, Mukaddemiyye gibi medreselerde Kemâleddîn İbnü'l-Adîm ve Sa'deddîn Hammûye gibi zamanın âlimlerinden Arap dili ve edebiyatı, lügat, fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimler başta olmak üzere aklî ve naklî ilimlerde icazet almıştır. İlk hocası olan babasının da mensup olduğu tasavvuf yolunun önemli şahsiyetlerinden Necmeddîn-i Kübrâ, Şihâbeddîn es-Sühreverdî ve Muhyiddîn İbn Arabî ile görüşüp fikirlerinden istifade etme imkanı bulmuştur. Mevlânâ, doğumundan babasının vefatına kadar süren eğitim dönemini hamlık devresi olarak adlandırmaktadır. Babasının vefatından sonra halifesi Seyyid Burhanuddîn Tirmîzî'ye intisap etmiş, ondan dokuz yıl tasavvuf dersi görmüş, halvete girip erbain çıkarmıştır. Böylece eğitimini bitirmiş olan Mevlânâ hocasından irşat için icâzet almıştır. Yerleştiği Konya'da bir taraftan halkı irşad vazifesini yürütmüş, diğer taraftan medresede ders vermeye devam etmiştir. Pişme dönemi olarak ifade ettiği bu dönem, Şemseddin-i Tebrîzî ile karşılaşıncaya kadar sürmüştür. Bu karşılaşmadan sonra Mevlânâ "yandım" dediği evreye girmiş, bu dönemde medresede ders vermeyi ve halka vaaz ve nasihat etmeyi bırakıp aşk ve vecd içinde bir uzlet hayatı yaşamaya başlamıştır. Mevlânâ'yı diğer mutasavvıflardan farklı kılıp günümüze taşıyan şiirler, kendisi tarafından bu dönemde kaleme alınmıştır.

Mevlânâ'da tespit ettiğimiz ilginç bir yön de; hayatını sadece medreselerde ders vermek ve halkı irşat etmekle geçirmeyip, zamanın yöneticilerine mektuplar yazmak suretiyle onlara nasihatlarda ve tavsiyelerde bulunmuş, bir nevi zamanın siyasetçileriyle diyalogu iyi ve canlı tutmuş olmasıdır. Mevlânâ'nın bu tutumunun, daha sonra kurulacak olan Mevlevîlik Tarîkatı'nın devlet-tekke çizgisinde izlemiş olduğu yola ne denli ilham kaynağı olduğu tarih boyunca gözlemlenecektir.

Kelâm ilmi açısından incelendiğinde nübüvvet, Allah'ın dinî ve dünyevî konularda insanları bilgilendirip buyruklarını onlara duyurmak üzere seçtiği bir insanı elçilikle görevlendirmesidir. Allah'ın insanlara peygamber göndermek gibi bir zorunluluğu olduğu elbette düşünülemez. Ancak insanların, dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşması için peygamberlere ihtiyacı vardır. İnsan, aklı sayesinde Allah'ın varlığına ulaşabilse de inanç konuları olan Allah'ın sıfatları ve ulûhiyetle ilgili diğer bilgilere, evrenin yaratılışı ve âhiretle ilgili haberlere ancak peygamberler sayesinde ulaşabilir. İnsan aklıyla yaratıcısının dünyada kendisine bahşettiği nimetin farkına varıp kulluk ve şükretme ihtiyacını hisseder. Fakat Rabbisi'ne nasıl kulluk edeceğini ancak bir peygamberin öğretmesiyle bilebilir. İnsanoğlu dünyada yaptığı bazı işlerin sonucunun kendi hakkında hayır mı şer mi olduğunu aklı ile ayırt edemez. Bazılarına göre hayır olan, başkalarına göre şer kabul edilebilir. Helâl-haram, güzel-çirkin gibi dinî ve ahlâkî değer yargılarını da yine bize peygamberler öğretmiştir. Medenî ve sosyal bir varlık olarak yaratılan insan, toplumda ahenk ve uyum içerisinde yaşayabilmek için birtakım kurallara ihtiyaç duyar. Bu gibi toplum düzenini sağlayıcı kuralları uygulayarak öğretenler yine peygamberlerdir. Bazı gıdaların fayda ve zararlarını, insanların yararlanacakları ziraat, terzilik, gemi yapımı gibi sanatları, insanlara yine peygamberler tarif etmiş, bazı bilimsel buluşlar, onlar sayesinde gerçekleşmiştir.

Allah'ın vahiy göndermek suretiyle insanlarla konuşması akla aykırı değildir. Bilakis bu, kelâm sıfatının bir tecellîsidir. Zîra Kur'ân-ı Kerîm, dünyada gördüğümüz varlıklar gibi görmediğimiz varlıkların da mevcut olduğuna işaret etmektedir.

Allah'ın, peygamberlik vazifesi için seçtiği kimselerin, gerek insanların

güvenini kazanma ve onları ikna etme, gerekse almış oldukları görevi yerine getirebilmek için birtakım güzel meziyetlere sahip olmaları gereklidir. Bu nedenle peygamberler doğru sözlü, güvenilir, akıllı, günah işlememe, ve kendilerine verilen tebliğ vazifesini yerine getirme özelliklerine sahiptirler.

Allah, peygamberlerini dâvalarını sağlamlaştırıcı mûcizelerle desteklemiştir. Başlangıçta bulundukları toplum tamamen kendilerine karşıdır. Bu durumda peygamberlerin, Allah'ın izniyle insanları âciz bırakacak hârikulade haller göstermeleri halk içinde onları güçlü kılacaktır.

Allah tarafından gönderilen peygamberler arasında nübüvvet yönüyle değilse de fazîlet bakımından farklılıklar vardır. Tüm insanlığa gönderilmiş olan Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), peygamberlerin sonuncusu ve en fazîletli olanıdır.

Mevlânâ'nın yaratılışla ilgili görüşlerini incelediğimizde evrenin asıl yaratılış sebebinin, Allah'ın bilinmek isteyişine, onun da peygamberlerin varlığına bağlandığını görmekteyiz. Bununla birlikte peygamber göndermek Allah için zorunlu değil, mümkündür. Allah insanlara merhametinden dolayı peygamberler göndermiştir. Mevlânâ'ya göre insanlık tarihi boyunca gelen peygamberlerin hep aynı mesajı vermeleri, isimlerinin günümüzde anılıyor olması ve Kur'ân-ı Kerîm'in günümüze kadar ulaşmış olması peygamberlik müessesesinin varlığını tarihî bir gerçeklik olarak ispatlamaktadır. Mevlânâ'ya göre peygamberlerin insanların içinden seçilmiş olması ve kendilerine vahiy gelmesi, akla aykırı değildir. Günümüzde materyalist felsefenin de savunduğu "Biz gördüğümüze inanırız." şeklindeki görüşü eleştiren Mevlânâ, varlıkların sadece maddeden ibâret olmadıklarını belirtmekte, duygu ve düşüncelerin madde olmadıkları halde anbean değişmesi ve rüyalarda hiç görmediğimiz yerlere gidiyor olmamız gibi Allah'ın, vahiy göndermek suretiyle peygamberlere bilmediklerini öğretmesinin de akla uygun olduğunu söylemektedir.

Mevlânâ eserlerinde aklî istidlalleri yeri geldikçe sıkça kullanmakla birlikte aklı eleştirmekten de geri kalmamıştır. Vahyi her zaman hareket noktası olarak kabul eden Mevlânâ, vahyi te'vil etmeye karşı sert çıkışlarda bulunmuş, aklın zan ve yanılgıyla iç içe olduğunu savunmuş, akıl ve

kıyası vahye karşı ilk kullananın Şeytan olduğunu vurgulamıştır. Ancak Mevlânâ'nın bizzat kendisinin de Hz. İbrahim (aleyhisselâm) ile Nemrut arasında geçen hâdisenin anlatıldığı âyetler gibi bazı âyetleri te'vil ettiğini görmekteyiz. Mevlânâ'ya göre akıl ancak dünya işlerinde işe yarar, kendi ifadesiyle 'ruh denizinde yüzgeç işe yaramaz, vahiy gemisine binilmesi zarûrîdir.'

Mevlânâ'ya göre dünyada her şey zıddıyla kaimdir. Allah, peygamberler göndermek suretiyle insanlara iyiyle kötüyü, güzelle çirkini ayırt etmeyi öğretmiştir. İnsanlar arasındaki ikilik ve çatışmaların ne şekilde sona ereceğini insanlara peygamberler öğretmiştir. Mevlânâ Allah'ın peygamberler göndermesinde insanlar açısından ne derece önemli hikmetler olduğuna ve insanların peygamberlere niçin muhtaç olduğuna eserlerinde geniş bir şekilde yer vermiştir. O, insanların bu hikmetlere ulaşabilmeleri ve peygamberlere duydukları ihtiyacı giderebilmeleri için, onlara iman edip tâbi olmaları gerektiğini vazgeçilmez bir şart olarak vurgulamıştır. Peygamberlere uymanın insana yakışan en doğru davranış olduğunu ifade eden Mevlânâ, peygamberlere iman edip onlara tâbi olanların dünya ve ahirette Allah tarafından mükâfatlandırılacağını; onlara karşı çıkıp savaş açanların ise mahrumiyet, aşağılanma, Allah'ın laneti ve azap gibi cezalar göreceğini, tarihi süreç içerisinde gönderilen peygamberlerin ümmetlerini örnek göstermek suretiyle somutlaştırmıştır.

Mevlânâ'ya göre tabiatta meydana gelen olaylar, sebeplerden meydana geliyor gibi gözükse de bu olayları meydana getiren sebepler değil, Allah'ın yaratmasıdır. Âdet denen sebepler ortadan kaldırılınca yaratma açık bir şekilde ortaya çıkmakta ve böylece mûcize meydana gelmektedir. Allah, peygamberlerine doğruluklarını teyit etmek için mûcizeler ihsan etmiştir. Peygamberlerden sudûr eden mûcizeler aynı zamanda bazen insanların imanına, bazen inatçı düşmanların helak edilmesine vesile olmuştur. Allah insanların dünyada rızk ve birtakım neticelere ulaşabilmeleri için sebepler yaratmıştır. Mevlânâ insanların neticeye ulaşabilmek için bu sebeplere sarılıp gayret etmesinin gerekli olduğuna da ayrıca vurgu yapmaktadır.

Mevlânâ, İslâm kelâmcılarının son peygamberin Hz. Muhammed

olduğu ve peygamberlik makamının artık sona erdiği şeklindeki görüşlerini paylaşmaktadır. Ancak onun Peygamber Eendimiz'den sonra devam eden bir velâyet makamının varlığından bahsettiğini görmekteyiz. Mevlânâ eserlerinde nebî ile velîyi işlerken bu ikisinden hep iç içe bahsetmiştir. Onda görev ve bilgi kaynaklarının aynı olması bakımından nebî ile velî arasında bâriz bir ayırım bulmak oldukça güçtür. Mevlânâ ile ehli sünnet kelâmcıları arasında bu hususta bir miktar görüş ayrılığı olduğu kanaatindeyiz. Bunun da muhtemelen, Mevlânâ'nın Nebi ve velilere misyonları açısından yaklaşmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Mevlânâ'ya göre velîlerin bazılarının da peygamberler gibi halkı dini açıdan irşat etme vazifesi vardır; veliler de peygamberler gibi birer hüccettirler, onlara da vahiy gelir. Velîlere biat etmenin de Hudeybiye'de peygambere biat etmek gibi şart olduğunu savunan Mevlânâ; velîlerin, sanki yaşadıkları dönemin peygamberleri gibi olduklarını ifade etmiştir. Mevlânâ, velîlere geldiğini söylediği vahyi, 'gönül vahyi -ilham' olarak adlandırmıştır. Ehli sünnet kelâmcılarının buna ilham dediklerini ve İmam Mâturîdî'nin ilhamın delil olarak kullanılamayacağı şeklindeki görüşünü bilmekteyiz. Mevlânâ velîlere uyulması gerektiğini savunurken kimlerin velî olduğunu tespit hususunda kendisi tarafından ortaya konulmuş net bir aklî ölçü bulunmamaktadır. Fakat o, velîleri tanımada yardımcı olabilecek birkaç kıstastan söz etmiştir.

Ona göre velîler, hakikati arayan kimselere görünürler. Ayrıca onların yüzlerinde peygamberlerde olan nura benzeyen bir nur vardır. Onları yakîn gözü açık olanlar görüp bulabilir. Mevlânâ, velîlerin de peygamberler gibi fazîlet bakımından farklı derecelere sahip olduklarını ve bazı velîlerin Allah'ın seçkin kulları olduğunu söylemekte, bunları Allah'ın gizlediğini anlatırken de Hızır'ı örnek göstermiştir.

Mevlânâ, peygamberlere mûcize ihsan edildiği gibi velîlere de kerâmet ihsan edildiğini söylemektedir. O, mûcize ve kerâmet arasında fazla bir ayırım yapmamakta, her ikisini birlikte, aynı konu bütünlüğü içinde ele almaktadır. Mesela, Hûd'un (aleyhisselâm) mü'minlerin etrafında çizdiği koru çizgisini örnek verirken, akabinde Şeyban-ı Râî'nin koyunlarının etrafına çizdiği çizgiyle konuyu işlemeye devam etmektedir. Mûcize ve kerâmetin

cansız eşyaya tesir etmek suretiyle meydana gelenin değil, ruhlara tesir etmek suretiyle insanların imanına vesile olanının daha üstün olduğuna dikkat çekmekte, peygamberler arasında fazilet farkı olduğu gibi mûcizeler arasında da böyle bir fark olduğuna işaret etmektedir.

Mevlânâ'nın yaşadığı asrı incelediğimizde bu devirde fikrî tartışmaların oldukça canlı olduğunu görmekteyiz. Bahaeddîn Veled'in Belh şehrinden ayrılış nedenini irdelediğimizde böyle bir felsefî tartışmada Fahreddîn er-Râzî'yle ters düşmesi sebebiyle Râzî'nin görüşlerini benimseyen dönemin devlet otoritesi tarafından şehri terk etmesinin istendiğini görmekteyiz.

Mevlânâ'nın eserlerinde, zaman zaman alışılagelmiş tasavvuf konularının dışında felsefe ve kelâm konularına girerek filozofların görüşlerine reddiyeler yazdığını müşahede etmekteyiz. Mevlânâ, Allah katında iyi ve kötünün aynı şey olduğunu söylemiş ve iyi-kötü ayrımının ancak insanlar açısından mevcudiyetinden bahsedilebileceğini belirterek ahlak felsefesi konusuna girmiştir. Hakikatte Allah'tan başka hiçbir varlığın olmadığını söyleyerek de varlık felsefesi yapmıştır. Felsefe tarihi boyunca insanları meşgul eden "evren niçin yaratılmıştır?" sorusu, Mevlânâ'nın da ilgi alanına girmiş ve o, kendi düşünce sistemi içinde bu soruya cevap aramıştır. Mevlânâ'ya göre evren mutlak ve tek varlık olan Allah'ın bilinmek istemesi sebebiyle yaratılmıştır. Bu cevabı hemen ikinci bir soru takip etmektedir: "Evren yaratıldı ama Allah nasıl bilinecek?" Mevlânâ'ya göre Vacib Teâlâ, "Sen olmasaydın evreni yaratmazdım." hitabına muhatap olan peygamberler vasıtasıyla bilinebilecektir.

Netice itibarıyla Mevlânâ'nın, kendi düşünce sisteminde bu denli önemli yer tutan "nübüvvet" konusunda, Ehl-i Sünnet kelâmcılarının görüşleriyle taban tabana zıt fikirlerinin olmadığı kanaatindeyiz. Ancak O'nun yukarıda bahsettiğimiz gibi aklı tenkit, ilhamı kaynak olarak kabul etme ve velîlere tabî olma gibi hususlarda kelâmcıların aklî kıstaslarına ters düştüğünü söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülbâkî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1987.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ' ve Muzîlu'l-İlbâs,* Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Anabritanica, I-XXII, Ana Yayıncılık Anonim Şirketi, İstanbul, 2004.

Arpaguş, Sâfi, "Mesnevî-i Şerif Şerhi" *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli*, Şûra Yayınları, İstanbul, ts.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I-III, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005.

Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn bi Zamîmeti Zeyli Keşfi'z-Zunûn,* I-VI, Maarif Vekaleti Matbaası, İstanbul, 1955.

Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB, İstanbul, 1987.

Bilmen, Ömer Nasûhî, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1972.

Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buharî*, El-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuha, 1-23, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Can, Mustafa *Mâtürîdî'ye Kadar Nübüvvete Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı,* (Basılmamış Doktora Tezi), Ma. Ü. S.B.E., İstanbul, 1997.

Can, Şefik, "Yaşayan Son Mesnevîhan Şefik Can, Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005.

Chittick, William, *Hayal Âlemleri İbn Arabi ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*, (trc. Mehmet Demirkaya), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.

Cunbur, Müjgan, "*Mevlânâ'nın İlk Mütercimi Gülşehrî*", Mevlânâ, (haz. Halıcı, Feyzi), Ülkü Basımevi, Konya, 1983.

Cürcânî, Seyyid Şerif Ebu'l-Hasan, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, (haz. Abdurrahman Umeyra), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987.

Çağatay, Neşet, "Mevlânâ'nın Yazı Dili Niçin Farsça'dır", *Mevlânâ*, (haz. Halıcı Feyzi), Ülkü Basımevi, Konya, 1983.

Çelebi, Asaf Halet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1957.

Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/13 Mesnevî-i Mânevî", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005.

Çimen, Abdulah Emin, Niçin Helâk Oldular *Kur'ân-ı Kerîm'de Helâk Kavramı*, İstanbul, 2008, Işık Akademi Yay.

Demir, Ahmet İshak, *Keşf ve İlham*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), M. Ü. S.B.E., İstanbul,1993.

Demir, Ömer–Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili, 1-10*, (haz. İsmail Karaçam, Emin Işık, vdğ), Feza Gazetecilik, İstanbul, ts.

Ersal, Yusuf Ziyaeddin, *Vahiy ve Risalet*, Doğuş Şirketi Matbaası, Ankara, 1960.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Mektebetü Lübnan, Lübnan, 1987.

Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risale,1986.

Fürûzanfer, Bedîüzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn*, (trc Feridun Nafiz Uzluk) M.E. B., Ankara. 1986.

Gencosman, M.Nuri, *Mevlânâ'nın Rubâîleri*, 1-2, MEB, İstanbul, 1994.

Gölcük, Şerafeddin, *Kelâm Tarihi*, Esrâ Yayınları, Konya, 1992.

Gölpınarlı Abdülbâki, *Dîvânı Kebîr*, 1-7, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

____, *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1952.

____, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Yayınları, 1953.

Görgün, Hilal, "İsmet Hatun",*DİA*, Ankara, 2004.

Gürer, Dilaver, Mesnevî'de peygamber kavramı ve peygamberler, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005.

Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, 1-6, TDK, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1943.

İbn Fâris, Ebû Huseyn Ahmed, *Mu'cemu'l-Mekâyîs fi'l-Luğa*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, (ö 774/1373), Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim, 1-8, (tah. Sami b. Muhammed Selame), Dar Tayyibe, 1999.

İbn Arabî, el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye, (tah. Osman Yahya), Kahire, 1985.

İbn Manzûr, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrem, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1994.

Akçiçek, Abdülkadir, *Mektûbât-ı Rabbanî,* 1-2, Dergah Ofset, İstanbul, 1998.

İrfan Abdülhamid, *İslâmda Îtikâdî Mezhebler ve Akâid Esasları,* (trc. M.Sâim Yeprem), Marifet Yayınları, İstanbul, 1994.

İsfehânî, Râğıb, *el-Müfredât*, Dâr-ı Kahraman, İstanbul, 1986.

Kaşgârî, Mahmud b. el-Hüseyin b. Muhammed, *Divanü'l-Lügati't-Türk 1-3*, Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye, Matbaai Âmira, 1916.

Kayaoğlu, İsmet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Konya, 2002.

Kılavuz, A. Saim, *Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul.1987.

Koner, M. Muhlis, *Mesnevî'nin Özü*, Kitap Basımevi, Konya, 1957.

Konuk,Ahmed Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi 1-4*, (trc. Eraydın Selçuk, Tahralı, Mustafa), İFAV, İstanbul, 1994.

____, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (haz. Eraydın, Selçuk, Tahralı, Mustafa), Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Mansur Ali Nasif, *et- Tacü'l-cami' li'l-usul fi ehadisi'r-resul, 1-5*, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, bs, Kahire, 1961.

Matüridî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Kitabu't-Tevhid,* (tah. Fethullah Huleyf), İstanbul, El-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1979.

____, Ebû Mansur Muhammed bin. Muhammed bin. Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân, (Te'vîlâtü ehli's-Sünne, Tefsîrü'l-Mâturîdî)*, Yazma eser fotokopisi Hacı Selimağa kütüphanesi no. 40.

Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî*, 1-6, (trc. Veled İzbudak), M.E.B., İstanbul, 1990.

____, *Fîh-i Mâfîh*, (trc. Meliha Ülker Ambarcıoğlu), M.E.B., İstanbul, 1990.

Müslim, b. el-Haccac ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî e'n-Nîsâbûrî, *Sahihu Müslim*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (haz. Muhammed Fuad Abdülbâkî), 1-5, Beyrut.

Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, Cemal Efendi Matbası, İstanbul

Nesefî, Ebû Hafs Necmeddin Ömer bin. Muhammed bin. Ahmed, *Akâid*, (haz. M. Seyyid Ahsen), 4.baskı, Otağ Yayınları, 1975.

Önder, Mehmet, *Mevlânâ Müzesi Rehberi*, Kültür Yayınları Serisi, No: 1, Ankara, ts.

Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, 29, Ankara, 2004.

Öztürk Yener, Kur'ân Işığında Sebeplerin Sorgulanması, İst. 2006. Işık Akademi Yay.

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, 1-23, (trc Yıldırım, Suat, vdg) Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.

Sâbûnî, Ebû Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekr, *Maturidiyye Akâidi*, (Trc.Bekir Topaloğlu), D. İ. B. Yay.

Sinanoğlu, Mustafa, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîmde Nübüvvet*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara-Uludağ Ün. S.B.E., İstanbul, 1995

Solak, Saffet, "Kültürümüzde Hz. Mevlânâ", *Mevlânâ Gül Destesi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Konya, 1993.

Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri*, 1-2, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1972

Şemseddin Sâmi, *Kâmusu'l-Âlâm*, 1-6, Maarif Nezareti, İstanbul, 1894.

Şükün, Ziya, *Farsça-Türkçe Lügat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, M.E. B. İstanbul, 1984.

Taberî, Muhammed bin Cerîr bin Yezîd, (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, 1-24, (tah. Ahmet Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale,2000.

Teftazânî, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah (ö. 792/1390), *Kelâm ilmi ve İslâm akaidi şerhü'l-akaid* (haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.

Tanrıkorur, Barihüda, "Mevlevîyye", *DİA*, Ankara, 2004,

Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Istılâhâti'l-Funûn,* Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984.

Tahir-ül Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî,* 1-14, Şamil Yayınları, İstanbul, ts.

Tekin, Mustafa, "Mevlânâ Bibliyografyası", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf,* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (ö. 279/892), Sünenü't-Tirmizî, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Topaloğlu, Bekir, *İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı* (İsbât-i Vâcib), D. İ. B. Yayınları, Ankara, 1995.

____, *Kelâm İlmi Giriş,* Damla Yayınevi, İstanbul, 1991.

Topaloğlu Bekir- Yavuz, Y. Şevki-Çelebi, İlyas, *İslâm'da İnanç Esasları,* M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005.

Usta, Mustafa, *Mesnevî'de Mevlânâ'nın Eğitim Anlayışı,* Doktora Tezi, M. Ü.S.B.E., İstanbul, 1989.

Ürün, Halil, "Mevlânâ Haftası'nı Açış Konuşması", *Mevlânâ Gül Destesi,* Konya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Konya, 1993.

Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet,* İnsan Yayınları, İstanbul, ts.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Paygamberlik Müessesesi ve Peygamberler", *İslâm'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2002.

Yurdagür, Metin, "Hatm-i Nübüvvet", *DİA*, Ankara, 2004

Ziriklî, Hayruddin, *el-A'lâm Kâmusu Terâcim*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1990.

Zebîdî, Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdü'l-Latif, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, 1-13, (trc. Ahmet Naim-M. Kamil Miras), D. İ.B. Yayınları, Ankara, 1980.

Zemahşerî, el-Havârezmî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, 1-4, Daru'l-Fikr, ts.